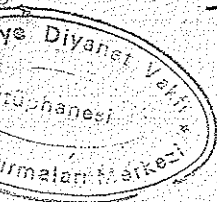

رضا الدین بن فتح الدین

احمد مدحت

افندی

ولادت ۱۸۴۳ء . وفاتی ۱۹۱۲ء

پندرہ روزہ

مشہور ایڑلہ مجموعہ سندن آلتیچی جزء

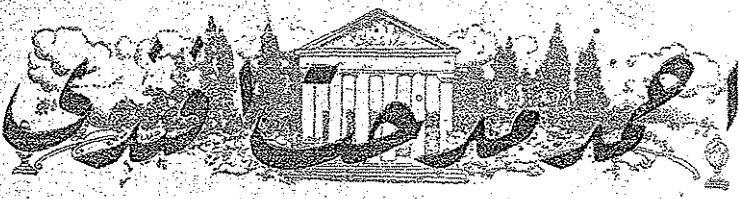

اور نیورغده « وقت » مطبعہ سی .

ТИПОГРАФІЯ ГАЗ. „ВАКТЪ“ ВЪ ОРЕНБУРГЪ.

1913.

رضا الدین بن شکر الدین

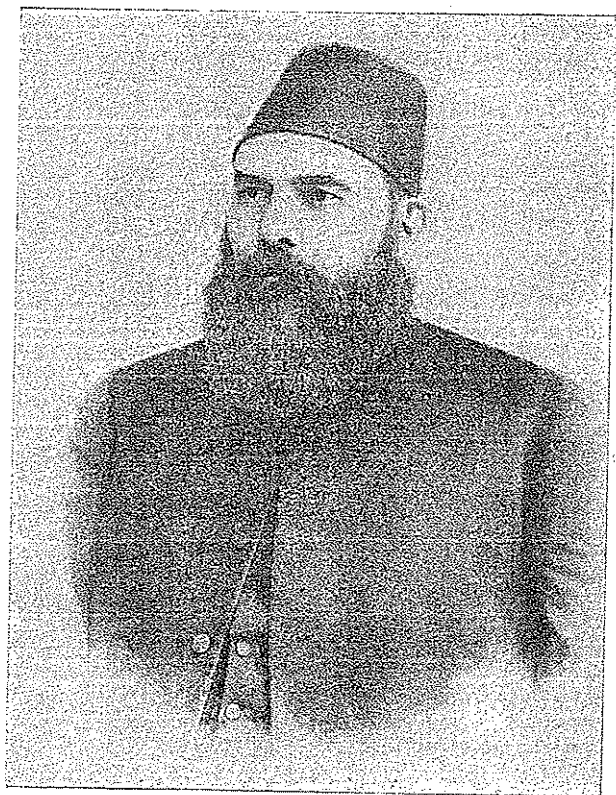
مشہور اہل راجستھن آئینہ جی

اور فٹور غلہ « وقت » مطبعہ سہمی

ТИПОГРАФІЯ ГАЗ. „ВАКТЪ“ ВЪ ОРЕНБУРГЪ

1914.

احمد مدحت افندينىڭ ۱۸۹۷ نچى يىلدىن مۇقەددىم چىقارلغان رەسمىي .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مدخل

بو رساله ده دارافنون و آقادي بالرده اوقوغان و الوغ فيلسوفلر حضورنده تريبه آلتان آدم توگل بلكه صرف اوز اجتهادي ايله «زمان» مکتبنده اوقوب الوغ عالمدر. جمه سینه و فيلسوفلر زمره سینه کرگان بر آدم حقتنده بر آرسوز سويله نه چکدر. بو آدم ایسه اونکان یلده استانبول شهرنده وفات ایکنان احمد مدحت افندی حضر تریدر. جسارت و شوق بولسه علم تحصیل قیلور ایچون فقیرلک مانع توگلگینه، اجتهاد و غیرت قارشوسنده هیچ نرسه چدامادیغینه غونه قیلنوب طوتولسون همده رغبت ايله ادبیات مطالعه ایتارگه باشلادیغیمزده اثرلرندن استفاده قیلومزغه آرزغه بولسه ده مکافات بولسون ایچون اوشبو ذات حقتنده بو رساله نی ترتیب ایتدک. مونک اثرلری، یاشلک و قتلر مزنگ یادکارلری بولدیغدن قاشمزده آیروم حرمتلری و کولمزنگ الک تیره یرنده مخصوص اورنلری بار.

«مشهور ایرلر» حقتنده یازلغان مجموعه ننگ بو کونگه قدر نشر قیلنغانلرندن ابن رشد، ابوالعلاء المعری، ابن عربی و ابن تیمیه عرب بولوب، غزالی فارسی ایدی. احمد مدحت افندی ایسه «تورک» در.

بو رساله ده احمد مدحت افندی حالندن بحث ایتولور بولسه ده یازغان نرسه لر مز مکمل ترجمه حالندن عبارت توگل. آننگ ترجمه حالینی مکمل صورتده اوزینک خاص شاگردلری و مجلسینه ملازمت ایکنان مریدلری یازارلر، کلیات آثارینی نشر ایتمکده شونلر وظیفه سیدر. بز ایسه وفات کونینه بریل طولو مناسبتی ايله مشارالیه

حضرتلرى حقنده مطبوعات عالمنده كورلگان نرسه لرنگ بعضيلرينى گنه جيوب ترتيب قيله چقمز. ماخذمز «تصوير افكار» ده ابوالضيا توفيق بك، «صباح» ده جمعيت تدرسيه اسلاميه مجلس تدریس اعضاسندن على كامى، «تاريخ عثمانى انجمنى مجموعه» سى» ده (١) عبدالرحمن شرف، «تورك يوردى» ده فاتح كريمى. مدحت جمال، يوسف آچقورا، كاظم نامى. «شورا» ده عثمان زاده محمود افنديلرنگ مقاله لرى و بعض بر تراجم احوال و عثمانلى ادبياتى حقنده بولغان رساله لر در.

احمد مدحت افندى بزنگ عصر مزده اوزون وقتلر سلامت طوردى، اثرلر نندن استفاده قيلديغمز و اوزينه محبت باغلاب ده كوررگه آرزو ايتديكمز حالده

ما كل ما يتمنى المرء يدركه

تجرى الرياح بما لا تشقى السفن

مصاديقه موافق، آرزولرمز حاصل بولمادى. بر وقتلر بر مسئله حقنده مختصر مكتوب يازدم ايسه ده تابش رلوب تابش رلماوينى ده بله آلامد. ذات عاليلرى ايله صحبت ايتوب قايتوچيلر بعض وقت آنك اسمندن دعا و سلام كيتورلر ايدى. شوندىن باشقه علاقه مز و مناسبتمز بولمادى. لکن محبتمز و شوگا بنا ايتولگان معنوى مناسبتمز تمام يرنده در. اوشبو مناسبتيك صوك كوتمزگه قدر صاقلانوى لذتلى امللر مز دندر.

رسمی ترجمہ عالی

احمد مدحت افندی ۱۲۶۰ - ۱۸۴۴ء ہجری یلدرہ «استانبول» شہرندہ سلیمان اسملی بر آدم صلبدن دنیاغہ کیلدی۔ صبی وقتندہ استانبولدہ بر ابتدائی مکتبہدہ او قوب شغلندی۔ عائله سی ایلہ بر لکدہ، «عدلیہ» قضاسندہ بولغان برادری طرفینہ کوچوب کیتدی کلرنندن صوگ احمد مدحت افندی شول یردہ اوچ دورت سنہ قدر خصوصی آدمبر حضورندہ او قوب یوردی۔ برادری حافظ آغا، ۱۲۷۸ ہجری یل باشندہ «نیش» والیسی بولغان مدحت پاشا حضورینہ خدمت گہ کیتدیکنندہ احمد مدحت افندی ہم عائله سی دہ آنک ایلہ بر لکدہ «نیش» گہ کیتدی لیر۔ شونندہ رشدی مکتبہدہ تحصیل ایتدی ولوقا معموریان اسملی کیمسہ دن فرانسزچہ او قوددی۔ آندن صوگ مدحت پاشا ایلہ بر لکدہ «روسحق» شہرینہ کوچدی لیر۔ موندہ احمد مدحت افندی آیغہ یوز غروش (۸ صوم) وظیفہ ایلہ خدمت گہ کردی۔ شول حالندہ مدرسہ گہ باروب او قور و شونگ ایلہ برابر فرانسزچہ سینی دہ کوندن کون ترقی ایتدرر ایدی۔ اوشبو وقت «طونہ» غزتہ سندہ محرر لکدہ قیلہ باشلادی۔ ۱۲۸۵ دہ مدحت پاشا «بغداد» غہ کوچدیکنندہ حافظ آغا و آنک ایلہ برابر مدحت افندی دہ «بغداد» غہ کیتدی لیر۔ آندہ باز دقلرنندن صوگ احمد مدحت افندی بغداددہ بولغان «مکتب صایع» ایلہ «زوراء» غزتہ سینی ادارہ قیلورغہ مأمور بولدی۔ شوشی وقتدہ ابراہیم باقرجان معطر اسملی بر فاضلدن قرآن کریم و تفسیر، علم کلام و فارسی لسان ہم دہ ادبیات تحصیل قیلدی۔ ابراہیم باقرجان معطر ایسہ شیرازی بر آدم بولوب یہود، خرستیان، اسلام دینارینی تبیع ایتوب حیققان بر عالم ایدی۔ باقرجان معطر دن اسلام دینی حقتدہ او قوغان درس لرینی احمد مدحت افندی بغداد مفتیسی بولغان فاضل شہیر محمد زھاوی

(۱) افندی ایله مذاکره قیلدی. ۱۲۸۸ هجری سنه آخرنده استانبولغه قایتوب «جریدهٔ عسکریه» باش محرر لکینه تعیین ایتولدی. اوشبو وقت اوزی ده بر مطبعه تأسیس قیلوب نشریات اشینه کرشدی. ایکی سنه سوکونده «ردوس» گه نفی قیلندی. آنده باردیغنده اصول جدیده اوزرنده مکتب تأسیس ایتدی. بو مکتبدن «ردوس» اهالیسی بیک فائده لندیلر. سلطان مراد بیسنجی؛ نخت گه حقیق دیننده (۱۲۹۳ ده) عفو اولوب استانبولغه قایتدی و «مطبعهٔ عامره» گه مدیر نصب ایتولدی. انک الک مبعوثان مجلسی آچلدیغنده احمد مدحت افندی مونسک ضبط نامه لرینی (یاستاناؤلینیه لرینی. پرتوقول لرینی) تحریر قیلشوده و کونی ساعتی ایله باصوب چیقاروده کوب خدمت ایتدی. «ترجمان حقیقت» غزته سینی علمی، ادبی مقاله لر ایله طولدردیغندن شول مقاله لرینی «منتخبات ترجمان حقیقت» اسمی ایله اوچ جلدده ترتیب قیلوب باصدردی. «طعارجقی»، «قرق آبار» اسملی مجموعه لرنده ده عامر گه، خلق غه کوب خدمت ایتدی. ۱۳۰۰ ده قرابتین باش کاتب لکینه و اون یل سوکونده رئیس لکینه تعیین ایتولدی. ۱۳۰۵ ده «استوقهولم» شهرنده گی ۸ هجری مستشرق لر قویغیره سینه سلطان طرفندن مأمور بولوب باردی و اوچ آی مقدار آوروپاده یوروب، مشاهده ایتکان حال لرینی «آوروپاده بر جولان» اسملی اثرنده بیان ایتدی. ۱۳۲۴ هجری یل انقلابندن صولک، یاشی اوتدیکی مناسبت ایله تقاعد قیلندی (رسمی خدمتندن چیقارلدی). شول وقت غه قدر حکومت قاشنده بولغان خدمتنگ مدتی قرق بیش سنه ایدی. رسمی وظیفه لردن چیقندی ایسه ده حکومت تعیینی ایله دارالفنونده معلمک قیلدی و بوکون گه قدر تورکیاده بولماغان تاریخ ادیان و تاریخ فلسفه درس لرینی احیا ایتدی، شونکله برابر «مدرسة الواعظین» همده «دارالمعلمات» ده مدرسک قیلور ایدی.

(۱) «زهاوی». بغدادده مشهور بر علم عائله سیدر. محمد فیض و آنک اوغلی محمد سعید الشافعی اوشبو عائله دندر. سوکغیسی بوکونده هم سلامت بولسه کیرهک. بغدادده عفتی بولوب طورینی ایشکان ایدک.

وردى . عائلىسى . وفاتى . مېنازەسى .

احمد مدحت افندىنگ ۱۲۶۰-۱۸۴۴ نىچى يىلدرده دىناغە كىلوى كىلوى يوقارىده يازلدى . بو وقتده مونك اسمى احمد مدحت توگل بىلكە يالكر « احمد » گنە ايدى . آتاسى ، آناطولى توركرندن سليمان اسمنده فقير بر آدم بولوب آتاسى ده بر چركس دن طول قالغان و شوندىن صوگ سليمان غە بارغان نقيسە اسمنده بر چركس خاتون ايدى . نقيسە خانم چركسلى آراسنده حرمتلى بر عائله دن بولوب « خوجير » اسملى قىياگە منسوب بر چركس طرفدىن ياوحىلاغىش ايسە ده چركسلى كفولك مستاه سىنە رعايت ايتدىكلرندن اوزلرئىنە تىك توگل دىب عائله سى ، نقيسە نى مذكور آدم گە پىرمادىلر . يىكت ، چركس عادىنە موافق . قزنى قاچروب « آناپا » طرفىنە آلوب كىتدى و شونده نكاحلندى . اوشبو سىدىن ايكي قىياگە آراسنده دشمنلق چىقوب بر قدر واقعه لر بولمىشدر . عائله سى نقيسە نى آىروب آلور ايچون اجتهاد قىلوب قاراسلرده نقيسە اوزى آىرلورغە رضا بولمادىغىن مذكور چركس ايله عمر سورمىشدر . ايرى وفات بولدىغىنە نقيسە ، شول طرفلرده سودا قىلوب يوروجى سليمان افندى گە نكاح قىلدى و بر وقتلر آنك ايله استانبول غە كىلدى . احمد مدحت افندى بو خاتون ، قرقى يش ياشلرئىنە يتدىكىندە دىناغە كىتوردىكىندن شوندى قارت كوتدە بالا كىتروى ايچون دوست ايشلرى آراسنده اوبالوب ، قزاروب يوردىكى مرويدر . جسارتلى ، متاتلى بر خاتون بولدىغىن احمد مدحت افندى « ردوس » گە نى ايتولدىكىندە : « مېنىم اوغلم شول درجه ده الوغ بر آدم اىمش كه دشمانى الوغ بر پادشاهدر » دىمىشدر . لىكن اوغلىنگ حسرتئىنە طاقت كىتوره آلدى بر يلدىن صوگ وفات ايتدى دىرلر .

اگرده بيوك آدم بولور ايچون باى و مشهور فامىلىلر ايچنده دىناغە كىلمك لازم بولسە ايدى احمد مدحت افندى موندى لطفلردن البته محروم بولاچق ايدى . لىكن الله تعالى نك مزخمشيدركە ، بيوك آدم بولور ايچون آندى نرسەلر شرط شوگلدنر . احمد

دنیایه کیلگان وقته، ییک کوب مشهور آدم لر و الوغ هم بای فامیلیه لرده ییک کوب احمد لر و ییک کوب حسن و احسن لر دنیایه کیلدیلر ایسه ده هیچ بری « احمد » ایرشکان درجه لرگه ایرشه آلمادیلر. و لله در القائل :

کن ابن من شئت و اکتسب ادبا
یغنیک محموده عن النسب
ان الفتی من یقول ها انا ذا
لیس الفتی من یقول کان ابی .

« دائرة المعارف » گه درج قیلور ایچون ترجمه حالینی یازوب آلوجی آدم گه احمد مدحت اقدی اوزی : « مین ، فقیر بر عائله دن دنیایه کیلدم و فقیر حالد اوسدم ، فقیرک ایله افتخار قیلهم ، شونی یازمی قالدرما کر ، اونوقه کر ! » دیب تسیه قیلدیغی مرویدر .

احمد مدحت اقدینک آنا بر ، آنا باشقه حافظ اسمنده آغاسی بار ایدی . بو آدم اوقورغه یازارغه بله در حتی بعض وقتلرده شعرده سویلدر ایدی . الک وقته روم ایلی طرفلرنده توبان اورنلرده غنه مأمورلکر قیلوب یوردی . روم ایلی ولایتلرنده « اقدی » سوزی روحانی عالم لرگه گنه مخصوص بولوب باشقه لرده استعمال ایلماز ایدی . شول سبیل حافظده « حافظ اقدی » دیب توگل ، بلکه « حافظ آغا » دیب گنه معروف بولدی .

شول وقتلرده غی صدر اعظم محمد پاشا ، روم ایلی ولایتلرنی تفتیش قیلورغه چیقدیغنده اوزینک کیفی اراده سی ایله ییک کوب واق مأمورلرنی زندان غه سالغان ایدی ، شول آدم لرک بری حافظ آغادر .

۱۲۷۷-۱۸۶۰ تاریخلرنده مشهور مدحت پاشا ، روم ایلی ولایتلرنه ولی بولوب باردیغنده زندانلرنی ، محکوم و محبوسلرنی تیکشرتوب ناحق جفا کوروجیلرنی ، گناهسز یاتوجیلرنی آزاد اییدی . حافظ آغا شونلرک بری ایدی . تورمه گه یابلوی گویا حافظ آغانک بختینه سبب بولمشدر . چونکه محبوس بولووی مناسبتی ایله مدحت

پاشانك التفاتينه مظهر بولدى و آز آز کوتارله باروب حتى آخر عمرنده پاشالق درجه سینه باروب يتدى (حافظ آغا، حافظ پاشا بولدى). «بصره» طرفنده غى عبربلر اختلال چيقارغان و قتلر نده حافظ پاشا، شونلر قولنده شهيد بولدى. متين و استقامتلى اوز خدمتده اجتهادلى و خالص بر آدم بولدىنى مرويدر.

احمد مدحت افنديك جودت اسمنده بر انيسى ده بار ايدى. (بعض بر روايتلرگه كوره، جودت طوغمه انيسى توگل بلكه قز قارنداشينك اوغليدر). بو كوندن بر قاچ سنلر اول وفات ايتديكنى محمود اسعد افندين ايشتك.

احمد مدحت افندى، «استانبول» شهرنده ۱۳۳۱-۱۹۱۲ نچى سنه ۱۹ نچى محرم (۱۶ نچى دكار) ده يكشنبه گه قارشو كيچده، وفات ايتدى. ياشى ۷۵ لرده ايدى. برى روم قزى بولوب ايكي خاتونى. دورت اوغلى و ييش قزى قالىدى. ايكي قزى اوزندن مقدم وفات ايتكانلر ايدى. اوغلارنيك برى عسكرى طيب بولوب برى دارالفنون شاگرديدر. برسى بقال بولوب برى ده مطبعه ده مرتبلك ايمكده در. توركيانك مشهور شاعرلرندن، املا و توركى سوزلرني تصحيح قيلوجى اديبلرندن بولغان معلم ناجى، احمد مدحت افندى قزلرندن برينى نكاح قيلمش ايدى. جنازه و دفنى حقنده «صباح» غزتهسينك يازغان جملهلرى اوشبودر:

«دارالفنايه وداع اياه ارتحال دار عقبا ايلديكنى دونگى نسخه مزده درج ستون تأسف و تأثير ايلديكمز فاضل محترم احمد مدحت افنديك نقش و مغفرت نقشى دون زوالى ساعت اون ايكيدده احتفالات و تكميمات لائقه اياه دارالشفقه دن قالديريله رق جنازه نمازى بعد الاداء شرفصدور بيوريلان اراده سنيه حضرت پادشاهيه توفيقاً فاتح جامع شريفى حويلسنده گى حظيره ده وديعه خاك رحمت رحمان قلمشدر. رحمه الله رحمة واسعة».

«طرف اشرف حضرت پادشاهيدن مرحوم مشار اليهك عائله سينه تبليغ تعزيت ايلديكى كى جنازه سنده ده بولنق اوزره ما بين هاپون مدير ثابيسى رجائى بك اعزام بيورلمشدر».

«دفترخاقانى ناظرى محمود اسعد افندى، دارالفنون مدير عموميسى سامى بك، دارالفنون و دارالعلمين و دارالشفقة معلمينى، شهر اماتى هيئت صحيه رئيسى ادهم بك، «اورنبورغ» ده «وقت» غزتهسى صاحى و سر محررى فاتح افندى

كريموف ايله بر چوق رجال سياسيه و علميه و ارکان مطبوعاتدن پك چوق ذوات دخى جنازه ده حاضر بولمىشلردر» .

احمد مدحت افنديك جنازه سینه حاضر بولغان ياقتلار مزنگ هيچ برى دفن رىسملرینی احمد مدحت افنديك اوز درجه سینه لائق درجه ده كورماديلر و مونك ايچون يك تاسف ايتديلر و : « بزلر هنوز كشى تانورلق و هر كيمنك اوزينه كوره حرمت ايتيه بلورلك درجه لره ايرشمه گان اياكغز » ديديلر . همده : « احمد مدحت افندی يالكر سعى و غيرتتى ايچون گنده موندن آرتق احترام ايله اوز اتلورغه تيوشلى ايدى ، طالبوكه مشار ايه حضرتلرى مجرد سعى و غيرت صاحى گنه توگل بلنكه اوشبو سعى و غيرتلرینی تورك ملتینه صرف ايتوچى ايدى ، آنلرنى بالالر تريه قیلوجيلر مثالنده تريهله دى ، اوز ملتینه بر طوقاوسز ۴۰-۵۰ يالمر خدمت قیادى ، اول اوزى گرچه مورمسوف و تولستويلر قدر بولماسه ده آنك توركلرگه بولغان خدمتى مورمسوف و تولستوينك روسلرغه بولغان خدمتلرندن آرتق ايدى ، روسيه ده توبانرلك بولسه ده مورمسوف و تولستويلر نك مثاللرینی تابارغه ممکن ، اما توركياده احمد مدحت افنديك حاضر نده كوله گه سى ده كورلمى . روسلر ، مورمسوف ايله تولستوينى نيچوك كومديلر ده ، توركلر احمد مدحت افندينى نيچوك كومديلر ! توركلر ، بو آدمنگ قدرنى اوزى سلامت وقتنده بلنمه گانلر ايدى ، وفات بولغاندن صوگده بلماديلر . حالبوكه سلامت وقتلر نده قدرلرى بلنمه گان بيك كوب الوغ ذاتلرنگ قدرلرى وفات بولمىشلردن صوگ بلنه و اوشبو اش ، توبه و ندامت اورتمده يوزوله ايدى » مضمونلر نده مقاله لر يازوب بورمكلرى ايله صن لاندیلر و باشقه لر نك بورمكلرینی ده صن لاندیلر .

شهر سوری

احمد مدحت افدینک صلیق وقتلی استانبولده اوتدی و شول چاغنده بر ابتدائی مکتبگه باروب اوقوب یوردی و هم بر دکانده بر قاچ آیلر خدمت ایتوب طوردی . ۱۲۸۱ تاریخده مدحت پاشا «طونه» ولایتینه (بوکون بلغاریا) والی بولدیشده حافظ آغا اوزینه نسبت ایله یاخشی بر مأمورلک حاصل ایتدی و استانبولده بولغان آناسی . قز قارنداشی و طوغانی احمدنی اوز یانینه کیتوردی . شول سیدن احمد مدحت افدینک یکتلک وقتلی «طونه» ولایتده «روسحق» شهرنده اوتدی و اوشبو شهرده خصوصی صورتده فرانسزچه و اوز تعبیرچه «التحیات» اوقور قدر بر زمانده عریجهده اوقوددی ، بر قدر بلغارچه غهده آشنا بولدی . فرانسزچه اوقوونگ ثره سی اوله رق غرب ادبیاتینی مطالعه قیلورغه باشلاب آز زمان ایچنده بایناق نرسه دن خبردار بولدی . یوقسه شول وقتلرده احمد مدحت افندی درجه سنده آدهلر یتشدرلک مکتبلر تورکیاده یوق ایدی . احمد مدحت افندی ، مدحت پاشا قول آستنده خدمت ایتدیکندن مدحت پاشا اوز اسمینی بو یکت اسمینک آخرینه (یادکار بولسون ایچون) قوشدی واحد اسمنده یوری طورغان یکت ، شول کوندن اعتبارا «احمد مدحت» بولدی .

تاریخ ، جغرافیا و علوم طبیعه گه عشق درجه سنده میل قیلوچی احمد مدحت افندی ایچون «بغداد» سفری بیک فائده لی بولدی . «بغداد» ده وقتده نقیب الاشراف سید سلمان افندی (۱) هم ده «بغداد» ده طوروچی ایران پرئسی اقبال

(۱) مونک آناسی علی اسمنده فقیر بر آدم بولدیفی حالد رشید پاشا رعایه سی سبیلی «نقیب الاشراف» بولغان ایدی . صوگئندن سلمان افندی : مدحت پاشا تیره سنده یوروب «نقیب الاشراف» لق عنوانینی آندی و بیک کوب بر صو حاصل ایتدی .

أرجح بغداد وانی غریبها * علی حنة الفردوس لولا تقيها
ییتی اوشبو سلمان حننده بولسه کیرهک . محمد بايرامنک «صفوة الاعتبار» اسملی اثرنده اسمی بار . ج ۵ ، ص ۳۱ .

الدوله ایله مصاحبه سی و بر قدر ماجرائی بولدیقی روایت قینور .
 مضوی بر کوچ ، احمد مدحت افندینی نشر معارف هم ده مملکت و اهالی گه
 خدمت قیلورغه تکلیف ایته در ایدی . « بغداد » ده طورغان وقتده احمد مدحت
 افندی موگا موفق بولدی . بو کون گه قدر تورکیاده مثالی کورمه گان روشده قلم
 یورتور گه باشلادی و اصولی صورتده حکمت طبعیه ، حساب و هندسه قنرنده اثر لر
 یازدی ، « خواجه اول » اسمنده بر کلیات نشر قیلدی .

مذکور کلیات ، آز زمانده شهرت کسب ایتوب خلق آراسینه کوب تارالدی ،
 اهالینگ فکر لری . کوزنری آچلوغه سبب بولدی . موندن صوگ « قصه دن حصه »
 اسملی اثرینی و شول قیلدن باشقه رساله لرده باصدروب تاراندی . حافظ آغا وفات
 بولدیغندن صوگ احمد مدحت افندی استانبول غه قایتدی ، قلم گه یاشوب مطبوعات
 ایله شغلانور گه کرشدی . احمد مدحت افندینگ جدی صورتده محررک مسلیگینه
 کرووی اوشبو تاریخدن باشلانادر .

۱۲۸۹ ده « بصیرت » غزته سینه محررک ایتدی و « خواجه اول » اسملی
 اثرینی ایکنجی دفعه باصدروب نشر قیلدی . شناسی نك « ضروب امثال عثمانیه »
 اسملی اثرینه شرح یازوب کتاب صورتده طبع ایتدی . « بصیرت » غزته سنده گی
 بعض بر مقاله لری خلقلر نك شاو شورینه سبب بولدی .

بو زمانلرده تورکیاده مطبوعات ، یوق درجه سنده ضعیف بولدیغندن خلق
 مطالعه گه هوسلی توگل ، اوقوچیلر نك قوللر نده ده « عاشق غریب » ، « نامق و عذراء »
 « طاهر و زهره » ، « الف لیل و لیله » حکایت لری گنه کورلور ایدی . ایشته احمد
 مدحت افندی اوشبو حال گه چاره بولسون ایچون « لطائف روایت » اسمنده حکایتلر
 کلیاتی نشر ایتار گه باشلادی و اوزینگ کچکنه گنه مطبعه سی ایله مملکت ایچینه ادبیات
 تاراتورغه موفق بولدی . « لطائف روایت » نك اولگی جزء لری خلقنگ سویه سینه
 وارالوب غایت ساده و احتیاط ایله ترتیب ایتولگان بولسه ده خلقلر نك تعریض و طنزینه
 هدف بولدی . جمله باشی بولغان یوللر نك باشلر نندن بر آز یرلری آچیق قالورغه قدر

عیب صائلدی ، بو روشده قیلوب کتاب باصو سلف اصولینه خلاف بولووی دعوی قیلندی . الك وقتلرده مسئله باشی بولغان یوللرنگ اوللری آچیق قالو و جمله آخرلرینه نقطه قویو عادتتی یوق ایدی . جمله آخرلرینه نقطه قویونی باشلاب شناسی اختراع ایتدی ، یول باشلرندن بر آز اورنی آچیق قالدرونی ده احمد مدحت افندی باشلاب عمل گه قویدی . اما اصول تنقیطنی کامل روشده مطبوعات غه تطبیق ایتوچی شمس الدین سامی بك ایدی . اصول تنقیط عمل گه قویلو سببندن بیک کوب التباس و شبهه لر کوتارلدی ، تورکیا مطبوعاتینی آکلاو ، بر گه بر ینگلله ندی .

شناسی ، آسیا عقلی ایله آروپانک یاکی فکرنی تزویج ایتوب یاکی بر ادبیات دنیغه کیلوگه سبب بولسه ، آکا خلف ذی شرف بولغان کامل بك اوزینگ فطری عرفانینگ یاردمی ایله اوشبو ادبیاتی تریه ایدوب کالات یولینه کر تکان بولسه ، احمد مدحت افندی ده اوقو و اوقوتو محبتینی خلق آراسینه تاراتورغه و تورک ملتبنده مطالعه هوسینی آرتدررغه سبب بولدی .

بغداددن قایتدیغندن سوک احمد مدحت افدینگ اوز اسمینه آچقان کچکنه مطبعه سی ، سوکرده دن «قرق آنبار» و «ترجمان حقیقت» مطبعه لری اسمی ایله مشهور بولغان الوغ مطبعه نک نیگری ایدی . مونده ایسه احمد مدحت افندی بتون عائله سی (خاتونلری قزلری) ایله بر لکده اشله لرلر و بتون عائله گه رزق کیتروچی اوشبو کچوک مطبعه ایدی .

« بصیرت » غزه سنده محررلک ایتدیکنده احمد مدحت افندی هر کون « بند مخصوص » یازار و آروپا غزه لرینگ مهم مقاله لرینی خلاصه قیلوب ترجمه ایتار ایدی . حالبوکه آروپا غزه لرینی بو روشده مطالعه قیلوب بارو و بر اهمیتلی نرسه تابار ایچون حسابسز کوب و اوزون بولغان اهمیتسز نرسلرنی کوزدن کیچرو ایچون انسانده صبر و تحملدن یگرده ک شوق و تکامل بولو لازمدر . احمد مدحت افندی ایسه اوشبو نممترلر ایله مشرف بر آدم ایدی . اوزی هم بر مکتوبنده : « مین هر کون باغانالر طولدروب یازارغه و مونلرنی یازار ایچون صحیفه لر ، جلدلر طولغان یازولرنی

اوقورغه مجبورمن» دیتشدر .

شوق و تکامل آدمیری ملتارنک ایچلرینه علم و ترقی محبتی ، نقصانلرنی ادراک قیله بلو خاصیتی ضالورلر و کالات اورلقلرینی ساچارلر . اوشبو سیدن ملت اویغانور ، اوتکان اشرینه اوکنوب کیله چکلر ایچون کوزینی آچار .

مدحت پاشا صدر اعظم بولوب طوردیغنده احمد مدحت افندی «دور» اسمنده بر غزته چیقاررغه کرشدی و شونک ایچون « بصیرت » غزته سندن چیقدی . فقط «دور» برنجی چیقووی ایله حکومت طرفدن تعطیل قیلندی . موندن صوگ «بدر» اسمی ایله دخی بر غزته نشر ایته باشلادی ایسه ده مونسى هم ۱۱نجی عددندن صوگ تعطیل بلاسینه اوچرادی .

غزتلر بارا آمازلغینی بلدیکنده احمد مدحت افندی «طغارجق» اسمی ایله بر مجموعه نشر ایترارگه کرشدی . «طغارجق» ایسه شول زمانه قدر مثالی بولماغان صورتده مهم مقاله لر ، فلسفی بحثلر ایله طولوغ بولور ایدی .

موندن الگاریمی صوگمی «عبرت» اسمنده دخی بر غزته تأسیس ایتمک اییدی . «عبرت» محررلری شول زمانده «یاش تورکلر» سانالقلرندن آزغنه سییلر بهانه قیلنوب محاکمه سز ، تفتیش سز استانبولدن سورلدیلر . کمال بک ، ابو الضیا توفیق بک شونلر آراسنده ایدیله . احمد مدحت افندی اوزی ده آنلر آرتدن یارلادی . اوشبو وقت احمد مدحت افندی ایله ابو الضیا توفیق بکنک «ردوس» زنداتده برلکده کیچرگان عمرلری ۱۱۱۵ کون بولمشدر .

« بصیرت » ده محررک ایتدیکنده «کائنات» اسمنده گی مشهور عمومی تاریخچی ده نشر قیلدی . «کائنات» ، تورکیا کتابلرینی بحق زینتله گان اهمیتی و مکمل بر اثر در . شول زمانده تورکیا عالمیری نظرنده اعتبارلی تاریخ کتابی بولمق اوزره «مرآت کائنات» استعمال قیلنور ایدی . احمد مدحت افندی ایسه «کائنات» اسمینی شوندن آلدی و کچوک قطعه ده ، هر مملکت ایچون بر جزء اولمق اوزره نشر اییدی . شاگردلر و عموما مدحت افندیگ مریدلری جزئی کیسه لرنده یور تورلر ، پاراخودلرده ،

باچه لرده اوقوب اوطوررل ایدی .

«ردوس» زندانده طوردیغده احمد مدحت افندی «قرق آبار» مجموعه سینی تأسیس قیلوب بتون مسوده سینی استانبولغه یازوب و آنده نشر قیلدروب طورر ایدی (۱). زندانده اوطوردینی حالده استانبولده غی عائله سینی رزقانه ندررغه مجبور بولدیغندن اوشبو روشده طریشورغه، زندانده یاتدیغی حالده آچه تابارغه احتیاج کوردیکندن اوشبو روشده بر مجموعه نشر ایتدردیکی روایت قیلنور . مونده ایسه گاه عینا و گاه اقتباس طریق ایله فنی و علمی هم تاریخی مقاله لرنی ترجمه ایتار و بعض وقت اوز تفتیشلری سیندن ذهنیه توشکان فکر لرنی ده یازار ایدی . سورگونده وقتده غی مقاله لرنه کمال بك «صابر» امضاسی قویوب یازدیغی کبی احمد مدحت افندی ده «جودت» امضاسی ایله یازار ایدی (۲) .

قصاب اسمنده بر ذات (ارمن بولسه کیردک) ، «موته قریستو» حکایه سینی تورکیچه گه ترجمه قیلوب استانبولده نشر ایتدیکنده چیت تلردن خبرسز آدم لرده «رومان» نگ نیندی نرسه ایدیکینی بلدیله و آ گلدیلر . ایشته احمد مدحت افندی شوندن استفاده ایتمک قصدی ایله «موته قریستو» حکایه سینه نظیر قیلوب «حسن ملاح» اسمنده بر رومان ترتیب و نشر قیلدی . موندن مقصودی ایسه آلکساندر دوما ایله بوی اولچه شمک توگل بلکه آلکساندر دوما ، اوشبو حکایتی ایله اوز ملینه تأثیر ایتوی قیلندن بوده اوز ملینه تأثیر ایتمک ایدی . اوشبو مقصدینه احمد مدحت افندی یاخشی غنه موفق ده بولدی .

۱۸۷۶ نجی یل صربلر اختلالی وقتده احمد مدحت افندی ، قلمینی قویوب

(۱) «قرق آبار» اسمینی صایلاونه قارشو : «قرق آبار سوزی ادیلر آراسنده توگل حتی عوام قاشنده ده بر نرسه نی تزییف وقتنده استعمال قیلنور، شونک ایچون بو اسم موافق توگل» دیوچیلرگه قارشو احمد مدحت افندی : «طغارچق سوزی ده شولای ایدی لکن ادیلردن مهجور بولادی . تورلی بخلرنی حیغان مجموعه سینه بهاء الدین عاملی حضرتلری «کشکول» دیب و اوزمزنک حکیم بر وزیرمز (راغب پاشا) اوز اثرینه «سینه» دیب اسم بیردی . اوز اثرینه «کشکول» اسمی بیروچی و علامه دن عبرت آلسه ق ضرر بولماز دیشدر .

(۲) کلمه طیه . ج ۱ ، ص ۴۲ .

قوليه قلعج آلدی و كوكللى يازلوب صوغش اوگره ندى و كوكللير فرقهسى تشكيل ايتدى. احمد مدحت افندى «ردوس» دن آزاد ايتولوب قايتديغدن صوڭ «ترجمان حقيقت» اسمنده غزته نشر ايتارگه باشلادى و ۱۳۰۸ نجى يل غه قدر متصل يازو يازدى و يك مهم اثرلر وجودگه كيتوردى. «يازوماشينهسى» عنوانى احمد مدحت افندىگه اوشبو وقتلرده بيرلشدر. «مفصل» هم «مدافعه» اسملى اثرلرى ده اوشبو وقتلرده نشر ايتولديلر. «مفصل»، احمد مدحت افنديڭ توركيه تاريخينه آشنا بر آدم ايديكينه دليل بولوب، اسمينى منگو اونوتدمازغنه سبب بولاچقدر. «مدافعه» ايسه احمد مدحت اسمينگ اسلام دنياسينه تارالووينه باعث بولدى. سلامتلىكى مساعده ايتايدىكندن ۱۳۰۸ نجى يلدن اعتبارا «ترجمان حقيقت» محررلگندن چىقدى لکن بعض وقت هميشه ده «ترجمان حقيقت» و «اقدام» غزته لرنده مقالهلر باصدر ايدى.

توركياده مطبوعات و ادبياتىڭ رواج كسب ايتوونه، آورويا مديتنيڭ توركلرگه تانلووينه، خلقلرنىڭ مطالعهگه رغبت قيلولرینه احمد مدحت افنديڭ كوب خدمتلىرى بولدى. ادبيات، تاريخ و علوم طييعهگه آشنا بولووى نسبتده موسيقى همده صناعت نقيسهگه هوسلى بولووى مرويدر.

«فرانسزچه كامل درجه ده بلوب، غايت ايركن سويله ر ايدى، فرانسه ده طور ماديفى حالده احمد مدحت افندى درجه سنده درست، ايركن و مشقتسز، سوزلرنى اورتنده استعمال قيله بلوب سويله وچى آدم آز تابلور» ديرلر. اوزون عمر سورگان عالمر، صوڭ وقتلرنده كوبسنيچه اشلرندن توقتاب، دنيانى تاماشا قيلورغه، ياشلرنىڭ هنرلرنى اوچاب استقبال حقنده فكلرلر يورتورگه، اوزلرنىڭ قيلغان خدمتلىرىڭ غرهسى بولوب بولماوينى و قانغى فكلرلى اورنینه كيلوبده قانغى فكلرلى كيلمادىكبنى تدقيق قيلورغه كرشورلر. عالمرنك اصل الورغ خدمتلىرى و استفاده ايتولهچك ساعتلىرى اوشبو زمانلرى بولديغى حالده ياشلر ايسه ظاهرى سكونلرینه قاراب آنلر حقنده: «ايندى اول كشيڭ بار هنرى ده دنياعه

چاقوب یتدی، موندن صوڭ ياڭا بر نرسه يوق! « ديب حکم قیلورغه کرشورلر. بزنگ غیرتلی احمد مدحتمز ایشته شوندى حکملر ایتار ایچون یاشلرگه فرصت ییزمادی بیک کوب یاشلرنگ تحسین و غبطه قیلورلرینه مستحق بولاچق صورتده تاریخ فلسفه سی، تاریخ ادیان فنلری ایله شغللنورگه کرشدی، بو قیلردن « دارالفنون » ده درس لر اوقوتدی، درس لری کتابلر روشنده باصلوب نشر قیلندی. طوغروسینی سویله مک لازم بولسه « اسلام دنیا سینه یاکی بز هدیه قالدردی » دیرگه تیوشلی بولور.

مشروطیت اعلان قیلندیغدن صوڭ، اورتدن عزل قیلندی ایسه ده بتوناه ی معطل قالمادی بلکه بو اشکللی آدم گه یاکی عصرده یاشلر ایله برلکده اشهرلک کوب اش تابولدی. ایچنده عمومی بر فائده بولورلق نیندی گنه اش گه چاقولسه ده آتلی یوگره بارر و خدمت گه ده ییل باغلاب کرشور ایدی. درس اصوللرتدن رضا توگل و شول سببلی مونلرنی بتوناه ی اوزگارتو تیوش ایدیکنی سویله هر وقت: « بز بیک آز نرسه بله مز، اول بلگان نرسه لمزده بر اش که ده یارارلق توگل » ديب زارلانور و شولای بولا طوروب استقبالدن هیچ امید اوزماز ایدی.

دارالفنون ده بیک مهم موضوعلرده مدرسلک ایتدی و بیک کوب جمعیتلرده اعضا بولوب مجلسلرینه یوردی، نهایت اوزینک وظیفه سی اوستونده اجل موعودی ایرشوب دنیاغه وداع ایتدی. ایشته قهرمانلق بودر. قهرمانلر « واعبد ربك حتى یأتیک الیقین » مصداقینه موافق علم خدمتی اوستنده و اوز وظیفه لرینی باشقارو یولنده امانت جانلرینی تابشورلر. علم گه خدمت ایتو، عبادتلرنک ثوابیلرندن و افضللرندن بولسه کیره ک.

احمد مدحت افندینک سیاسی بر آدم بولمادیغنی، سیاسی آدملر دعوی قیلورلر. بو حالنی ایسه اوزینک استنبولده بولغان مریدلری و روسیه اسلاملری آراستنده غی مخلصلری ده انکار ایتازلر.

قبائلی . طبیعت و اخلاقی . غیرت و اجتهادی

احمد مدحت افندی سلامت بدنی، کوچلی و الوغ باشلی، اوزون بویلی، زور کوزلی، گوزل چهره لی، قوی صاقالی بر ذات بولوب زیرهك و اخلاقی، ملائم و متواضع، کبرسز و غرورسز. دنیاغه التفاتسز، لطیفه گه میال، کوب سویله وچی، بحث و مناقشه نی سویوچی ایدی. جدال وقتنده قرار و دعواسینی اثبات ایتوب خصمینی اشاندورغه طریشور، لکن آداب مناظره قاعده سندن چیت که چیمماز ایدی.

هر کون ایرته ساعت پیشده طورر، سوت و قهوه سینی ایچوب کتبخانه سینه کرر، بیکله نوب اوطورر، یازار و او قور. کیچ ساعت توقزده یوقلارغه یاتور، صووق بولماسه یالان آیق بولور و بعض وقت اشینی قویوب قوللری باش آستنده بولدیغی حالده چالقان یاتوب حال جیار، یازو شغلی وقتنده شاو شو بولونی برده یاراتماز ایدی.

هیچ کم که حسد ایتماز، اوچ آلو و کینه قیلو کبی نرسه لر نی کوکلنده صاقلاماز، اوزینه قارشلی بولغان طعن و تعرضلرغه متأثر بولماز ایچون طریشور، آچوونلی یوتار، دائم او قور و یازار، بلمه گان نرسه سی بولسه بلوچیلردن صورار، اصلا تارتماز ایدی.

ساده و تکلفسز روشده عمر سورر، شهرت و الوغلق صاتوغه التفات ایتماز، یاخشلی آربالر آورغه اقتداری بولدیغی حالده اوگوز جیگسگان آزابلرده، یوک اوستلرنده بر اول اشچیسی قیلندن آیاقلرینی آصلندروب بورووی کورلور ایدی. اوزینگ اوتارنده بولغان اشچیلر ایله برلکده اشهر، آنلر ایچون ییک تانسوق بولغان آشلر نی پشرتوب آشاتور و یانلرنده برلکده سویله شوب اوطورر، برلکده صوغان ایله ایکمک آشار ایدی. اش وقتنده بالقاولانوب طوروچیلر نی، ایبده شلری اوستلرینه

صانوحی اشچیلرنی سویماز، تکدیر قیلور، اما باشقه وقتلرده اشچیلرگه شفقت و یومشاقلق کورساتور ایدی.

آرو، تالونی بلماز، متین واجتهادلی، مدبر و ثباتلی بولوب اوز زمانتده معروف بولغان علملردن خبردار ایدی. عمری سلامتک ایله کیچدی، قورقنچلی آوروغه اوچرلمادی، آخر عمرنده گنه بر ایکی مرتبه اودار بولوب، وقتنده چاره لر کورلو سبیلی ضرر بولماغان ایدی دیرلر.

عائله سینی غایت سویهر و بتون راحتینی شونلر حضورنده تابار، اوینده بولدیغنده آنلردن باشقه آشاماز، بعض وقت بالالرنی اوز تیره سینه جیوب آنلردن اکیهت و ماصالار سویله تور و: «بو اکیهت و ماصالارنک کوبسنده حکمت بار» دیر ایدی. جوهرمد و فقرا پرور بولوب «آق بابا» ده بولغان جهیله و ننده اطرافده بولغان قریه خلقلرنی چاقروب افطار قیلدرر و اوزی خدمت قیلوب آنلرنی آشاتور ایدی. (بو روشده افطار مجلسی یاصاق، صوکرده دن حکومت طرفندن منع ایتولدی، دیرلر). رسول اکرم حضرتلرنی غایت سویهر، آنک حقنده تعظیم و تکریم گه منافی سوز ایشتورگه اصلا رضا بولماز، «اشانچلی صورتده ییغمبرمزدن روایت ایتولگان خبرلرنک هر بری ده منیم ایچون حقیقتدر» دیب سویهر ایدی. اولگی حالده هیچ بر نرسه گه اشانچی یورگان بولسه ده موسی کاظم حضرتلرنک ارشادی ایله صوکنندن شبهلردن قورتولدی و مذکور ذات ایله برلنکده تفسیر و حدیث مطالعه ایتدی. اوزینک بر قاچ اثرلرنده و استرخان اماملردن عبدالرحمن افندی نیازی گه یازغان مکتوبنده (۱) موسی کاظم افندی ایله برلنکده قرآن کریم گه تفسیر یازدیغنی بیان قیله در.

غایت وفالی و آدم قدرینی بلوچی بر ذات بولدیغندن، اوزینک کیاوی معلم ناجی وفات ایتدیکنده متأثر بولوب قایغرمش و ایچ پوشو خسته لگی پیدا بولوب ایکی سنه لر قدر دوام ایتمشدر. موزه مدیری حمدی بک، صاحب ملا، مناسترلی

اسماعیلی حتی وفاتلارنده ییک بورچولدیغی، عادت طشندده قایغروب یوردیکی مرویدر. اوزی سزغان پلان ایله تورک اوستالرنندن بر کویمه یاصاتوب «ملک» اسمی بیردیکندن صوڭ رسمی دعالر ایله دگرگه توشردی. بو کویمه ایله فقیرلرنی استانبول برله بکفوز آراسنده بوش (آچمه سز) یورتور ایدی.

تورک ملتی حقتده احمد مدحت افندی: «بو ملت قدر یاخشى خصلتلرگه مالک بولغان خلق یر یوزنده آز بولور. مسعود یاشارگه لائق بولغان بو ملت، اوزینک مزاج هم حسینه رعایت ایتولمک شرطی ایله قایسی وقت طوغری یولغه توشردی ده بارودن باش تارتدی؟» دیر ایدی. تورکیاده کورلنگان اداره بوزوقلقلرنینک تورک قومی اوستینه یوکلە نووندن رنجور و: «هیچ وقت اداره نی تورکر اوزلرینه گنه حصر ایتایدیلر، مختلف عنصرلرنک هر بری مونده مشترکدر، ایسکی وقتلرده بو کونگی کبی ملیت فیکری بولمادیغندن حکومت آدملرنینک قومی منسوبلکلرینه اعتبار ایتازگه تیوشلی، استبدادنک صوڭ کونلرنده بو اداره ده مسلمانلردن باشقه آدملرده حتی حییت مملکتگه منسوب کشیلرده بار ایدی» دیب سویله دیککی و: «شرقلرنک سلامتکلری، سعادتلری غرنینک علمی و معرفتی ایله جهازلانغاندن صوڭ اوز آرالرنده اتقاق ایله طوروغه باغلامشدر» دیدیکی مرویدر.

کشیلر ایله کورشمک و آدملرگه قاتوشماق، حکومت طرفندن منع ایدلیدیکندن صوڭ اوزینک خانه سینده علم همده موسیقی ایله شغله نوب عمر کیچردی. احمد مدحت افدینک وظیفه پرستلگی غونه طوتلورغه تیوشلیدر. هفته نک هر کیچنی بر اشگه تخصیص قیلغان. عائله سی ایله مصاحبه ایتار ایچون بتون هفته گه برگنه کیچ تعیین ایتکان ایدی. آلمش یش یاشلرندن اوتکان صوکندهده اوشبو عادتینی دوام ایتدره شدر. ییک کوب جانلردن عبارت بولغان الوغ بر عائله باشنده شفقتلی آتا بولوب تربیه ایتدی. اوز ملتینه قلمی و فیکری، اجتهاد و عملی ایله طوقتاوسز خدمت قیلدی. مونک بو حالی نمونه طوتلورغه تیوشلی بولسه کیرهک. دارالفنون درسلیرینه اوچ سنه دوام ایتدیکی حالده آنچق اوچ درسی قالمشدر.

بونلرنڭ بىرى اويدن چيىقمازلقى درجه ده خسته بولووى و قالغان ايكيسى ده طومان بولديغىدن پاراخودلر يورمى طورو سيبليدر. باشقه و قتلرده درسلىرئنه، ساعتدن مقدم بايرر و دارالفنون گه كورشى طوروچى ياش مدرسلردن الك اوزينك وظيفه سى باشينه حاضر بولور ايدى.

«ردوس» ده طورديغىنده زندان مأمورلرئندن بىرىنك خدمتده يوروچى فقير و يتيم مصطفى اسمنده، هيچ او قوماناغان و الفباني بلمه گان بر بالاده، اوزينك الكدن فكرلهب يورگان او قوتو اصولى ايله، بر تجربه ياصارغه كرشدى. دورت كوندن صوڭ، مصطفى: «بابا، لالا، پاره، آنا» كىبى ايكي هجلى كلهلرئنى املا ايله يازارغه باشلادى. دورت آى اوتمادى، بالا درست او قورغه و درست يازارغه او گره ندى حتى جغرافيا و حساب قتلرئندن يىنگل قاعدلرئنى آڭلادى، سؤاللرگه قارشو تل ايله ده يازو ايله ده جواب بىررلك اقتدار كسب ايتدى.

شونى كوردىكندن صوڭ احمد مدحت افندى ويران ياتا طورغان بر مكتب بناسينى هيتملى ذاتلرنك ياردملرى ايله آوروپا اصولنده تعمير ايتوب بالالر ايچون ابتدائى بر مكتب وجودگه كيتوردى. ابراهيم پاشا جامى خوليسنده بولغان بو مكتب، «مكتب سليمانيه» اسمنده بولغان ايكنچى بر الوغ مكاتبينك ميدانغه چيىقووينه سبب بولدى.

احمد مدحت افدينك غايه خياليه سندن بىرى بر «قاموس اشيا» كتابى وجودگه كيتورمك ايدى. اوشبو فكر ايله كوب و قتلر شغلئندى حتى بر دفعه ده يوز، يوز ايللى صحيفه لك بر نمونه ده نشر ايتدى. فقط قلم و عرفان اهللرئنى بر يرگه كيتوروب ده باشلرئنى باشلرغه قوششوب ائرلر تدوين قيلمق، جنائت صانالغان بر حكومت اداره سنده موندى قورقئچلى اش گه اقدام قىلورغه يول بولمادى. اگرده «قاموس اشيا» تاليف ايتو كىبى اشلر بر گنه آدم قولئندن كيلووى ممكن بولسه ايدى احمد مدحت افندى البته بو اشنى اشله يه چك ايدى.

احمد مدحت افدينك گوزل اشلرئندن بىرى ده اوغللرئنى صوزى قورث بولمق

اصولی ایله توگل ، بلکه اوز قول کوچلری و ماگلائی تیرلری ایله کون کیچرمک یولینی اوگره تووی و شوندی مسلک ایچون حاضرله ویدر. عبدالحمید سلطان دورنده بولغان «سرای» ایله مناسبتی ، بالالرنی توگل حتی نسب جهتجه آرنه یاقینلغی بولغانلرنی ده یاخشی وظیفه لی اورنارغه اورنلاشدر و بترلک درجه لرده ایدی . «سرای» ایله آندن آز مناسبتی بولغان آدم لرده بالالرنیڭ استقبالرنی تأمین ایتمشدر حتی یاگی دنیاغه کیلگانلرینه قدر ، اورنار تعیین ایدوب قویمشر ایدی . حالبوکه احمد مدحت افندی بو یولغه کررگه هوس ایئادی ، بلکه اوز کوچلری ایله تاماق طویدرو مسلکنده تریه اییدی .

سیاسی مسلکده ، ساده مشروطیتچی بولوب سوکئی دورت یل ایچنده تورکیاده ظاهر بولغان سیاسی فرقه لرنک هیچ برینه قوشلمادی . شولای بولسه ده پروگرامینی ملت احتیاجینه بر قدر موافق تابدیغندن «اتحاد و ترقی» فرقه سینی آلدن طوتا ایدی . حتی سوکئی صایلاو وقتینه مخصوص «ارشاد» اسمنده بر غزته ده نشر اییدی . لکن سیاست ایله اشتغالی خصوصا سوک زمانلرده یک آز بولمشدر .

سیاسی محررلردن حسین جاهد حقنده : «یالقنلی یگت ، اگرده اصول وقاعده سی ایله او شبو روشده دوام ایسه کیله چک زمانده یاخشی بر سیاسی محرر بولور» و بعض مقاله لری حقنده ده «سهل تمتع» دیب توصیف قیلور ایدی . احمد راسم مقاله لری حقنده : «نوعلری شخصلرینه منحصر بولغان مقاله لر» دیب یاراتوب سویلر ، احمد بک آغایوفنکده علمینی ، سیاستینی خوش کورر ایدی .

احمد صرمت نهریضنه کوره احمد صرمت افندی

بو اورنده احمد مدحت افندیڭ اوز اوزینی تعریف ایتوب یازغان بعض بر جمله لری ، معلم ناجیغه یازغان مکتوبندن چوپله نوب کوچرله در . بر کشینگ

احوالی یازلدیفنده چیتلرنگ سوزلری دستورالعمل طوتلدیفنی کبی اوز سوزینی ده ایشتورگه تیوشلی. قبول قینوب قیناوا باشقه مسئله، اما اوزینگ سوزلرینه قولاق صالحق لازم. احمد مدحت افندی اوز حقنده شوشی سوزلرنی سویلی :

(۱) مینده کاغد حقنده سارانلق بار، شونک ایچون یازولرم ینک حیث بولادر. لکن مقصود، یازمقدر. آنگ سیردک و حیث یازلوونده کوب حکمت یوق. چوق شکرلر بولسون، زماغزده یکریمی دورت ساعت مدته یازوب طولدر اچنی کاغدنک قیمتی آنچق ایکی تین، دورت تین گنه در.

(۲) آلمق (عادته نمک) انسانلرده ایکنچی بر طبیعت حکمنده در. نیندی گنه نرسه گه آشنسه، انسان شونک اسیری بولور. مین اوز عمرمه شمسیه (زوتیک) طوقادم. چونکه قویاش تیو وکون صوغو خسته لگی شمسیه یورتوچیلرگه اوچریدر. زوتیک طوتارغه عادت ایتمه گان آدملرگه قویاشنگ ضرری بولماز. زوتیک طوتارغه عادت ایکان آدم، شوندن هیچ آیرلا آماز. بغداددن قایتدیضمدن صوگ بر قدر وقتلر قوفایکه (جلی کولمهک) کیارگه مجبور بولغان ایدم. لکن حاضرنده مونی ده تاشلادم، اصلا کیمیم. ایندی کوب یلر بولدی جای کوتده نیندی کیوم کیسه م، قشندی ده شونگ ایله اوتکارهم، کیوم آماشدریمیم. صوق، ینگل کیوملر ایله یوروچیلردن ده بیکرهک جون کولمهکلر، طون ویشمتلر کیوب یوروچیلر یعنی آرتق درجه ده صالحقوندن صاقلا نوجیلرغه تیه در.

(۳) دوستارمنک اویلرینه کوب باروب یوریم، بارغان وقتلرمده ده یورتلرنده کیچه اوتکاریمیم. مینم اشم وشغلرهمده موندی حاللرگه مساعده قیلیمی. چیتده بولغان دوست ایشلرمده مکتوبلرنی ینک سیردک یازام. شولای بولا طوروب مین منزوی و آدملردن قاجوچیلردن توگلمن. انسانلرغه سؤ نظم و دشمنلغم یوق. غزته اداره سینه هر کون یوزلر ایله آدملر کیوب طورالر، شونلر ایله کورشه م، فکرلرنی آلام، صحبتلرندن لذتله نهم. لکن ایشلرمه مانع بولماسون ایچون زیارت و مکتوب یازمق رسملرنی کیگایتازگه ظریشام.

۴) آشاو ايچو طوغروسنده قومسز انغم يوق . ساده وينگل معيشتى سويديكم ايچون نمکن قدر قناعتلى صورتده كون كيچره م . شوشى حاللرمنى بعض بر بلشلر مز بزنگ خيسيلكمز گه حمل ايتسه لرده بو فكلرلى طوغرى توگل . مينده « سارانلق » ديكان نرسه واشلهب تابقان بايلغمنى اوزمه ملك ديب حساب قيلمق عادتى هيچ يوق . اوعنگ مصفرلى . وارداتلرى مينم اسممدن يورسه ده لکن مونلرنگ ايچنده مين اوزم هيچ يوق . بو حاللرنى اصلا بلميم . كيسه لرده آچقچ يورديكى هيچ خاطر مده يوق . مونگ سيبى فيلسوفلر گه ، حكيملر گه تقليد ايتمك توگل بلده بو اشلرنگ هر برى مينم كيگاشم واوگره توومدن باشقه اوزمنگ عائله م اشلى بلووندندر . اوى ايچنده گى اشلرنى عائله م باشقارادرده ، مين هيچ نرسه بلميچه راحت اوطورام واوز اشمنى اشليم . حتى اوستومه كيرهك بولغان كيوملرنى ده قارنداشم جودت آلوب بيره در . حتى بر وقت ميگا كيوم آلور ايچون مغازين گه بارغان ايدك ؛ كيوملرنى كيوب قاراغان صوگ نيندى گنه بر سوز ايتسه مده جودت ميگا : « يوق ، سين بلميسگ ! » ديب آوزده آچدرمى . اوشبو قدر قيدسز و التفتاسز بولديغم حالده بيك قيدلى و دقتلى حرکت ايته طورغان يرلر مده بار . مين دنيانى اوچ تينلك نرسه لر دن صاناوچيلردن و « ديناگرغه توکورميه مده » ديويچيلردن توگل . مينم فكلر مه كوره سيگر كون طور اچق دينا ايچون مطلقا توقز كون طريشقى لازم . شونگ ايچون بز دقيقه عمرمنى بوش اونكارر گه رضا توگل من . اش اشلهب وماگللاى تيرلرى ، كوز نورلرى صرف ايتوب آچه آلورغه بيك ياراتام . بعض وقت بر تنكلك نرسه ايچون اون تنكلك طريشديغمنى كوروچيلر مينم حاله تعجب ايتهلر ، مينى قزغانالر . لکن طريشو مينم ذوقدر ، راحتدر . كاغدى يازوب ، بوزوب ، سزوب اوطورغاندن صوگ باصدروب . كتاب ايتو و بازارلرغه تاراتوب صاتو نوبتى كيله در . ايسته بو ساعتلرنگ لذتى ايچون هيچ نرسه كيره كهاز .

تألیفگری، اثرلری

احمد مدحت افندی الك كوب يازوچى و خلقلر اچون كيرمكلى موضوعلرني اتخاب قيله بلوچى مؤلفلردندر. ترجمه ياكه تاليف اوله رق يوز ايللى عددن آرتق كتاب باصدرديغى، غزته و رسائل موقوته لرده مك عددن آرتق مقاله سى درج اولنديغى مرويدر. اوشبو سييدن بو ذاتى «قرق آت كوچلى بولغان يازو ماشينه سى» ديب توصيف قيلورلر. حقيقت حالده مذكور سوز، احمد مدحت افندی حقنده مبالغه توگل .

كوب يازو و كوب تأليف قیلو طوغری و سنده اوزینك معاصرلرندن آنچق شمس الدین سامی بك موگا نظیر بولسه بولور. آرالرنده بولغان فرق شولدرکه: خلقلرغه اوخشاو و اوخشاماولرینه، خشنود بولوب بولماولرینه التفات ایتمكسزین سامی بك قنى و جدی شیلر بازار ایدی، اما احمد مدحت افندی قلمندن هیچ نرسه قور تولمادی. ایکنچی، سامی بك پخته و منتظم بازار و وقتلی اثرلرینی هیچ تخلفسز اوز و قتلرنده چیقازر، بخلرینه افراط درجه ده دقت قیلور ایدی. احمد مدحت افندی ایسه نظام و انتظاملرغه كوب التفات ایتمادی و اون سیگر یاشندن اعتبارا متصل یازدی. سامی بك احتمالکه فهم و اطلاع همده اساسلی معلومات غه مالك بولو جهتندن احمد مدحت افندیدن اوستون بولور، لکن تورکلرنك. آوروپالور ايله مناسبت پیدا ایتدیكلری کوندن اعتبارا تورکیا مطبوعاتده الك كوب اشله وچی، خلقلرنك استفاده لرینه الك كوب سبب بولوچی ذات احمد مدحت افندیدر. احمد مدحت افندی اثرلرینك هر بری «استانبول» شهرنده ۷۰۰ دانه ساتلیدیغی و شونلرنی ۳۰۰۰ آدم اوقوب فائده لندیکی و بو خدمتی تورکیاده نه حکومت و نه ده برر تورلی جمعیت علمیه ادا ایته آلمادیغی دعوی قیلنهدر.

«احمد مدحت افندی اوز اثرلرینك اسملری حقنده دفتر یاصارغه موفق

بولمادی. مگرده هر بر اثری حقدہ لازم وثیقہ لر، کتبخانہ سندہ بولور» دیلر.
تورلی رسالہ و ژورناللردن کوچروب کتابلرینگ اسملرینی بو یرده یازامز. موندہ
کرمی قالغانلری ده بولورغہ ممکن:

آچیق باش. آرناوودلر سولیتلر. آلمانیا تاریخی (کائنات). آلائیگ قرالیچہسی.
آلتون عاشق لری. آمریکا دو قنور لری. آنا قز. آتونین. آروپا آداب معاشرتی.
آروپادہ بر جولان. ابدست و غاز. احمد متین و شیرزاد. اخبار آثارہ تعمیم انظار.
اخذ تار. ادوار عسکر یہ. ادولف حصار ی. ازمئہ قدیمہ تاریخی. ازمئہ متوسطہ
تاریخی. اسارت. اس املا. اس انقلاب. استبشار. استعداد اطفال. استعلای
اسلام. اسپانیہ تاریخی (کائنات). اسلامیتگ معارفہ تطبیق. اسوج نوروج تاریخی
(کائنات). اسویجرہ تاریخی (کائنات). اعتراضات. اعتیاد. اقونومی پولتیق. الف
نہار ونہار. الکساندر سترادللا. الہامات و تغلیطات. امامتچی صدق. اولوم اللہک
امری. انگلترہ تاریخی (کائنات). اوبور. اوچیوزلی بر قادین. اورسیوال جنایتی.
اوستریا تاریخی (کائنات). ایتالیا تاریخی. ایکی خدعہ کار. ایواہ. بابا اوغللر. بختیارلق.
بر توبہ کار، بر فقیر دلیقانلی. بر قادیانک حکایہ سی. برکات تناسلیہ. بر کرچک
حکایہ. بر کنج دلیقانلینک حکایہ سی. بشائر صدق نبوت محمدیہ. بشیر فواد. بلیات
مضحکہ. بن نہیم. بیسگچ قز. پاپاسدہ گی اسرار. پارسدہ اوتوز ییگ بودی. پارسدہ
بر تورک. پارہ. پچہلی قادین. پورتکیز تاریخی (کائنات). تاهل. تدقیق مسکرات.
تریہلی چوچق. ترفیات حاضرہ و مساکن. ترقی. تصرفات کیمیویہ. تعفف.
جان قور تار انلر. جرمانیا تاریخی (کائنات). جلاد. جنلی خان. چرکس اوزدنلری.
چفتہ انتقام. چسکانہ. چنکی. چوچقلر کتبخانہ سسی. چوچقلرہ قرائت
چیچکلر. حرکت. حسن ملاح. حکمت پدر. حل العقد. حیدود موتاری. حیرت.
حیوانلر. خسرو نامہ. خواجہ اول. خیال و حقیقت. دانیمارقه تاریخی (کائنات).
دردانہ خانم. دمبرک. دنیا یہ ایکنجی کلش. دیپلومہ لی قز. ذیل حسن ملاح.
روسنہ تاریخی (کائنات). روما تاریخی (کائنات). رہبر معلمین. زبده الحقائق.

سليمان موصلى . سؤظن . سوداى سعى و عمل . سياوش . سيدك خلاصه سى .
 شوپنهوئرك حكمتين رد . شيطان قيا طلسمى . صاعلق . صنعتكار ناموسى . صيادانه
 بر جولان . ضابط . ضروب امثال عثمانيه . طولابدن قاشا . عجائب عالم . عثمان غازى .
 عثمانلى تاريخى (كائنات) . عمده الاسلام . غابريلك گناهى . فاطمه عليه خانم .
 فته كار . فرانسه تاريخى (كائنات) . فرقت . فلاطون بك ايله راقم افندى . فلسفه
 زنان . قاديئرده تزيين جمال . قارى قوجه ماصالى . قيرق آبار . قرناوال . قسمتده
 اولانك قاشيغنده چيقار . قصه دن حصه . قره عاشق . قوشلر . قوناق . كتابخانه
 نور سيدكان . كرجى قزى . كنجلك . كوكلو . لادام او قامليا . لطائف روايات .
 لؤلؤ اضر . محابرات . مدافعه . مدخل تاريخ و جغرافيا . مردود قزى . مسائل مغلغه .
 مشاهدات . مصاحبات ليله . مفصل . مناظره . منتخبات ترجمان حقيقت . ميوه لر .
 نباتلر . ندامتى هيهات ! نزاع علم و دين . نصيب . نوم و حالات نوم . واه . وقت
 كيچرمك . وولتر يكرمى ياشنده . هلال احمر . هنوز اون يدى ياشنده . هولاندا
 و پلچيقتا تاريخى (كائنات) . ير يوزنده بر ملك . يكيچريلر . يونانستان تاريخى .
 صوگ و قتلنده زبده ، متن موجز ، مختصر اسمنده عمومى تاريخلر ترتيب
 ايدوب شغلنديكى لکن هيچ برينى تام ايتنه الماديفى روايت قيلتور .

قلمينه اهمالى صورنره بر كوز صالو

احمد مدحت افندى هيچ بر فنده متخصص بولماديفى حالده ، عصرنده معتبر
 بولغان علملرنگ هر برندن خبردار ايدى . معاصرلرى گنه توگل حتى مقدم زمان
 عالمرينه نسبت ايله ده الله تعالى نك هبه سى سببلى امتياز اينكان ايكي خاصيتى بار ايدى .
 برى اوزى آكلان نرسه سيني آزغنه آكي بار آدم گه حتى ابتدائى مكتب بالالرينه
 قدر ، آكلانورغه اقتدارى و ايكنه چيسى ده قلمينك محصولدار و بركاتلى بولوويدر .

احمد مدحت افندیڭ قلمی عجایب بر قلم ایدی. کاغدنڭ باشندن باشلاب یازارغه کرشور و آخرینه باروب یتشور، بر کله سینی بوزماز و بز سوزنی تکرار قیلماز یا که اورتدن توشروب قالدربماز، یازوب تمام ایتدیکنندن سوڭ اصلا او قوماز و کوز سالماز، شول حالنچه مطبعه که بیر، لازم یرلر که یبارر ایدی.

بلکه اوشبو سبب ایچون بولسه کیرهک احمد مدحت افندی تالیفلر نده، تحریر لرنده آرتق اعتنا کورلماز، فصاحت و بلاغت که، سهل ممتنع کبی شیر که مثال تابلماز، یا که بیک آز تابلور. ومع ذلك تحریر لرنده چو اچلق عبارتلر، تعقیدلی جمله لرده بولماز. احمد مدحت افندیڭ قولندن کاغد ایله قلم توشوب طوروی بیک آز وقتلرده غه کورلور ایدی. پاراخود ایچنده گی خلقلر مسامره و مصاحبه مجلسلری توزوب سیاستدن، فلسفه و ادبیاتدن لاف ایدوب باردقلرنده احمد مدحت افندی یازو یازوب یا که یازار ایچون حاضرله گان کتاینی اوقوب بارر ایدی.

یازار ایچون یا کی مطلبلر بلور که و استفاده لی موضوعلر حاضرله ر که مجبور بولدیغندن بر طرفدن اوقور و ایکنچی طرفدن یازار و هر یازدیغنی مطبعه لر که بیروب طورر ایدی، اوشبو حال ایسه بو ذاته سینزورنڭ قسموی باشلانغان کونلر که قدر دوام ایتمشدر.

اوشبو سببدن احمد مدحت افندی اوزی بحث ایتکان مسئله لرنی جدی صورتده تفتیش و تدقیق قیلورغه یتشه آلمادی، شونڭ ایچون بیک کوب معلوماتی پشمی قالغان بولسه احتمال. اما ایکنچی طرفدن فکر اشله وی، ذهن یوکر کلگی حیران بولورنڭ درجه لر که یتدی. مقاله لری تورکلر ایچون بر منبع فیض حساب ایتولور ایدی. تورکیاده اخلاق درس لرنی حکایت روشنده درس قیلوچی عالم لرنڭ اڭ اولگیسی و بو ایشکنی باشلاب آچوچی ذات - احمد مدحت افندیدر. مونی انکار ایتوچی شاید بولماز.

احمد مدحت افندی اوز قلمی حقنده اوشبو جمله لرنی یازمشدر: «بر چوق زمانلر بولدی تکلفلی عبارتلر ایله یازو عادت منی تاشلاب ساده یازارغه آشدم. انسان

اوزندن بيوك آدمير حقنده تعظيم كهلري استعمال قیلورغه وجدانی تکلیف ایتدیکندن مجبور بولسه ده تعظیم و تکریملرني طمطراقلی سوزلردن عبارت بلمك باطل فکردر. اصل احترام، سوزلرده توکل، بلکه سوزلرنك حکملرنده در. زیرا لفظلرنك ریا و مداهنه لرکه حمل قیلنوو ی ممکن، اما حکملرده بولغان احتراملر موندی عیبلردن یرا قدر.»

احمد مدحت افندی اوزلرینه رهبرایتوچی باشلردن: یازغان مقاله لرینی، او قومقسزین کوز صالماقسزین مطبعه که یرو عادتینه تقلید قیلماولرینی اوتنه مز. احمد مدحت که، مرجانی غه یازغان اشلرنك هر بری ده باشقه لرغه یاراب بتاز. اگرده مدحت افندی، یازغانیتی او قوماو عیبی بولماسه ایدی آنك کوب سوزلری «امثال» اورتنده استعمال قیلنور ایدی.

سورکونلکی و «سایمانی» مدرسی

دنیاده بر سیاق اوزرنده کون کیچروچی آدملر، احتمال که باردرد. لکن موندی بختیار کیمسه لر هر حالده آز بولسه لر کیره ک. کوبره ک کیمسه لر دنیاده مشقت کوررکه و فلاکت یوکلرکه محکوم بولوب، بر کون شادلق کورسه لر مگ کون زحمت تارتورلر. و بر ساعت نعمتلری برابرینه حتی عمرلری بارنچه عذاب و بلا آستنده بولورلر. مجلسلرده کولشوب سویله شوب او طور وچیلر ایله آولاقده اوچراب ده برر قایغوکنی سویلرکه، ایچ بوشاتورغه قصد ایتسه ک آنك اوزنده بولغان درد والم سینکی قدر اوچ بیش الوش الوغ بولا وشول جهتدن مرحمت که لائق کورله وچاره سز اوله رق بر عربنك:

کل من تلقاه یشکو دهره

لیت شعری هذه الدنيا لمن؟

دیگان بیتلرینی اوقوب اوز اوزکه سؤاللر یروب یورسین، لکن جواب ایتوچی بولیدر. هر حالده دنیا، مشقت یورطیدر.

اوشبو قاعده حكيمه كوره، تونلرني كونلرگه قاتوب خدمت ايكان و بتون كوچي، تن و جاني ايله وطندشليز، دينده شلرینه، دینده شلرینه روحانی غذالر پروب طورغان بر وقته، احمد مدحت افندی استانبولدن سورولوب «ردوس» آطه سینه یارلدى و زندان غه سالدى.

احمد مدحت افندی «طغارجق» ده «دارونیزم» هم ده حشر اجسادغه متعلق «دیواردن بر صدا» اسمنده مقاله لر نشر ایتیش ایدی. بو کون هر بر دینی عالم و هر بر دینی شاگرد طرفندن سورولونه طورغان موندی مسئله لر شول کوتنگ روحانیلری طرفندن هضم ایتولمادی. آچولاندیلر، احمد مدحت افندینگ اعتقادسزلخی و دینسزلگی ايله حکم قیلوب حکومت قاشنده سعایت ایتدیلر. ایشته احمد مدحت افندینگ استانبولدن سورلوینه سبب بولغان نرسه لرنگ بری اوشبو اش ایدی. اوکغان و بولدقلی آدم ایچون اڭ حیتون اش، تیک طورو و اشسز لکدر، بزنگده غیرتلی بولغان و تیک طورونی بلمگان افندمز حتی تاش قایچقده ده تیک یاتا آلادی. نیچوک ایتسه ده ایتدی محبوسلر ايله برلکده بر مدرسه تأسیس قیلوب آطه ده علم تارالوغه، دین آچلوغه سبب بولدی.

مذکور «سلیمانه» مدرسه سینگ تأسیس ایتولوی واقعه سینی محترم اسماعیل بك حضرتلری «ترجمان» غزته سنده اوشبو مضمونده حکایت قیله در (۱):
اڭ یوک قباحث اشله گان آدم لرني روسیه نظامنچه قتل گه بدل وعده سز قاتوروژنی سیرگه بوللادقلری کبی تورکیاده سیر مقامنده حبس و زندانلرغه تاشلارلر. موندی قاتوروژنی بر حبس خانه دگرده «ردوس» آطه سنده در.

کونلرنگ برنده استانبولدن «ردوس» حبس خانه سینه قولی آیاغی زنجیرلی بر محکوم کیتوردیلر. حبس خانه ده بولغان ایکی اوچپوز قاتوروژنیلر شول کشینگ قباحتی نی نرسه ایدیکنی آ گلامادیلر. چونکه آدم اولدرمامش، کیمسه نڭ مالینه، عرضینه قصد و دولت ملت گه خیانت ایتامش ایدی.

بو آدم ارباب علوم و فنوندن هم ده اهل قلمدن بولوب آرقاداشرلی بولغان قانلی قاتلر آراسنده، يولدزلر آراسنده غی قویاش کبی حبس خانه جمعیتنه آتالق، خواجه لقی قیلورغه باشلادی. یول باصودن، آدم بوغازلاودن اوایلماغان آدملر (قاتورونیلر) بو آدم حضورنده ادبزلک قیلورغه اوایلا باشلادیلر.

کونلرنگ برنده بو آراستاتنگ استانبولده بولغان قارنداشی کیلوب، کورشورگه رخصت آلدی. حبس خانه ده آغاسینگ بوله سنده یالکیز قالدقلرنده قارنداشی : «گناهسز ایدیکیزنی پادشاهغه آگلآتوچی یوق. پادشاه بلکه سزنی اونوقشدر. ایندی بو حبس خانه سزلرگه قبر بولاچق. فلان دولتک ایلچیسى مینی چاقروب : «اگرده آغاگر استانبولغه قایتدیغندن صوگ بعض بر سیاسی مسئلهلرده مینم نصیحتمه کوره قلم یورته چک و بزنگ دولتمز فائده سینه خدمت ایته چک بولسه سلطان حضرتلرندن اوتوب آغاگرنی عفو ایتدررم، ردوس دن استانبولغه قایتارتورم» دیدی. شوشی حقدده سوزگرنی ایشورگه کیلگان ایدم، دیدیکنده، آراستانت : «باشمه بر قصادر کیلیدی. لکن بو قاره یازولردن ده قارالر بولورغه ممکن. مین. حبسندن قورتولور ایچون ملتیه خیانت قیلمام. ملت اوغرینه جانم فدا بولدی، ایندی بو جان اوغرینه ملتیمی فدا ایتیم؛ باشمنگ فائده سی ایچون ملتیک خرابلغینه می راضی بولیم؛ مین موندی اشرگه اصلا رضا بولمام. موندی یومشلا ایله مینم یانیمه کیلمه! ایلچی حضرتلرینه سلام سویله، اما شخصی منفعتی ایچون اوز ملتینه خیانت کیرهک بولسه آندی کشینی ردوس حبس خانه سندن ایزله ماسون!» دیب جواب بیردی. حبس خانه ده گی آراستاتلر آراسنده هر تورلی اوستاقلردن آدم بار ایدی. تاشچی، تیمرچی، بالتاچی، صلاوچی و باشقه لر کوب ایدی.

کونلرنگ برنده آراستاتلر جیولوب طورغان یرگه مونده ذکر ایتولگان آراستانت کیلوب سلام بیردیکندن صوگ اوشبو روشده بر مصلحت عرض ایتدی : «ای قارنداشلر! الله تعالی دن شکایت توگل، لکن جمله من موندن صوگ دنیا یوزی کوره آلمی شوشی دورت دیوار ایچنده عمرمزی تمام ایته چکمز. دنیاغه

کیلدکمی، کیلمادکمی، خیرمز بولمایه چق. یازومز شولایدر. . . حریت و حقوقدن محروم بر حالده بولسه قده انسانلقدن چیقدیغمز یوق. انسان بالاسی انساغز. انسان بولدیغمز ایچون انسانلرنگ وظیفه لرینی قیلورغه بورچلیمز. انسانلق وظیفه سی ایسه جناب حق غه عبادت ایتمک وطن و ملت فائده سینه طریشمقدر. بز محکوم بولسه قده قولمزدن بایتاق اش کیلور ایدی. آرامزده هر توری اونستار بار، طشدن کشی صوراونغه حاجتمز یوق. شهر اهالیسی آغاج، تاش و باشقه کیره ک نرسه لرینی حاضر ایته لر الله یولنده غیرت ایتوب شوشی شهرده مدرسه ایچون بیوک بر بنا صالحساق، بو مدرسه بز عاجرلرنگ و ظنرورلگی بولور، مشقتمز برابرینه روحمزغه فاتحه کسب ایتمک بولور ایتمک» .

موگا قارشو آرساتلر: «باش اوستینه!» دیب بو مصلحتنی قبول ایتمیلر و شهر اهلینه ده نیتلرینی بلدریلر. شهر خاتی بنا ایچون لازم بولغان تاش و آغاج کیتوردیلر، یر بپردیلر. آرساتلرده آز وقت ایچنده مکمل صورتده بر مدرسه بناسی صالحیلر. بو کونده «ردوس» ده «مدرسه سلیمانیه» اسمنده بولغان مدرسه، اوشبو مدرسه در. مدرسه ده تعلیم و تدریس ایتموله طورغان کتابلرنگ کوبسی ده، حکایت ایتمیکمز آرساتلر اثرلیردر. «مدرسه سلیمانیه»، تورکیاده امثالسز بر مدرسه بولوب عربی، تورکی، علوم ادبیه و شرعیهدن باشقه، حساب، جغرافیا، تاریخ، حکمت، علم صحت و اصول تدریس اوقولور. فن اکمال قیلوب چیغوجی افندیلر تورکیانگ جمله ولایتلرنده رغبت کسب ایتمیلر.

بو مدرسه ننگ تأسیس قیلنووینه سبب بولغان ذات، استانبولده «ترجمان حقیقت» غزته سینگ صاحبی و محرری احمد مدحت افندی حضرتلیردر. ذات عالیبری تورکیانگ برنجی محررلرندن و ادیبلرندن بولوب مونگ قلمی کبی یمشلی و چاپوق قلم آزابده ده، آوروپاده ده یوقدر. بعض حقائق فیه و تصورات معیشیلری عالمک دعواسی ایتموجی بعض نادانلر طرفندن هضم اولمادی. سوء ظن و افترا یولی ایله محاکمه سز اوله رق قاتوروژنی حبس ایتمولوینه سبب بولدی. کندیس قرق

قرق یش یاشارنده صحتی کامل بر آدمدر .

« ترجمان » دن نقل ایتدیکمز سوزلر شونده تام بولدی .

« مکتب سلیمانیه ، شوندی بر مکتبدرکه تورکیانگ معارف نظارتی بو کونگه قدر موگا نظیر یاصارغه موفق بولمادی حتی کونچیک قیلووی سیبلی ، مشروطیتدن مقدم بو مکتبئی بوزوب ده قارادی ؛ احمد مدحت افدینگ غربته ، سورگونده حریت و حقوقدن محروم بر وقتنده اشله گان ایشینی ؛ خزینه نگ میلیونلرینی صرف ایتوچی معارف نظارتینگ اشلی آماوی البه الوغ کیمچیلکدر » دیرلر .

تورک ادبیاتی و احمد صرمت

احمد مدحت افندی حاللری سوبله نگان بر رساله ده ، احمد مدحت افدینگ تورک ادبیاتده بولغان اورینی تعین قیلوب کیتارگه حاجت بار . احمد مدحت افدینگ ترجمه حالی تورکیانگ عمومی تاریخندن بر کاغد تشکیل ایتار بولسه آنک اثرلری ده تورکیا ادبیاتینگ الوغ بر قسمینی تشکیل ایتوونده شبهه یوق .

سلجوق تورکلری ایران مدنیتی تأثیرینه مغلوب بولدقلرندن ، کوبرک اثرلرینی فارسلی لسانده یازولری و رسمیی کاغدلرینی فارسلیجه لغت ایله یورتولری معلوم . حکومت ، سلجوق تورکلرندن عثمانلی تورکلرینه کوچدیکندن صوگده اوشبو حال بر مدت دوام ایتدی ایسه ده . برر غایه گه مبنی بولوبمی یا که تصادفی صورتدهمی تورک لسانی استعمال ایتولورگه باشلاب بر « تورک ادبیاتی » میدانغه حقیقش ایدی . تورک ادبیاتی تاریخی یازوچیلر . شناسی غه قدر بولغان عصرنی وشول عصرلرنگ ادبیاتینی « ایسکی ادبیات » دیب و شناسی دن صوگه یسینی « یاکی ادبیات » دیب یورته لر . فضولی (۱) و هر ساعت « اوقیانوس » ایله « برهان قاطع » اسملی (۱) ترجمه حالی « شورا » ده یارلدی . ۱۸۹۲ نیچی یل .

كتابلرينه محتاج بولوب طورديغمن احمد عاصم افندى (۱) باشقەلر «ايسكى ادبيات» غە منسوب آدملىرىدۇر. مملەكتەمۇزدا باشلاب كاظم يىك طرفندن و آندىن سوڭدە باشقەلر طرفندن بر قاچ دفعەلر باصدىرلغان «محمدىيە» كىتابىنىڭ صاحىبى يازىچى اوغلى (محمد بىجان) دە «ايسكى ادبيات» عالملىرىدىن ايدى (۲).

شەناسى ابراهيم ۱۲۴۲-۱۸۲۶ ئىچى يىللىرىدە استانبولدا دىئاغە كىلوب ۱۲۸۸- ۱۸۷۱ ئىچى يىل رجب (سنتابر) نىدە وفات ايتدى. مەدرىسەدە اووقوب علوم شرعىدە يد طولى صاحىبى بولدى و ذكاوتى سەببى يىك كوب نرسە حفظ ايتدى، حتى «قاموس» نىڭ يارومى كوڭلەندە محفوظ بولدىغى رويات قىلىنور. موندىن سوڭ فرانسۇزچە اووقوب غەرب خەلقندە بولغان علم و مەرفەتتىڭ درجەسى يىك يوقارى ايدىكىنى آڭلايدىغندە محض كىمالات كسب ايتىمك و شرق علمى ايله غەرب علمىنى برگە قاتشىدروب فائەدلى بر خلاصە ياصامق اميدى ايله فرانسۇزچە سفر ايتدى. بو

(۱) احمد عاصم افندى ۱۱۶۹-۱۷۵۶ تارىخلىرىدە دىئاغە كىلوب ۱۲۳۵-۱۸۱۰ تارىخىدە فقر و ضرورت آستىدە ايزلوب وفات ايتدى. تەبەسى استانبولدا «نوح قاپوسى» اسملى قەبرىلىكلىرىدە. اسماعىل كىنبوى (عقائد عضدىيەگە بولغان دوانى شرحىنە اوزون بر حاشىيە يازوچى عالم بولوب، بو حاشىيەسى مطبوعەدە) ايله بىرلىكدە چىقارتقان رىسالىرى بوكوندە استانبولدا سلامت دىرلر. اوشبو رىسالىدىن آلتىنغان نىسخەسى ابوالضيا توفىق بك نىڭ «نومۇنە ادبيات» اسملى اثرىدە باصلمىشدر (ص ۱۸۹).

(۲) پرىسەكەدە قوناق بولوب طورديغىم و قتدە (۱۹۱۱ ئىچى يىل اىيول آينىدە) محمد شاكىر و محمد ذاكىر افندىلر ھەمدە صدرى افندى باشقەلر دىن عبارت بر مجلسدە: «تورك ادبىياتى تارىخىنى يازوچىلر و تورك شاعرلىرىنىڭ شعرلىرى ايله استىھاد ايتوچىلر نىچون «محمدىيە» صاحىبى بولغان يازىچى اوغلىنى ذكىر ايتىلر و عوموما مونىڭ احوالىنە تعرض قىلمىلر؟ شەمس الدىن سامى بك مەنىڭ تەرجەمىسىنى «قاموس الاعلام» دە يازغان بولسەدە، بو تەرجەمە يىك قىسقى بولدىغىدىن ادبىياتدەغى اورنىنى آڭلارغە كافي بولورلىق درجەدە توڭل، مونىڭ سەببىنى اوزم بىلىم، سز بىلىسىزمى؟» دىب سورىغان ايدىم. اوشبو سوئال مناسىتى ايله ياخشى سوزلر سويلەندى ايسەدە قىسقى قىلىنورلىق جواب بولمادى. عبد الحمىد سلطان زامانىدە «محمدىيە» نىڭ ممنوع بولۇشىنى سوڭ و قىلردە اووقۇد، لىكىن بو آدم اسمى ادبىيات تارىخلىرىدە ذكىر ايتولمايتە سەبب اول نرسەگە بولمازدىر. چونكىە حرىت دورىدە تاليف ايتولگان اثرلردەدە ھەنوز مونىڭ اثرلىرى ايله استىھاد قىلور كورلىمى. بوقسە بو آدم تورك ادبىياتدە ياخشى اورن طوتا آلتاغان كىشىلردىن بىر مۇجەب!

وقته ياشى دە ۱۸-۱۹ ئۆزىدە ئايدى. درويش طبيعتلى و منزوى بولغان بو ذات، فرانسەغە باردىغىدىن سوڭ گوزل صورتدە اوڭۇدى و «مقامات حررى» گە جەربى شىرح يازوچى و اسلام اثرلىرىنى تفتيش ايله شىغلنۇچى ساسى (۱۸۳۸ دە وفات) عائەسى ايله تانوشدى، زەنان و لامارتىن ايله معارفە پيدا ايتوب آوروپادە بولغان علم و ادبياتدن اجالا خبەردار بولدى. استانبولغە قايتىدىغىدىن سوڭ ادبيات ايله شىغلنۇدى و مونگ تائىرى ايله توركىدە «ياكى ادبيات جديده» هم دە «توركىلك» اسمندە، ادبياتغە مخصوص ايكى تورلى مسلك حاصل بولدى. «ياكى ادبيات جديده» چيلرنىڭ مسلكلارنىڭ و غايە خياليەلرنىڭ لازم درجەدە خىزمىز يوق. معناسىز و فائىدەسىز بولما و شرطى ايله صناعات نەيسە گە اهميت بىرىمك و آوروپا عالملىرىنىڭ اثرلىرىنە اوخشاغان روشدە اثرلر وجودگە كيتورمىكەن عبارت بولسە كىرەك دىب ظن ايتەم. توركىلرنىڭ مسلكلىرى ايسە معلوم بولوب آچىق و آڭلارلق روشدە يازوب عموم خلق طرفىدىن اوقۇتمىقەن عبارتدر. ايكنچى تورلى تەبىر قىلوب سويلەنسە «ياكى ادبيات جديده» چيلر خواص ايچون و «توركىلر» دە عوام ايچون يازالر دىمك لازم كىلور.

بو طوغىرىدە حرمتلو يوسف افندى اوشبو فقرەنى يازمىشدر: «شىناسى اثرلرنىڭ ايكى تورلى ادبى مسلك اورلقى بار ايدى. بو اورقلردن بىر نوعسى طبعى صورتدە تەربىيە ايندىكىندىن سوڭ كمال نامق، عبدالحق حامد، توفىق فىكرت، خالد ضيا و اڭ سوڭرەدە «فجر آتى» كىي يىمىلر يتىشدى. ايكنچى نوعسى اوسوب ساچاك آندىغىدىن سوڭ احمد مدحت، شمس الدىن سامى، محمد امىن، نجىب عاصم، اوشنداق «تورك يوردى» و «كنج قلملر» كىي نەتىجەلر ظاهر بولدى. بو ايكى نوع ادبيات آدملىرىنىڭ ايكنچىلرى «توركىلر» و اولگىلىرى دە «ياكى ادبيات جديده» چيلردىر. شىناسى، اوشبو ايكى مەكتەپنىڭ دە استاذى ايدى. اولگىلرنىڭ كوزگە كورلگان حاللىرى اوزلرنىڭ مەقدم بولغان عالملىرىنى انكار ايتو و اوز آرادەدە تام اويوشوب يتاودن عبارت بولدىغى حالدە، سوڭكىلردە كوزگە كورلە طورغان حاللر: سىلەرگە حرمت ايتىمك

و آنلرنى خاطرده طوعقدن عبارتدر. شوئگ ایچون مونلر «آنالر سوزلرنى» نى جیوچیلر و شعرلرنى بارماق ایله اولچاویچیلرنى، لزومى بولماغان چیت سوزلرنى محاوره و تحریر و قتلرنده چیت که سورر که نصیحت قیلوچیلرنى تورچیکلیکنگ اماملرنندن سانارلر. بو اماملرنگ برى احمد مدحت افندیدر. نجیب عاصم ایله ولد چلبى نى تورکلک مسلکینه خدمت قیلورغه تشویق ایتوچى و ایده شلری ایله برلکنده «تورک درنگى» تأسیس قیلوچى، روسیهلى شاگردلر طرفندن تورکلک فکرنى ترویج ایچون یاصلغان قونفراسده تورکلرنک تاریخلری و اتوغرافیهلری حقتده بیک قیمتلى نطق سونیه وچى احمد مدحت افدى بولدى.

محترم یوسف افدى سوزلرنندن بزنگ بو اورغزغه کیرهك بولغان قدرینگ خلاصهسى اوشبودر. موندن ایسه احمد مدحت افدینگ ادبیاتدهغى مسلکى تورکلک و تورک محبى بولمقلقدن عبارت ایدیكى معلوم بولور. مونك اوستینه دخى ده بر نرسه که دقت ایدر که تیوشلى. بو ایسه تورک ادبیاتى حقتده یازلغان اثرلرنگ مؤافلرنى و مسلکلرنى یاخشی بلوب، اشلرنى شوکا بنا قيلمقدر. مثلا: ابوالضیا توفیق بك اوزینك اثرلرنده شناسى، کمال بک لرنى احترام ایله ذکر ایتدیكى حالده شهاب الدین سلیمان اسملى ذات ۱۳۲۷ده استانبولده طبع ایتولگان «تاریخ ادبیات عثمانیه» اسمنده گى اثرلرنى بر قدر توبان توشروب، معلم ناحینى بتونهى اشدن چیقاروب یازمشدر. مونك سببى فکر مزگه کوره مسلک باشقه لغى بولور.

محمدیه، عالیه و حسینیه شاگردلرینه درس بیررگه حقهز یوق. شهرلردن یراق اوللرده و اورمان آرالرنده. اورال تاولرینك قونلرنده اوقوب یاتوچى شاگردلر بلکه استفاده قیلورلر دیب توبانده گى جمله نى بو یرده یازارغه لزوم کوردك:

ایدیالسز، مسلکسز عمر سورهك، نى قدر معناسز و حاصلسز بر اش بولسه ایدیالسز ادبیاتده شونك درجه سنده اولك ثمره سزدر. ادبیاتدن بر غایه بولورغه مطلقا لازم. «یاکى ادبیات جدیده» خیلرنگ مسلکلری بزگه آچیق معلوم بولمادیغى

کبی غایۃ امللری ده معلوم توگل . شونک ایچون آنلرنک فائده و ضررلرینه حکم قیلورغه اقتدارمز یوق . ایا تورکلکنی غایۃ امل ایتمک . ادبیات دنیاسنده اک اساسلی بر مسلکدر . تورک قومی بتونسی اسلام ایله مشرف بولدقلر نین « تورکلک » نی غایه و مسلک ایتوب طوطقدن اسلام دینینه آزغنده ضرر کیلو احتمالی یوق . شونک ایچون « تورکلک » نی مسلک ایتوب طوتوق ، ادبیات ایچون هم فائده لی هم حقلی و مقدس بر غایه در . اوشبوکا کوره روسیه اسلاملرینی سیاسی نقطه دن تورکلک ، تاتارلیق ، قازاق و قرغزلیق ، نوغای و میشارلک ، بارابا و باشقردلیق ، تیتار و بخاریستلک فرقلرینه آیررغه خدمت ایتوچیلر (چیریوانسکی و آنک ایده شلری) بو قوملرنک بختسزلکلری ایچون سی ایتدیکلری کبی « تاتار ادبیاتی » اسمنده بر ادبیات احداث قیلورغه یوروچیلرده اوشبو قوملر ایچون آیو خدمتی قیلیندن بر خدمت ایتمکده لدر . ایکی طائفه ننگ یوللری باشقه باشقه بولسده اصل مقصودلری بر نرسه ، یعنی روسیه اسلاملرینک تارالوب بتولری و عمرلک قوشلمازلیق روشده شدرمذر بولولریدر . « تاتار ادبیاتی » احیا قیلماق ، قازاق ، تیتار ، قرغز ، باشقرد و باشقهلر اسمندن ادبیات احیا قیلورغه و هر برینک ده آباق غه باصا آلی یغلولرینه برنجی سبب بولسه کیرهک . بزنگ ظنمز شولایدر . ظنمز خطاغه چیقسه هر کیمدن الوک اوزمز نمون بولاچقمز .

تاتارچیلردن بعض بر کیمسه لر: « کوب شکرلر بولسون باشقرد بالالری » تاتار ادبیاتی ، ایله آشنا بولوب بارالر ، هر بر رساله و کتابلرینی سویوب اوقیلر! « دیب شادلیق اظهار ایتدیکلر نده تورکچیلرده آنلرغه قارشو : « موندن صوگ باشقرد ادبیاتی احیا قیلوچیلر اصل شونلر بولاچقدر ، اگرده باشقرد قومی اقتصادی و اجتماعی جهتلردن انقراض بلاسینه اوچر اماسهلر عمرگر بولسه کوررسز ، شول بالالر باشقردلرنک لومانوسفلری بولورلر و سزنک « تاتار ادبیاتی » گر ایله یاناشه برده « باشقرد ادبیاتی » اوطورتورلر ، قازاقلر ، میشارلرده طبعی ، باشقردلردن عبرت آلی قالمازلر » دیرلر . درستده موندی اشلرنک بولووی یراق احتمال توگلددر . باشقرد ، قرغزلر . میشار و نوغایلر اوز ادبیاتلرینی ترگروب شغلله ندیکلر نده « تاتار ادبیاتی » یانیته برده

«تیتار ادبیاتی» قوشلوی و هر نرسه نی آنا تلی و ایشولگانچه یازو قاعده سینه بنا قیلوب: «بدنگ عمازالدین آبدی میندله او یادنده گی ده نیسکی باذارینه باروب بداولر صاتوب آلوب قایتدی» (بزنگ عمادالدین آبری مینزله او یازنده گی زانسیکی بازارینه باروب بزاولر صاتوب آلوب قایتدی) دیب یازارغه باشلار لر. ایگ آخرده ده اول صایون بر ادیات، ؤولصت صایون بر شیوه چیقوب اش تمام بولور. «کل آت قریب».

احمد مدحت افندینک تورک محبی بولوی و تورککلت ایچون ادبی خدمت ایتوی اوزینک اثرلرندن معلومدر. تورک لسانی حقنده یازغان بر مقاله سندن (آزغنه مناسبتی رعایت قیلوب) توبانده گی سوزلرینی کوچره مز: ۱) بزنگ لسانمزنک اصلی چغتایچه دیرلر. بو سوز درست توگل. چونکه چنگیزخان اوغلی بولغان چغتای، اوتکان کونده گی گنه بر آدمدر. تورک قوملری، اوز قبیله لرینی هر زمانده بولغان اجتهادلی آدملرگه نسبت بیرلر و شول اسم بتون مغلوبلرگه ده شامل بولور ایدی. بر زمان تورکر چغتای غه منسوب بولو ایله افتخار ایتدیلر، ایشته شول کوندن اعتبارا تللری ده «چغتای تلی» دیب معروف بولدی. صوگ و قتلر ده بو شرف «اوزباک» اسمینه کوچدی. یوقسه تورک تلی مکر ایله یلردن بیرلی یک کوب جانلر آراستنده سویله ناب کیلگان بر تلدر. ۲) زمانمزدن علی شیرنوائی زمانینه قدر چغتای لسانی ایله یازغان اثرلر بار. مونلردن باشقه آسیای وسطی، سیبریا و تورکستان چینی کبی ایسکی وقتلردن بیرلی تورک قوملرینک جولان گاهی بولغان کیگ صحرا لرده بولغان ایسکی یازولر و آثار قدیمه دن لسانمزنغنه توگل حتی قوممزنک اصلینی و احوالینی بلمک ده چیتون توگل.

شعر و اصغر صرمدت افندی

عرب، فارس قوملرینگ شعرگه زور اهمیت یرولری قیلندن عثمانلی تورکاری ده شعرگه عادتندن طش اهمیت بیرمشلر. تورکیاده بولغان عالملردن کوبلرینگ شعرگه اتسابلری بار. دنیانی عربجه رساله لر ایله طولدرغان ابن کمال پاشاده تورک شاعرلری جها سندن صانالمقده در. حتی شرح عقائدگه حاشیه یازوب سوزلرینی صاناب غنه سویله وحی بزنگ خیالیمزده تورکیا شاعرلرندن ایدی (۱). اوشبونگ ایچون تورکیانگ الوغ ادیبلرندن بولغان احمد مدحت افندی ایله شعر آراسنده بولغان مناسبتدن بر قدر بولسه ده آیروب سویله رگه لزوم کوردک.

احمد مدحت افندی حالینی یاقیندن بلوچیلرنگ خبرلرینه کوره: مشارالیه بر وقتلر شعر ایله اشتغال ایدی ایسه ده یوقاری کوتارله آلمیه چغنی بلدیکندن صوگ موندن واز کیچدی. «دل پیماره تداوی ایده چک کیمدر کیم؟ * دردمز عشق اثریدر نه ایدر بونده حکیم؟» کبی عاشقانه بیتلری بولسه ده شعرلری عموما ضعیف وهر برنده تکلف اثری ظاهر در.

معلم ناجی غه یازغان مکتوبلرینگ برنده احمد مدحت افندی اوشبو سوزلرینی یازدر: «مین یاشلگمده شعر برله شغللندم. طونه ولایتی مکتوبی قامنده بولدیم و قنده ارکان مسودیتنگ الوغلرندن بولغان غالب بک مرحوم کبی ادیبلرمن بزرگه ادبی اثرلر بیرلر و شونلرغه نظیره لر یازومزغه تشویق قیلورلر و عموما نظم و نثرلرده ترقیمزه اجتهاد ایتارلر ایدی. حتی بر نظیره منی کوردیکنده میزمن ادهم بک افندی طرفندن

حضرت مدحت افندی* معارف یشه نك
ظاهر اولدی نظم و نثر ایچره اولان ماهیتی
خامه* معجز رقم ایجاد و اعجاز ایلیوب
بیك قصیده یازسه شایاندر برای مدحتی

(۱) دیوان صاحبی بولغان مشهور خیالیگه باشقه بر آدمدر.

ديه بر تشويق نامه گه ده مظهر بولغان ايدم. لکن سوگره تبعم آرتدی و شونگ سيندن - نفرت قیلوب توگل، چونکه شعردن نفرت قیلو قابل بولماز - شعرگه رغبتم بتدی. زیرا مینم حکمتم کوردی که سوزدن مقصود، مضادر. لفظ ایسه قوری بر صاوت غنه بولدیغندن اعتبار صاوت غه توگل بلکه آنک ایچنده بولغان نرسه گه (معناغه) در. صاوت، نی قدر گوزل بولسه ده. آلوجیلر آنک اوزینه قاراب توگل بلکه ایچنده بولغان نرسه نگ درجه سینه قاراب قیمت قویارلر. اوشو فیکرگه کیلدیگمندن صوگ شعر آراسنده اعتبارغه آلورلق نرسه لر نی یئک آز کوره باشلام. فلک میگا جبر ایتدی یا که محبوبم التفات قیلدی مضموتده غی مضالرنی گل ایساری و بلبل تاوشلری ایله زینتاب سویله مکدن عبارت بولغان دیوانلر بزنگ نیندی اشمزگه یارار؟ اوز شعرلرم ده شوشندی نرسه لر ایدی. شونگ ایچون شعرلرمنی تاشلادم و شعرگه هوس قیلونی ده کوکلمدن چیقاردم. موگا ایندی یکرمی بر، یکرمی ایکی یلر بولدی. شوشی قدر مدتلر شعردن یزوب طوردیغم حالده اوتکان کونلرده بر کوچ، میندن بر قدر شعرلر سویله تدی. لکن اول وقتده مین، احمد مدحت توگل، مذکور کوچ ایسه احمد مدحت لکدن چیقغان بر غافل گوده نی اوچرا تدی ده اوزی تله گان بر اشنی اشله تدی. تکرار بولسه ده آیتهم: مین شعردن نفرت ایقادم، شعردن نفرت ایتملاز. شعردن نفرت قیلور ایچون «جمال» اسمنده بولغان سماوی بر سردن نفرت ایتمک و «سودا» دیب معروف بولغان روحانی بر نوردن صوقور طورمق لازم کیلور. نفرت ایتمه سه م ده شعرگه خصومتیم باقیدر. چونکه شعر بر اسارتدن عبارت بولوب قلمبده طوغان وعقلمه کیلگان نرسه لر نی توگل بلکه مونلرغه باشقه نرسه لر نی سویله تور. شعر سویله ب ده: «آرزو قیلغان نرسه منی سویله دم، کوکلمده بولغان حسن نی ترجمه ایتدم» دیمک درست بولماز (۱). بر شعرنگ ادبا قاشنده مقبول بولوی ایچون شرط ایتولگان نرسه لرنگ اک کوبسی لفظلرغه عائد

(۱) «اولسه استعداد عارف قابل ادراک وحی * امر حق ارسانه هر ذره در بر جبرئیل»

بولدیشن حتی معادن محروم بولغان نرسه لرنك ده شعر صانالوی لازم بولور. شونك ایچون بولسه کیرهك «المعنى فى بطن الشاعر» دیرلر. شاعرنگ قورصاغنده غی مضالرنی نیچوك بلورگه ممکن؟ معناسی ده توز و لفظلری ده یاخشی بولغان سوزلرنی سویله وده محال توگل، لکن میلیونلر ایله آدملر آراسندن يك آز آدملرگنه موگا موفق بولورلر. یش آلتیوز یل زمانلردن بیرلی شرقده میلاردلر ایله آدم بالالری کیلوب کیتدیکاری حالده شونلر آراسنده شاعر اسمی آورغه مستحق بولغانلری یشیوز قدر بارلی یوقلیدر (۱). شول شاعرلرنك اثرلری ده میدانده! نیچه بیتلردن عبارت بولغان دیوانلر ایچنده آدملرنی قزدرلرلی شعرلرگه آز تصادف قیلنور. قرآن کریمنگ شعر توگل بلکه نثر بولوی ده دینمه محبت ایتدرگان سیبلرنك برنجیلرندندر. لکن معنالی حکمت جوهرلری ایله زیتله ننگان شعرلر مینی ده مقتون قیله لر. مونی انکار ایتارگه قدرتم یوق. بعض شعرلر الکتریک قیلندن کوگمه اثرلر بیرد.

احمد مدحت افندیگ اوز حقنده بولغان اوز خبرلری بو یرده تمام بولدی. ظنمزغه کوره بو مکتوبنی معلم ناجیغه انبساط حالنده و کیله چك وقت ایچون ادبی محاوره و محابرلر آچلسون ایچون یازمشدر. اگرده اوشبو مکتوبدن جدی بر خلاصه چیقارمق لازم کیسه، مونی هر کیم: «شعرگه اتسابم یوق، مناسبم آز، اقتدارم ده کامل توگل، یاخشی بولمق شرطی ایله شعرنی یاراتام» مضموتده بر جمله ایله مقصودینی ادا قیلور.

هر حالده تورکیا ادبیاتنده يك زور بر اورن طوتوچی و تورک ادبیاتی تاریخنده يك کوب کاغدلردن عبارت اورن آورغه استحقاقلی بولوچی احمد مدحت افندیك تورک شاعرلری آراسنده اسمی بولمازغه و شعر تاریخنده ترجمه حالی سویله نمازگه توشلیدر.

(۱) «عالم» اسمینی آورغه مستحق بولغانلری نیچه دانه ایدی؟ .. احتمال که یشیوز قدرده یوقدر. آنلرنك ده اثرلری میدانده! ...

سيوطى . اھمىر مەرھت . تولستوى .

احمد مدحت افندى وفاتى مناسبتى ايله تعزىلەر، مرثىلەر، خاطرلەر يازوچىلار
 اراسنده يو ذاتى سيوطى غە وروس اديلرندن بولغان تولستوى غە اوخشاتوچىلار
 بولدى . مونلرنگ مقصودلرى البته هر جھتدن اوخشاتو توگل بلکہ بعض بر حال
 و صفتلر ده غە اوخشاتو بولسه كىرەك . بو تقدیرچه آنلرنگ اوشبو حكملرى درستدر.
 احمد مدحت افندى بعض بر حاللر ده سيوطى غە اوخشاشه اوخشار . شولای بولسه ده
 مذکور فکر حقنده آزرارق سوز سويلەب كىتسهك ضرر بولماز .

سيوطى ، ۸۴۹ - ۱۴۴۵ تاريخى رچينده دىناغه كيلوب ۹۱۱ - ۱۵۰۵ ده
 مصرده وفات بولدى . اسمى عبدالرحمن جلال الدين ابو الفضل بن محمد اولوب عرب
 عالمرندن ايدى (درستى ده عربلشمش ، يوقسه يراق بابالرى فارس ياكە تورك
 ايمش) . احمد مدحت افندى قىلندن فقير و منزوى عائلە دن توگل ، بلکہ تولستوى
 قىلندن شهرتلى و آق سويك اسمينه لائق بر فاميلیه دن دىناغه كىلدى . آتا
 بابالرى يا توردلك ياكە ايشانلق ايتوچىلر و ياكە الوغ عالم بولمق ايله معروف
 ذاتلر در . اسلام حكومتلى وقتنده غى ايشانلر ، فقيهلر روسیه ده بولغان بايارلر ،
 غرافلر روشنده كون كىچر دىكلر نندن ، بو طوغور وده سيوطى ايله احمد مدحت افندى
 آراسنده مناسبت يوق . آرالرنده مناسبت و مشابھت بولا قالسه هر ايكىسندە قلم
 خدمتى كوبلك و هر وقت كتاب آراسنده آقتارنوب اوقوب اوطوروو و شونلرنى
 يازوب رسالەر وجودگە كىترو نقطه سنده غە بولور . يوقسه سيوطى اثرلىرى كوبردك
 اسلام دىناسنده اولده ده بار ، بلکہ كوب بولغان نرسه لرنى جمع ياكە اختصار
 قىلودن عبارت بولدىغى ايچون ياكە بر نرسه لر ايجاد قىلوجى ياكە عموم ايچون
 يك اهميتلى و فائده لى بولوب ده بو كون گە قدر كوزلرگە كورلمه گان بر نرسه نى
 چىلر دن آلوب مسلمانلر غە هديه ايتوجى بولوب سانالماز . سيوطى اثرلرنده اوز

مالی آزدرد. سیوٹینگ کو برهك اشى كیتلرده طولوب یاتقان ماللرنی بر پوچاقدن ایکنجی پوچاق غه، بر باشند ایکنجی باش غه و بر کیشته دن باشقه بر کیشته گه کوچروب یورتو قیلندن اوزندن مقدمگی مؤلفلرنک سوزلرنی بر یرگه جیو و جیولغانلرنی تاراتودن عبارتدر. بو آدم یا یکر می اوتوز کتابدن چوپله ب بر کتاب توزی ویاکه الوغ بر کتابی آلوب یکر می اوتوز کیساک گه آروب هر کیساکنی برساله قیلوب چیقارادر. شونگ ایچون اگرده برگنه سطری ده سلامت قالماو شرطی ایله سیوٹی اثرلری دنیادن یوغالسله یا که مال خووجه لری کیلوب هر بری اوز نرسه سینی اوزنه آلسه لر اسلام دنیاسنده آزغنه بر اوزگورو و کوزگه کورلوب طورغان نرسه لرنک یوغالوب اورنلری بوش قالو شیکلی اشلر بولماسه کیرهك. بیک فائده لی نرسه لرنی، قسقارتووی سیبلی عمل گه یارامازلق ایتوب قالدرووی ایچون سیوٹی دن زارلانویچلر حتی صزلانوب یازویچیلرده بار. آنک ایسکی کتابلرنی قسقارتورغه بولغان حرصی حتی درجه سندن ده اوزمشدر. یا قوت حموی «معجم البلدان» دیباچه سنده: «مینم جیغان نرسه لرنی زنه ار اورنلرندن کوچر مه گر، بو سوز آرتق ایکان دیب زنه ار توشروب قالدرد کورمه گر، سزنگ طرف کوردن آرتق کورلگان کله لر و توشرلدیکی تقدیرده هیچ ده ضرر بولمی دیب حساب ایتولگان جمله لر حقنده احتمال که بز، بیک کوب مشقتلر کورگان بولورمز، شوشی عنذمنی قبول قیلویچلردن الله رضا بولسون، اما انفات ایتمی همیشه اوز بلگانلرنی اشله وچیلرگه قیامت کوننده الله تعالی جزالرنی برسون!» دیب یومشاقلق ایله یالنبوب و فاتیقلق ایله قورقوتوب قاراسه ده بو اشلرنک سیوٹی غه تأیری بولمادی، اوزینگ عادتینه موافق «معجم البلدان» نی «مرصد الاطلاع علی اسماء الامکنه والباق» اسمی ایله اختصار قیلدی. حالبوکه احمد مدحت افندی اوزینگ اثرلری ایله تورک قومینه گنه توگل، بلکه بتون اسلام ملتینه بتونه ی یاکی خزینه لر هدیه ایتدی. احمد مدحت افندی اثرلری آراسندن بتونسی توگل بلکه بعض برلری گنه دنیا یوزندن کوتارلسه ده شول ساعتی ایله سیزله چک و بیک الوغ بوشلق قالدینی بتوب طورلاچقدر. مثلاً «مدافعه» لر خدمتینی

ایته چك اثرلر دنیا یوزنده حتی بو کونده ده کورمازم. ابن حزم، ابن تیمیه و ابن القیم کبی عالملر خرستیان و یهودیلرگه قارشو بیک فائده لی اثرلر یازدیلر ایسه ده و اوشبو هجری عصرنک باشنده یاشاگان رحمت الله هندی افندیکنک « اظهاری الحق » نام کتابی گوزل و فائده لی بولسه ده مونلرنک هیچ بری « مدافعه » یزینی طوقیدر. « اظهاری الحق » اوز اورتده و « مدافعه » اوز اورتده کیره کلی، باشقه لرنک ده اوزلرینه لائق اورنلری بار. احمد مدحت افندیده چویننی بالاوز و تیمرنی قاصر قیله آلو قوه سی کاملدر. کیره ک اوزندن ایجاد قیلوب یازسون و کیره ک باشقه لردن فائده نسون اوزینه خاص بولغان اسلوب گه قویوب یازمق و مقصود بولغان معنارنک طشقی کیوملرینی تاشلاب اوز طرفدن ایکنچی بر یاخشی وزیتلی کیوملرگه کیدره بلمک، آکا خاص بولغان بر کالاتدر. شونک ایچون اثرلری خواه مستقل تألیف بولسون و خواه ترجمه بولسون تام یاکی بر اسلوبده بولادر. « سیر حلیه » دن اقتباس قیلوب ترتیب ایتکان « بشائر صدق نبوت محمدیه » سی حتی « سیر حلیه » صاحبینک اوزی ده تانی آلامز درجه ده یا گهم ده غایت لذتلی و سلیس بر اسلوبده در. اوشبو نقطه لر ملاحظه گه آلسه احمد مدحت افندی اثرلری ایله سیوطی اثرلری آراسنده فرق کوب ایکانلگی بلنور. سیوطی اوزی عالم و معاصرلرینه کوره یوقاری، احاطه لی ایدیکنده شبهه یوق. خصوصا کوب سیاحت قیلووی و بیک کوب آدم کورووی سبیلی فکری کیکایگان بر آدم ایدی. بتون املی فقه ده سراج الدین بلقینی ایله حدیث علمنده حافظ ابن حجر درجه لرینه ایرشودن عبارت بولدیغی ایچون همیشه علمینی آرتدرو قصدنده یورووی، معلوماتی کویایوگه سبب بولمشدر. شونک ایله برابر، خلق غه فائده بیرو جهتدن اثرلری، احمد مدحت افندی اثرلری درجه سنده توگل ایدیکنده ده شبهه مز یوق. بو سوز بزنگ خصوصی فکرمزدر هم ده اوزمز کورگان و مطالعه قیلغان اثرلرینه کوره یورنکان حکمزددر. شونک ایچون اگرده سیوطی ننگ بز کورمه گان اثرلرنده فوق العاده اشلر بولسه اول وقت بزنگ بو فکرمز قوتسز قالورغه تیوشلی.

احمد مدحت افدینگ سیوضی غه اوخشاوینه کوره تولستوی غه اوخشاوی آرتق بولسه کیرهک. هر ایکسی اوزون عمرلی، سلامت بدنلی بولوب هر ایکسی ده الوغ عائله صاحبیری ایدیلر. هر ایکسی ده آرو تالونگ نی ایدیکینی بلمی همیشه انسانلرغہ خدمت قیلوچی، تفتیش و علمی تحقیقلر ایله شغلنلوری اوستینه محررک، غزته چیلک، عسکرک ایتدیلر. هر ایکسی ده الهی فیلسوف (یاکه متفلسف) بولوب دین تیکشردیلر و هر ایکسی ده معتقد هم ابو العلاء المعری ایله شنهوئرنگ خلافتجه نیکین ایدیلر. تولستوی «یاسنی پالانا» ده ابتدائی مکتب تأسیس قیلوب معلمک اینکان بولسه احمد مدحت «ردوس» آطه سنده مکتب تأسیس قیلوب معلمک ایتدی. تولستوی، بالالر اوقور ایچون درس کتابلری ترتیب ایتدی ایسه احمد مدحت افندی ده هم درس کتابلری هم ده بالالر کتبخانه سی ترتیب ایتدی. اما کوب یازوده، هر تورلی موضوعده هم ده تیز یازوده و تورکک فائده سینی آله طوتوده احمد مدحت افندی هیچ شبهه سز تولستویدن آله در. احتمالکه احمد مدحت افندی، اثرلرینگ قیمتی اعتباری ایله تولستویدن توبان درجه ده بولسه بولور. تولستوی اثرلری هر تورلی لغتله ترجمه ایتولوب ده احمد مدحت افندی اثرلرینگ چیت تلرگه ترجمه قیلناوینی احمد مدحت افدینگ شخصی ناقصغینه توکل بلکه محیط ناقصغینه حمل قیلورغہ تیوشلی. تولستوی، مدنی بر مملکتده، بای و شهرتلی بر عائله ایچنده دناغہ کیلدی واک کچوک یاشندن باشلاب اعتبارلی آدملر و علم تربیه دن خبردار خاتونلر قولنده تربیه ایتولدی. علم خزینه سینگ اورتاسنده طوروب اوسدی و شول سببلی یاش وقتندن باشلاب کوب معلومات حیارغہ موفق بولدی. بر آز بویی کورونه باشلاو ایله روسچهدن باشقه انگلیز، فرانسز، غسه تللرینی بلدی و صوگرده نظاملی مکتبلرده تحصیل ایتدی و ییک یاش وقتنده دارالفنون گه کرگان ایدی. حالبوکه تولستوی نگ دارالفنون اسکامیه سینه اوطوروب عالی درسلر طنگلارغہ باشلاغان بر یاشنده احمد مدحت افندی فرانسز القباسینی اوقوب یوریدر ایدی. تولستوی نی تولستوی ایتوچی و شهرتینی ده چیتلرگه بیاروچی نرسه، تولستوی دن ییگرک محیط، مملکت، امثال

واقران، قوم وقيله در. اما احمد مدحت افندىنى احمد مدحت ياصاچى اگرده مدحت پاشانك التفائى اعتبارغه آلباسه، يالكبر بر احمد مدحت گندهر؛ «فاين الترى من الثريا». شونك ايچون احمد مدحت افندى ايله تولستوى آراسنده هم شخصلىرى همده اثرلرينىك شهرت و مقبوللكلىرى اعتبارنچه فرق بولوغه تعجب ايتازگه و بوشلى اشنى ده احمد مدحت نك گنه عمل دفترينه يازمازغه توشلى.

روسىه مطبوعهشلى و اهممى صرمت افندى

«ناۋوى ۋريمه» غزتهسى ۱۸۹۷ نچى يل ۱۰ نچى مارتده چيقتان ۷۵۵۵ نچى عددنده اوزينىك استانبول مخبرينىك احمد مدحت افندى ايله بولغان مصاحبه سىنى نشر ايتكان ايدى. شوندىن اون يىللر صوك «وقت» غزتهسى ده ۱۹۰۸ نچى ۱۹۰۹ نچى يىللرده ۳۱ نچى دكاير ۳ نچى هم ۶ نچى نوارده چيقتان ۴۱۳-۴۱۴-۴۱۵ نچى عددلرندە اوزينىك استانبول مخبرى بولغان محترم يوسف افندى آچقورانىك احمد مدحت افندى ايله بولغان مصاحبه سىنى نشر قىلدى.

برى روسچه غزتەر آراسنده وايكنچىسى ده روسيه ده چيقتان تورخان توركيچه غزتەر آراسنده مخصوص اورن طوتدقلرندن اوشبو ايكي غزته ده يازلغان «مصاحبه» لرنى بو يرده كوچره مز. «ناۋوى ۋريمه» مقاله سىنى برادرىمز فاتح افندى كرىمى ترجمه سندن انتخاب قىلديغىز حالده «وقت» مصاحبه سىنى عينا درج ايتهمز.

«ناۋوى ۋريمه» مخبرينىك سوزلىرى كيا كىز و چوبسىز بولووينه اشانوب يتادىكمز ايچون آنك «مصاحبه» سىنى عينا كوچررگه لزوم كورمادك. اگرده يازغانلىرى درست بولسه احمد مدحت افندى توركيانىك علمى، فكرى واجتماعى حاللىرى شول درجه ده طورخان كوتنده مبعوثان مجلسى آچلونى ضررلى كورگان و شونك ايچونده موندى اشركه قارشو يازغان بولادىر. يىنى بوش، بجزرد سلطان

عبدالحمید که طرفدارلق ایتو و یا که سرایدن بیرلگان امرلرگه مجبور بولودن توگل بلکه اوزینگ وجدانی، عقیده سینی فاش و اعلان قیلو سیندن بولادر. لکن احمد مدحت افندی حقیقت حالده حریت که خلاف بولمادیغی حالده «پارلامنتو رذالتلری» مثالنده بولغان مقاله لرینی و «استبشار» اسملی اثرنده سلطاتی مدح ایتهکان جمله لرینی سرایدن بیرلگان امرلرگه مجبور بولوب یازدیغی تورکیا مطبوعاتده اوقودوق.

اوز سوزینه کوره «ناؤوی ژریه» مخبری احمد مدحت افندی یانینه بریک الوغ آدم واسطه لغی ایله بارغان بولادر. بو تقدیرچه «مصاحبه» ده بولغان سوزلر، سرایدن بیرلگان تعلیمات بونجه سویله نوی ده احتمال. خصوصاً احمد مدحت افندی اوزی مخبرگه: «سوزلرمنی اوزگرتمی یازکر، اول وقتده مقاله کزنی سلطان اوقوسه ده خوفم یوق» مضمونده بر سوز سویله گانی آکلاشه در. یوسف افندی ایسه بزنگ نظر مزده:

«اذا قلت حذام فصدقوها * فان القول ما قالت حذام»

که مصداق کشیلردن یعنی «حذام» لردندر. شونگ ایچون آنک خبری حقدده شبهه و ترددمز یوق.

«ناؤوی ژریه» مخبری اوشبو روشده حکایت قیله در:

غلطه غه بازوب مجلس صحیه رئیسنگ بولمه سینه کردک. بر قاچ دقیقه دن صوگ، زور گوده لی، بغدادی توسلی، کیگ ما کلایلی، آچیق کوزلی و بر آزده تاتارغه مائل سیمالی، کوب اجتهاد ایتوچی آدملرگه مخصوص صاری غه مائل چهره لی، عمومیتله غایت ملایم، فسسز، آچیق باشلی ایلی ییش یاشلرنده بولغان احمد مدحت افندی، یاغزغه کردی. روش حالندن آوروپا عادتینه رعایتی آز بولووی آکلاشسه ده افاده سی سلیس و آچیق، قلبی صاف کورلدی.

احمد مدحت آرتندن بولمه گه دخی کاتبی بولسه کیردک بر آدم و آنک برله ده بر پاشا کردیلر. صوگره احمد مدحت افندی اشارتینه کوره اول آدملر چیتدیله. احمد مدحت افندی بزگه اوشبو سوزلرنی سویله دی: مین، یاش تورکلر فرقه سینی

تأسیس ایٹکان ایدم، آنلرغه ریاست قیلدم، لکن اوزم پادشاهلق طرفنده ایدم. چونکه دینانگ عظمتلی حکومتلی هر بری ده مستقل حکومتلردر.

موندن اوتوز بیش یل مقدم، اوزمزنك غایت آرتده قالدیغمزنی حس ایوب بر طاقم یاشلر ایله فرنك ادبیاتی مطالعه سینه كرشك. آخرنده «یاش توركلر» فرقه سینی تشکیل قیلدق. بو جمعیت آراسنده بز بیش آدم ایلك. جمعیتك اصل مقصودی ملالر و روحانیلرنی احاطه ایٹکان تعصب پرده سینی یرتقندن عبارت ایدی. شونك ایچون اسلام دینینه توگل بلکه بتون دینتی اوز ماللری حساب ایوبده چالماسز آدملرنی اوز فائدهلری ایچون گنه دیناغه کیلگانلر دیب ظن قیلوچی روحانیلر گه ادبی صورتده هجوم ایتارگه باشلادق. مین شول وقتده «اتحاد» غزته سینی نشر قیلور ایدم. جبر و کیمیا کبی بیك کوب علملرنك مؤسسلی ایسکی مسلمانلر بولوبده قرآن کریم و حدیثلر ترقیات بشریه گه مساعد بولدیغی حالده بز همیشه آله کتبه آلیمیز. مونك سببی ایسه روحانیلرمنك جاهلی تعصبلر بدر. بز بیش آدم (احمد مدحت، کمال بك، خواجه حتی، ابوالضیا توفیق، نوری بك) بر طاقم ادبی و فلسفی رسالهلر نشر ایتارگه كرشك. الك الك تورکی تل و املانك ینگلکشوننه طریشدق. صوگره هندسه، طب، حقوق، فنون بحریه کبی فنلردن اثرلر ترجمه قیلوب معلومات بپردك. اوشبو اشلرنك نتیجه سیدرکه حاضرنده هندسه ایله فنون بحریه درسلی تور کیچه در. تور کیچه دن باشقه تل بنمه گان طیبیلر مزده بار. بزك بو جمعیت مزده سیاسی مقصد یوق، بلکه مجرد علم و مدنیت که خدمت قیلدق ایدی. لکن تأسف که اوشبو خدمتلر مزگه مانعلر ظهور ایتدی.

مدحت پاشا، مبعوثان مجلسی آچارغه فکر ایتدیکنده یاش توركلر فرقه سندن معاونت ایسته دی. ولد معنوسی همده شاگردی بولدیغمدن تأسف که مینده شول فکرگه قوشلدم. اوشبو حرکتلرمنك غرہسی اوله رق ۱۸۷۴ نجی یلده صدر اعظم محمود ندیم پاشا طرفندن نفی اولدق. نهایت سلطان عبدالعزیز وفات بولدیغنده کسب حریت ایتك. فکرمنز ایسه همیشه اولگی فکر ایدی. توركلرنك یوقاری طبقه سی

عموما اوشبو فکرنی ترویج قیلورنر ایندی. آجیسینی تاتودیغمز ایچون بز بلکه بو فکرده بولمازده ایدک، لکن مدحت پاشا بزگه، سلطانتک اوزی ده مبعوثان مجلسینی آچو طرفده ایدیکنی سویله دی. سلطانتک مرادی ده شول یولده بولویونی بلگج، بز بو فکرگه جدی خدمت ایتدک. بو وقته خسته لگی سیلی سلطان مراد تختدن توشوب حاضرگی سلطان (عبدالحمید) چیقدی. مونگ اوزرینه بز فکرگه توشدک. مین اوز فکرمینی همیشه نشر قیلوب طوردم ایسه ده ایدده شلمزدن بعضیلری اولگی فکرلندن دوندیلر. بزنی سرایغه دعوت ایتدیلر. سلطان، بزگه: «بز (پادشاهلر) نك نفوذمز تبعه مزنگ جسملرینه بولدیفی حالده سزنگ (محرر و عالم نك) نفوذگر اهلینک روحینه در. شونک ایچون سزنگ ایله برلکده خدمت ایتوومز مطلوب. ایندی سز میکا صداقت طوغر و سنده عین ایتگر!» دیدی. کمال بک: «مین سلطان مرادغه عین ایتدم، شول عینمنی بوزیم و سزنگ مرادگرغه کونیم!» دیدی. سلطان ایسه کمال بکگه قاراب متینلگی ایچون مدح ایتدی. شوندن سوک میکا قاراب: «سین نی اشلیسک؟» دیدی. مین: «مینم هیچ کیم گه عین بریدیکم یوق هم بیریم، مین شوشی و طنک اوغلی بولدیفمدن هیچ بر عین بیرمادیکم حالده پادشاهمزغه اطاعت قیلورم. بو کون گه قدر حکومت ضررینه یورمادم، موندن سوکده یورمام» دیدم. سلطان ایسه: «سینگ سوزیگه اشانام» دیدی. شول زمانده غی سوزینه بو کون گه قدر تأسف ایتمه گان بولسه کیره ک.

۱۸۷۶ نچی یلده مجلس تشکیل اولوب ۱۸۷۷ نچی یل ۸ نچی مارتده احمد توفیق پاشا رئیسگی ایله پادشاهنک اوزی طرفدن رسمی صورتده مبعوثان مجلسی آچلیدی. مین، مجلس مبعوثانده کیتورلگان اعتراضلری ترتیب قیلو ایله مکلف ایدم. اگرده وجدانغه ایهروب درستینی سویله مک لازم بولسه مین شول برنجی مرتبه مبعوثان مجلسی آچلغان کوندن اعتبارا آکار محبتم صوونا باشلادی. ولایتلردن دور تیوز عدد مبعوث صایلانوب کیلگان ایدی. تورکچه دن باشقه هر تورلی تل ایله سویله شه طورغان بو احمدلر ایچنده هر تورلی رشوتچی، ظالم و خائنلردن ارمن، روم، عرب، پوماق،

بوشناق کبی مختلف ملاتر موجود بولوب بزنی ده تانوماز لر، اوزلری ده بر برینی بلماز لر اییدی. شول وقتده بزده استینواغراف بولنمادیغندن مبعوثلرنگ نظرقلرینی یازار ایچون پارلامیتتوغه قویدیمز کاتبلر، پارلامیتتومزنگ رذالتینی عامه گه افشا ایتماز ایچون اوز طرفلرندن تصحیح قیلوب بر طاقم نرسه لر یازوب طور دیلر. مونلرینی دخی ده بر قدر تنظیم قیلوب پادشاهمز غه ده تقدیم ایتمک ایسه ده اش که یارارلق نرسه یوق اییدی. بعضیلری: «بز نظام بلمیمز» دیرلر، آگا قارشو ایکنچیلری: «بلماسه کز اوگره نکر!» دیب قققرلر. بر طرفدن: «پارلامیتتوگ نظام وترتیبی قلوبلر ترتیبی کیدر» دیدیکلر نده، ایکنچی طرفدن: «بز قلوبنی کورگنیز یوق، آنی ده بلمیمز» دیب جواب بیرلر. بو حاللر گه قاراب تله سه ک کول وتله سه ک آغلا. احمد توفیق پاشا یرینه صدر اعظم بولغان حسین فهمی پاشا ریاستده ایکنچی دفعه آچلغان مبعوثان مجلسنده گی مبعوثلرنگ حاللری دخی ده یامان، لکن وطن غه محبت و خدمت نقطه نظرندن دخی ده بریاد بولدی. نهایت تورکیا مطبوعاتی مبعو- ثلرنگ نظرقلرینه اعتراض و اتقادلر قیلوب کوله رگه باشلادیلر. مبعوثلر ایسه: «بزنی استهزا قیلورغه حقک یوق. چونکه بز اهالی طرفندن اتخاب قیلنوب کیلنک» دیدیلر. مطبوعات ایسه: «سزنی بو یرگه صایلاب یباروجی افکار عمومیه نك یول باشچیلری بز، مادام که سز عمومی منفعت حقتده سویلی بلمیسز، اول حالده هیچ بولماسه تیک خورک و راحت اوطور کز!» دیب جواب بیرگه کرشیدیلر. بحثلر حوزلدی، مجادله روشینه کردی، تادسزلاندی. نهایت سلطان عبدالحمید تورکیا ایچون مشروطه لی اداره تأسیس ایتمک و مبعوثان مجلسی آچقی وقتی هنوز یتمادیکنی آگللاب، شول قانون اساسینگ اوزینه بیرگان حقینه بنا قیلوب اوچونچی مجلسده لغو قیلدی. مونک ایچون بارمزدده تمون بولدی. بو کونده تورکیاده مبعوثان مجلسینگ نام و نشانی یوق. اوز وظولرینگ طشنده بولغان یاش تورکلر گنه ملت اسمینه اوله رق شول لغو اولغان قانون اساسینگ یا کیدن تشکیل قیلنوبنی دعوی قیلوب حکومت خلافینه قیام ایتمیلر. محض تمدن و ترقی گه خدمت ایتمک مقصودی ایله ناموسکار بر صورتده تشکیل اولغان

بز قارت «ياش توركلر»، ياكى ياش توركلرنىڭ صرف سىياسى بولغان قومىتەلرئىنە بىزنىڭ جەمئىيەتتىكى اسمىنى غەسب ايتدىكىلىرى ايچون پروتستو ايتىدىك. حاضرىكى ياش توركلر جەمئىيەتنىڭ رەئىسلىرى : احمد رضا ، قاتولىق مۇدھىبىدىن سوريەلى خەلىل غانم ، داغستانلى مەراددەر .

يازدا قىلغىنىدىن آڭلاشلىدىغىنە كۆرە مۇنلارنىڭ ھېچ بىرى توركىيەنى دە روسىيەنى دە سوغىلەر و روسىيە ايله دوست بولدىغى ايچون سلطانتى دە دشمن كۆرەلەر . مۇنلارنىڭ بتونسى يېكرىمى يېكرىمى بىش آدمىدىن آرتق توڭل . پارىژدە اڭ صوڭ مرتبە جيوولغان مجلسلارنى دە جەمئوعى قىرق كىشى جيوولغان بولسە دە مۇنلارنىڭ بارى اون دورتى فسلى بولوب قالغان يېكرىمى آلتىسى سېلىندەر ، شابقەلى آدملار ايدى . بو توركلارنىڭ ايهەر . چىنلىرى استانبولدە كۆب توڭل ، شونىڭ ايله برابر نەمۇدلىرى دە بوقدەر . اوز مىلتلارئىنە خدمت قىلور ايچون آنارشىستلر ايله اتفاق ايتىمك اوز مىلتلارنىڭ حالئىنە مطلع بولا آلمانغا نەلقدندەر .

چىندىن امتناع ايتدىكىندىن صوڭ كەمال بىك گە : « ايسە دىكىك ېردە بر متصرفلىق بولساكە بر مأمورلىك قبول ايت ! » دىدىلەر . شوڭا كۆرە دە كەمال بىك ردوس و ساقىز آخەرلەندە متصرف بولوب خىزىنەدىن يوز لېرا و سلطانتىڭ اوز كىسە سىندىن اللى لېرا آيلىق آلوب طوردى . اوزون وقتلر صوڭ كەندە چاخوتقەدىن وقات ايتدى . لىكن ناموسلى صورتدە ياشادى حتى كەندى منفعەتىنى كۆزەتتى ، سلطان غە قارشو صداقتىدىن آيرىلمادى .

ماكېرلىك ايتوچى ھۆكۈمەتلەرنىڭ واسطەلەرلەندىن باشقە روسىيە ايله توركىا يالڭىز ايكىسى گە اوز آرارلارنى دە آڭلاشولازم ايدى . نزاغىلى ماللارنىڭ يىك كۆبى اوشبو ھۆكۈمەتلەر قىلارلارنى دە ضائع بولدىغى سېندىن مۇنلر روسىيە ايچون دە توركىا ايچون دە قانداق سىزلردەر .

بو صوڭ غەسردە بىزنىڭ ھالىمىز آورلاندى . باشقە بر دولتتىڭ ياردەمىدىن باشقە أوروبا دولتلىرىنىڭ حرص و ظەمەلئىنە قارشو استقلاللىمىزنى صاقلارغە قىدرتقۇر قانلمادى .

انگلتره ایله روسیه آراسنده طورومز صاندال ایله چو کچ آراسنده طورو قیلتندردن. برینه آزغنه میل ایتسه ک اوستمزگه ایکنجیسی کلی ضرر کیتوره در. بزنگ قارشو طوررلق کوچز یوق ایدیکنی همده ایکی بوغازدن باشقه آلورلق نرسه بزده قالمادیغنی بلدیکرندن بزنگ ایله ده، روسیه ایله ده، اوز آرا بر بری ایله ده بوغازلا شورغه حاضرلدر. بعض بر وقتده تورکیانی تقسیم قیلورغه ده نیت ایتوب قویالر. بزنگ، روسیه گه تانورغه و آنک باردینه احتیاجمز بار. لکن بوغازلرنی آچو یا که روسیه گه پرو تورکیا اختیارنده توگل. بز بو کون بوغازلرنی روسیه ایچون آچار بولسوق ایرته گی کوتدوک انگلیز فلتونی کیلوب باصاچقدر. شونک ایچون بتولهی آلو یا که بتولهی آچدرو اورنینه کورشیک حرمتینه رعایت یوزندن بعض بر صوغش کویچه - لرنی اوتکارو. برابرینه روسیه ایچون سلطان دوستلغینه قناعت قیلو تیوشلدر. اگرده موگا انگلتره اعتراض ایتسه اول وقت سلطان طرفدن: «ایستر ایسه گر سزنگ ده بعض بر صوغش کویچه لرگر اوتسون!» دیب جواب بولور. بعض بر صوغش کویچه لرنی قاره دگر گه اوتکاروده انگلتره ایچون نیندی فائده و باشقه لر ایچون نیندی ضرر بار؟ روسیه ایله دوستلاشو لازم ایدیکنی اون ایکی سنه دن بیرلی یازدم، سویله دم حتی سلطان غده آ کلاتسم. بزنگ ایچون ایکنک بری: یا انگلتره و یا که روسیه. انگلتره گه تاناساق اول بزنی تمام یوتار، بوغازلرنی آلور و استانبولنی ضبط قیلور، اما روسیه محاکمه لی بر دولت بولدیغدن بوغازلرنی آلسه ده استانبول غه تیماز. آنا طولینی آلمق، یر یوزندن خلیفه لکنی محو ایتمک دیک بولدیغدن روسیه موگا اقدام ایتاز. چونکه موگا یر یوزنده گی مسلمانلر رضا بولمازلر. روسیه نك اوزنده ده میلیونلر ایله مسلمانلر بار، مونلر ایله ده حسابلا شورغه تیوشلی بولور. آنا طولینی آلمق سزنگ ایچون قولای بولسه ده صاقلاوی کوچ بولور.

•••

«وقت» مخبری بولغان محترم یوسف افندی احمد مدحت افندی ایله بولغان

مصاحبه سینی اوشبو روشده حکایت ایته در:

احمد مدحت افندی شاید ایشوب بله طورغاندرسز، معروف «مدافعه» رساله لرینی یازغان کشی. مدحت افدینگ استانولده زور شهرتی بار. مدحت افندی تورک قانون اساسینگ آتاسی مدحت پاشا اوینده اوسکان دیلر. واقعا مدحت افندی عبدالعزیز مرحوم زمانه سی یاش تورکر نندن ایدی. کمالر، ضیالر فلانلر برله برگه نفی ایتلگان و تورمه لرگه یابلغان ایدی. عبدالحمید خان، پادشاه بولوب مدحت پاشا تاهگی بونچه مشروطیت اعلان قیلنچاچ مدحت افندی پادشاهلق خدمتینه کردی. شول وقتلرده عبدالعزیز توشوب عبدالحمید تختگه او طورغانیجی، اوزغان زمانه دن باحث «اس انقلاب» آتی شاقتی لیبرال بر تاریخ ده یازدی. لکن عجبی شولدرکه: عبدالحمید، مشروطیتی بتروب اداره سینی استبدادغه آوشدره بارغانده. آوشدروب بترگچ ده، مدحت افندی خدمتینی تاشلامادی. تاغز ده عجبیره گی: استبدادنگ اڭ قاتی و ناچار زمانلر ننده مشروطیت و مشروطیتچی یاش تورکر علیهنده یازولر یازغالاغان ایدی!.. غوز آماشونوندن صوڭ مدحت افندی بیک تیز اوزینگ ایسکی حریتچیلک فکرلرینه قایتوب، یاش تورکر یاغینه چیقدی. آتمش یتمش ییل عمر ایتکان و حریتچیلک حرکتینه بیک کوبدن قاتوشقان، هر برگه کروب چیقغان و پادشاهنی یاقیندن کورگان، کوب تجربه لر ایتکان و کوب آرخیفلر آقارغان، بایناق او یلاغان و بیک کوب یازغان بو ذاتنگ آماشنو حقنده غی فیکرینی اوگره نو و سوزلرینی ایشو البته قزقلی هم فائده لی یولایحق ایدی. بر شنبه کون کیچ که تابا، یاینه باردم، قبول ایدی.

احمد مدحت افندی مشهور فیلسوف و دین عالمی، غزته چی و مؤرخ بولغان اوستینه زور بر رومانچی و حکایت یازوجی، روایتلر نقل ایتوجیدر. «حسن فلاح»، «حسین ملاح» شیکلی اوزون و مگار بیتلک رومانلر نندن باشقه «لطائف روایات» نام عمومیسی آستده صاناب بترله آلمازلق کوب، قسقه و اورتا اوزونلوقده اکیه تلرده یازدی. هم چنلاب ایتکانده مدحت افدینگ اکیه نیچیلگی. رومانچیلنی، باشقه معرفت لرینگ بارچه سندن ده قوتلی دیب اولیم. آنک فلسفه و فقه، تئولوغیا کیی جیتون بحثلر اوسته یازغان کتابلری ده برر. رومان شیکلی بینگل اوقولا و علی الاکثر.

شوندی الوغ بختلرنی بر اکیهت ایچنده حل ایوب آلا درا . .

احمد مدحت افندی یازوده بولغان قدر سویله ودهده اوستا ایکان . قرانتین دائره سیئگ باش کاتبک بولمه سنده میگا ساعت یاروملر، حریتگ نیچوک چیغانینی، آله نیلر بولا آلاسینی روایت ایتدی. یراقده توگل بر قهوه خانه ده او طوروب مینی کوتوب قالغان یولداشم «اوزاق طوردک!» دیب آچولاغانان بولسه ایدی شول ساعت یارومنی، یش مینوت دیب حساب قیله چق ایدم.

مدحت افندی شول قدر اسپایلاب، ترتیلهب سویلی که قارشوستدغی کشی ئله نیچوک اویوب کیته، ایشانلر قارشوستده بولغان شیکلی اری، مدرسه دن یا کئی غنه چیغوب هر ایشکان «زوسچه». سوزنی یازارغه هوسلی محررلر مزجه آتسه ک - گینوتیزیرا واتسه ایتوله.

احمد مدحت افندی ییک زور گوده لی، زور باشلی، اوزون چال صاقالی، قصه ساحلی، تارراق ما گلایلی، اوتلی کوزلی، شاقشیراق سیرتوکل، بورن. قماکیسی تارتا، عصبی بولغانغه کوره کیره کل کیره کوزلرنی، قوللرنی قیملداتا هم ده ییکنده طوزان بار شیکلی یش اون مینوتده بر قات ییکینه اوفلی.

بزنگ یاقدهغی شهرتینی، اهمیتی فلان بر نیچه قات قنی ایوب سویله گانم سوکنده مین احمد مدحت افندی دن: «۱۱ تموز انقلابی نیچوک بولدی؟ یا کئی اداره نگ استقبالی امینمی؟ انقلابغه نیچوک قاریسز یعنی سزنگچه توزکیا ایچون ایسکی اداره می فائده لیزه ک ایدی یا که یا کیسی؟» دیب صورادم.

سویله گانلرینگ همه سینی یازارغه مدحت افندی رخصت ایتدی اما عینا یازا آلمیه چغم. زیرا آنک آلدنده یازا بارمادم هم یازغان بولسه م تمام ایکی «وقت» غرته سی حدلی بولور ایدی. شونگ ایچون قسقارتوب فقط قولمدن کیلگان قدر فکرنی اوزگر تمانیچه نقل ایتهم:

حاضرگی انقلابنگ نیچوک بولغانینی بلور ایچون سلطان عبدالعزیزنگ سوک کونلرندن باشلارغه کیره ک. اول زمانلر بز بر نیچه حریتچی، دولت عثمانیه نگ

اتقراضدن خلاص هم ترقیسی ایچون اصول مشروعه مشورتی لازم کوروب شول
طوغریلده قالا هم قلما فکر تاراتورغه طوتونغان ایدک. اما اول زماننگ رجال
حکومتی موگا قارشی توشیدیلر، بزلرنی نفی و حبس ایتدیلر.

بله سز، حاضرگی پادشاه (عبدالحمید) تخت که چیقغاج ده قانون اساسینی اعلان
ایتوب تورکیه ده اداره مشروطه تأسیس قیلغان ایدی. لکن جنلاب آیتکانده اول
زمانلر قانون اساسینک نی بولغانینی، مشروطیت ننگ نی که یاراغانلغینی بلوچی ولایتلرده
بر کشی ده یوق ایدی. استانبولده ایسه اقل قلیل ایدی. بر نیچه یازوچی وشاعر،
غزتهچی ومخزر اداره مشروطه نی آقیشلادی وشول کشیلر ننگ تشویقلری برله گنه بر ایکی
واق توپاگ غایش ده یاصالغان شیکللی بولدی، اما حاضر کورگانگنر شیکللی کوب
خلقنک آکلای، طوبوی وتلهوی، یراطوی وسوینوی برده یوق ایدی.

مجلس معوثان جیولدی. اش بلوچی، اداره حکومت که چندن قاتوشا آلورلق
کشیلر آنده دخی یوق دیهرلک آز ایدی. احوالنی، سیاستی یاخشیلاب بلمیچه
بر نیچه کشی «ایده صوغشیق!» دیدیلر... خلق مبعوثان طوغریسندده دخی بر
نی بلمی، آکلای آنی برده یاقلامی ایدی. شونگ اوستینه خارجی اشلرده ییک
چوالوب کیتدی، صرب وقاراتاغ، بلغار صوغشیری یتمگان شیکللی روسیه بنه نده
مخاربه آچلدی. مجلس مبعوثان ننگ بو اشلرده هم داخلی اداره ده حکومت که یاردهی
تیه آلی ایدی. پادشاه بو حاللرنی کورگاج رجال دولتن وسیاست ایله مشغول
کیمسه لردن رأی صورادی. اکثریت مجلس مبعوثاتک کیره کسرلگینی، تاراتلوب ده
تکرار چاقرلماوینی معقول کوردیلر. فقط ایکی اوچ کشی (بونلردن بریسی صدر
سابق کوچوک سعید پاشا، برسی ده مین ایدم، دوامینه. رأی بوردی) (۱). «هیچ بر
برده مبعوثان، الگ کوتدن باشلاب مکمل بولمی، وقت برله آقرینلاب اوگره نه،
تجربه کوره، فائده لی بولا» دیگان ایدک. اکثریتک رأی برله اش قیلندی. مجلس
مبعوثان تاراتلوب یندن هیچ چاقرلمادی هم یابلوونه خلق طرفدن اعتراض قیلنمادی،
(۱) بو جه یه لر ایچنده گی جه ده یوسف افندی ننگ در.

تاوش چيقارلمادى، بلكه طييعى بر اش شيكلي قبول قىلدى!... بو طنچلق و بو راضىلق پادشاه غه: «توركي اهايسى اداره مشروطه برله اش كوچررلك درجه گه ايرشماكان» ديب يرلگان عريضه لر گه دليل كبك بولوب چيقدى...

صوغش دن صوڭ اوق اداره شخصيه يگوك ناچار توگل ايدى. امور مليه ننگ اصلاحينه يگوك قسانلق ده توگل ايدى. معارف نك انتشارينه ده بر درجه طريشلىدى. غزته لرده، كىتابلرده يازارغه، خلقنى ضيالاندررغه امكان بار ايدى. اول زمانلرده مينده شاقى يازدم، قولدن كيلگان قدر خلقنى تئويرگه، معلوماتلاندررغه طريشدم، اما بو دور كوب صوزلمادى، بارغان صاين اداره ناچارلاندى. «اداره برده قالمادى» ديسه كده يارى... هر يرده اختلال، عسكرك برده طوقتامى آنلر ايله صوغوشا، اش اشله وچى ضابطلرغه، عسكرك لر گه نى راحت، نى رتبه و نى معاش!... استانبولده رتبه و آقچه ياغماسى... هر ياقده ختميلر و آقچه ايجون هر كون يالغان ژورناللر. مينم ده آرقامده ايكي خفيه م بار ايدى. كوله گه شيكلي آرقامدن آيرمىلر ايدى. مين بو بولمه گه كيلوب اوطورغاچ ده آنلر آنا قارشيدى غى شول ترزه گه كيلوب اوطوروب مينم نى اشله گاتتى، نى قىلغانغى، كيملر كيلوب كيملر برله سويله شوومنى قاراب هر كوونگى اعمالنى يازوب ژورنال يرملر ايدى... بو حدلى قسانلق بولغاچ ايندى مين قلمنى تاشلام، اون يىلاب بر نى ده يازمام. عائله م زور بولغان غه، مونده غى كاتبلك برله گنه طويدروب بولمى. يازو ممك ن توگل. شونگ ايجون ايگونچىلك، صوچىلق غه طوتوندىم. شونلر برله مدار تعيىمنى تامين قيله ايدم.

صوڭ اون، اون ايكي يىلده خفيه بولمغان، ژورنال يرمه گان همه كشى شبهه لى كورينه، آرقاستدن قارالوب يوروله ايدى. ايندى اش، آزماز ناموسى بولغان كشى چدى آلماسلق حال گه كيلگان ايدى.

بعض حىتلى كيمسه لر اولرله ك، اداره شخصيه ننگ بو مملكت گه زور زيانى تيگانينى، تيه سىنى اويىلاب آوروياغه قاچقانلر هم ده سلطان عبدالعزىز زماننده غيچه بر سياسى پارتيه ياصاب غزته و رساله لر، كىتابلر برله فكرلرئنى دولت عثمانيه ايجنده

تارانتالر اییدی . بو کشیلر آراسنده چندن یك همیتلی ، غیرتلی آدملر بار اییدی . مثلا احمد رضا بکنی کوب و زور وعده لر برله استانبول غه چاقرسه لرده برده اغوا ایتوب بولمی اییدی . اولگانچی یا که تورکیاده مشروطیت بولغانچی اوز یولنده دوام ایته سینه عهد قیلغان اییدی .

بو یاش تورکلرنگ نشریاتی خصوصا عسکرلر آراسنده کوب تارالادی . ایسکی حکومتک حرکتی مونلرنگ سوزلرینه قوت و دلیل بولادر و شولای ایتوب ایسکی اداره اوزی ، یاش تورک فکرنک انتشارینه خدمت قیبه در اییدی . تمیلر ، حبسلر چندان ده بر اش که یارامی . آچوغنه کیتوره اییدی .

ایک صوگ ، کوتلوب طورغان نرسه بولدی . ما کیدو نیاده گی عثمانلی اردوسی چدی آلیچه اصلاحات ، مشروطیت ، قانون اساسی تله دی . اردو ، یاش تورکلرنگ یعنی «عثمانلی اتحاد و ترقی» جمعیتنگ قولنده و آنک برله سویله شوب ، آننگ کورساتکان یولنده حرکت ایتدی . ما کیدو نیاده بو عسکری جرکت باشلاودن الک آنا طولی ننگ بر نیچه یرنده مئلا «ارضوم» . «طربوز» ده دخی شوندی حرکتلر بولغان غه هم روم ایلی که اوزدر لاسی آنا طولی عسکرلرنگ اوز یولدا شلرینه قارشى بارولری شبهه لی کوردلی و نهایت بتون ممالک عثمانیه ده مشروطیت یاقلی کشیلرنگ کوبلگی آگلا شلوب مجلس وکلا مشروطیت اعلانینگ کیره کلگینی سویله دی . پادشاه حضرتلری اوزی ده بو فکر یاقلی حیقده . مشروطیت اعلان ایتولدی .

بو خبر اوستینه استانبولده بیک زور غایشلر ، دیونسترانسیالر ، سونچلر ، بایراملر یاصالدى ، بتون استانبول خلقی بو خبردن نوینگان اییدی . همه سی مشروطیت یاقلی بولغانینی کورسه ته اییدی . تورکیانگ باشقه یاقلرندن کیلگان خبرلرده اهمیتلی مرکز لرنگ هر برنده اعلان مشروطیت زور سونچ برله قارشى آندیغن بلدره لر اییدی .

دیمک حاضرگی تورکیا ۳۰ یل اولده گی شیکلی مشروطیتی بلمه گان . آگلاماغان ، کیره کلگینی طویماغان تورکیه بولمیچه مشروطیت فائده سینی بلوچی و آگار غه مستحق ، مشروطیت بوینیچه اوز اوزینی اداره ایته آلورلق بر تورکیا بولغانیتی کورساته اییدی .

میں اقدام ۳۰ یل اولئدہ گی اعلان مشروطیتدہ بولدم، حاضرگی سنددہ۔
ایرما۔ یر برلہ کوک قدر۔ اول وقتلدہ غایش ایچون یک مشقت برلہ بر ایکیوز
کشی تابا آغان ایدک۔ بو یول ایسہ اونلر برلہ مکلب کشیر غایش ایچون اوزلکلرندن
اوراملرغہ توگیلہدر۔۔۔

حاضرگی سویٹہ معارفز، علمدہ درجہ مز ایلہ ۳۰ یل اولگیسنده گی ایرمادہ
آز توگل۔ اول زمان مبعوث بولوب کیلگان کشیر ایچندہ معلوماتیلری یک آز
ایدی۔ اما حاضرندہ یتارک بولاچقدر۔

شوشی سوزلردن شاید ۱۱ غوز انقلابینک نیچوک و نیچون بولغانینی
آکلاغانسزدر۔

ایندی «ادارہ نك استقبالی امینی؟» دیگان ایکنچی سؤال غہ کیلیک۔ موگا
قطعی جواب یرر ایچون یا پیغمبر یا کاهن بولورغہ کیرہک۔ حالبوکہ میں مونلرک
برسیدہ توگل۔ بو حالده فقط باشقہ تاریخلردن، اوخشاشلی واقمہلرنی قاراب،
آنلرغہ قیاس طریقہنچہ حکم یرر ممکندر۔ اگر فرانسه انقلاب تاریخینہ قاراساق
الک زور انقلابدن یرلی اوچ دورت قات عکس العمل (رہ آقسیا) بولغانی ہمده یوز
یلدن آرتق بر زمان اوزغان حالده هنوز فرانسه نك تماما اوطوروب یتہ آلمانینی
کورنہدر۔ گیرمانیا، آوستریا، روسیہده دخی بر نیچہ شرفات رہ آقسیا بولغالادی،
بناء علیہ تورکیادہ دخی موندن آری قطعیا رہ آقسیا بولماز دیوب کیسوب آیتو
مشکلدر۔۔۔ آلیده شونی اونوقیق: تورکیادہ رہ آقسیاغہ خدمت ایتہ چک فتودالدر۔
بورژوالر باشقہ یرلرده گی قدر قوتلی و منتظم توگل۔ بو بر۔ ایکنچی مأموریتلرنی
یوغالتقان بیوروقراتلر بتونلہی اہمیتسزلر۔ علما ایسہ شریعت قاشندہ مشروطیت
و مشورت کیرہکلگی ایلہ قائل۔ اما علما آراسندہ باشقہ رأیلر و باشقہ اجتہادلر چیغو
احتمالی بتونلہ یوک یوق توگل۔۔۔ واقعا بر مملسکتندہ سیاسی انقلاب موفقیت
ایلہ تمام بولور ایچون مطلق دینی و اجتماعی انقلاب و اصلاحات غہ
احتیاج بار۔ مونلرنی یاصی آلاچق قوت ایسہ علم و معرفتدر۔ بزده

موندی تیران انقلابلرنگ واقع بولغانینی ادعا ایته الیمیز... لکن موندل اولماسه سیاسی انقلابز توبلی و اساسلی بولیه چمن بله مز و شونلک ایچون دینی و اجتماعی اصلاحات قه طریشه مز و دخی ده آرتق طریشه چقمز.

هر حالده حاضرده شونی قطعی آیتورگه ممکن: اگرده عکس العمل بولسه ده ۳۰ یل اول بولغان قدر تیز بولماز. یعنی مشروطیت و حریت اساسلرینی بتولنه ای اوک یمره آلمانز بلکه بر آز اوزگازترگنه. چونکه حلقنک اوز اوزینی و اوز حقیقی آکلای بایناق قوتلدر.

اوجونچی سؤالگرنک جوابی اولگی سوزلرمدن آکلانلیدی. برنجی عکس العمل علیهنده بیرلگان اوچ دورت راپورتدن بری آستنده «احمد مدحت» دیب امضا آتولغان ایدی و شول وقتدن بیرلی اویم آشنادی. اداره سابقه ننگ ناچارلقلرینی کورگان صاین فکرم قوتله ندی... احمد رضا بک کیلگاچده کورشدک، حاضردهده «نور عثمانیه» ده گی جمعیت اداره سینه بارغالیم، فکرمنی صوریلر. «ترجمان حقیقت» ده یاش تورکلر حقنده یازغان مقاله لرمنی اوقی طورغانسزدر. اون یش یلدن بیرلی آتقان قلممنی ۱۱ تموزدن صوگ تکرار قولمه آلام، قارتلغیمه قارامیچه مشروطیت و حریتی خلق غه آکلتمق ایله، دشمنلرینه قارشى مدافعه قیلوب شغلانم...»

مکتوب باری

احمد مدحت افندی طرفندن مختلف تاریخچه برادر مز فاتیح افندی گه یازغان بعض بر مکتوبلرینی اوشبو برده عینا کوچره من .

I

فضیلتلو افندیم حضرتلری !

۱۴ ربیع الاول ۱۳۰۸ تاریخچه مؤرخ اوله رق قازاندن یازدیغکز التفاتیامه واصل دست تئاکاری اولدی . حق عاجزانه مده بیان یورلمش محبت و توجه پک زیاده ممنونیت . عاجزانه منی استلزام ایلدی . مساعی قلمیه ، بزه بویله دیار بئیده مده گی دین قارنداشلر مز کده محبتلرینی توجهلرینی قازاندردیغی ایچون مسلک مزه شوقلر بر قاتدها آرتدی . آرزو و کز وجهه « ترجمان حقیقت » غیزته سندن نمونه اوله رق بر قیاج نسخه سی تقدیم اولندی .

مملکتکزدن بو طرفلره کلن ذواتله آرائقده بر کره ملاقات اولندیغندن اورالرک احوال علمیه و عملیه سنه وقوهلر واردر . تاتار قارنداشلر مزک علوم شرعیه اکتساباتی خصوصنده گی غیرتارینه دیه چکمز یوق ایسه ده علوم دنیاویه خصوصنده هنوز بو زمان لزومی اولدیغی قدر غیرتلی بولنمادقلرینی ایشیده رک چوق محزون اولیورز . از جمله ایچکزده السنه اجنیه هنوز مرغوب دگل ایس . حالبوکه اجانب نصاری بزم کتب اسلامیه مزده اولان شپلری آله رق کندی سعی مخصوصلریله ده او قدر توسیع ایلمشلر درکه ایشته صنایع و تجارت و سائرچه بو قدر ترقیلری هب او سایه ده در . بو زمان اویانقلق زمانیدر . اویانقلق ایسه عالمک هر طرفنی کورمک و اورالرده نه وار نه یوق اولدیغنی آ کلامق ایله اولور . باقکز فرنگستانده کرک قادین کرک ارکک اوقومق یازمق او گر نماهش فرد واحد یوقدر . شمعی بزم بورالرده دخی عموم کویله قدر یگیدن مکتبلر آچهرق ویکی اصولده تدریس

حروف اوله رق سیکز اون یاشنده چوچقلر لسانمزی اوقودقدن ماندا یازمغه دخی مقدر اولیورنر. جغرافیا و تاریخ و حساب و علوم فلسکیه و ریاضیه تعیم اییدیور. یالنکز استانبولدن جلب ایلدیکنر بر قاچ کتاب کافی اوله مز. سز کندیکنر دخی غزتهلر تأسیس و کتابلر ترجمه و تحریر ایتملیکنر. بز ییلورزکه روسیه حکومت فخریه سی سیاسته مضر اولمیان شیلری منع ایتماز. حتی سز دولت مشار الیهابه تابع اولدیکنر حالده هنوز روسچه اوقومغه یازمغه دخی آشمامش اولدیکنردن بوده بر نقیصه در. لسان اوگرنمکله دیته زیان کلماز. شمدی بزم بوراده فرانسز یاخود انگلیز یا آلمانچه بیلیمیان همان نادر کیدر. حمد اولسون اسلامیتمز قوت بولارق تنزل ایلدیکی یوقدر. روس لسانیده بر اساسلی لساندر. پک چوق کتب نافعده او لسانه ترجمه و یاخود طوغریچه روسلر طرفندن تألیف اولنمشدر. سزده بر اثر ترقی کوریلور ایسه حکومتکنر دخی سزدن ممنون اولور. سزه معاونت ایدر.

او طرفده پیر فاضل یوسف غوتوال و اردرکه مستشرقین قونقره مند کندیسیله ملاقات ایتمش ایدک. مخصوص سلام ایدرم. غایت محب اهل اسلام بر آدمدر. کثرت مشغولیت دها اوزون یازمغه مانع اولدی. لکن عارفه اشارت کافیدر. جماعت مسلمینه بویوک وعظ و نصیحت ایدر ایسه کز بر خدمت مأجوره اولور. باقی بقای عافیتکنر مطلوبدر اقدام حضرتلری.

۱۲ تشرین ثانی ۱۳۰۶ سنه. احمد مدحت.

(بو مکتوب ۱۸۸۸ نجی یل اوکتابزنده یازلغان بولادر).

فاضل اوغلام!

«یالتا» دن ۳۰ مارت ۱۸۹۸ سنه تاریخیه یازدیکنر مکتوبی بیوک بر سونچ ایله اوقودم. اول آرمزدهگی حقوقی اونوقتادیکنر، ثانیاً روسیه دهگی اهل اسلامک ترقییه نصل چالشدیغنی تبشیر ایلدیکنر سوندم.

او کون خاطر گرہ کلورمی کہ ہانیا قرانتہ ادارہ سندہ سبزی مکتب ملکیہ یہ قبول ایتدرمٹ مذا کرہ و تشبندہ ایدک . ہانیا سزد دیش ایدم کہ : « بو بابدہ غبرت ایدرم اما بعدالتحصیل بورادہ قائمگر شرطیہ دگل ! یتہ روسیہ یہ دونوب اورادہ گی اخوان دینی تعلیم و تریہ یہ خدمت ایتمگر شرطیہ » . اوت بوتی خاطر کردن چیقارماش اولدیگزہ آمینم . چونکہ ایشہ ویردیکنر وعدیی اورایہ دونوب خدمت تعلیمیہ باشلامشگر ، مولی رفقا کرلہ برابر موفق بیورسون آمین .

ہر سنہ روسیہ طرفلرندن حج شریف ایچون استانبولہ کلن مسلمانلردن بنی زیارت ایدنلرہ ویردیکم نصیحتلری وایتدیکم وصیتلری بر قاج دفعہ سزدخی حاضر اولہ رق دیگلہ مش و اوگرغش ایسہ کردہ بونلری شورادہ تحریرا دخی تکرارہ لزوم کورمکدہ یم .

دنیانگ ہر طرفندہ بولنان ہر درلو مسلمانلرنک خلافت محمدیہ پوستندہ جالس اولان ذات قدسی سمانہ خیر دعا ایتسی وظیفہ اساسیہ سی اقتضاسندنرکہ بوکا روسیہ دہ گی مسلمانلرنک ذاتا مواظب اولدقلری محمقدر . آندن سو کرد بونلرنک حکمدار سیاسی حشمتلو چار حضرنلریدرکہ ایشہ سزنک دخی مکتوبگزہ کمال شکرانلہ اعتراف ایلدیکنر وجہلہ سایہ امانتدہ اسایش و آرامش ایلہ یشادیغکر ایچون آکا دخی محبت و اطاعت و صداقت ایددرک خیر دعاسینہ بورچلیسگر . اوتصویر ایلدیکنر ارباب تعصب بوکا اعتراض ایتملیدرلر زیرا « . . . . ولو کان غلاما حبشیا » تبیینہ البتہ واقف اولملری لازم کلور . بر قوم کندی منسوب اولدیفی حکومتہ نہ قدر صادق اولور ایسہ او نسبتدہ حکومت متبوعہ سینک امنیتہ مظهر اولور . قومک ترقیسی ایچون دخی حکومت متبوعہ سینک امنیتی شروط اساسیہ دندر . روس مسلمانلرنک روس لسانینی تحصیلہ شمدیہ قدر اہمیت ویرماش اولملری خطای فاحشدر . او ارباب تعصب شمدیہ قدر ظن ایدیورلر ایدی کہ روس معارفینی تحصیل ایدنلر تصر ایدرلر . ایشہ عکسینک ثبوتینی سز اعتراف ایدیورسگر . روس ژینازلرنده اکمال تحصیل ایلہ تویر افکار ایدنلرنک شمدی تمورات اسلامیہ یہ خدمت ایلمکدہ بونلرلرینی تبشیر

ایلپورسکڑ. بونک بویله اوله چنی بنچه ذاتا محقق ایدی. بوگا دائر سزه نه قدر سوزلر سویله دم، اونوتدگرمی؟ هبمز معارف اجنبیهی تحصیل ایتدک. خرسیاغی اولدق؟ ائک طوغریسنی ایسترایسه گز مع التشکر اعتراف ایلرکه بن دین اسلامگ حقایق و غوامضنی فرنک کتابلرندن اوگردم. اوغلم تعصب دینلن شی جهالتک یلاحتک ائک بدیهی برهانیدر. ارباب تعصبدن کیمسه یه بر فائده کماز. آنلرنگ عقلی ایرن بر شی وار ایسه اوده جنت اعلاده اوچار قوشلری بر نظرده کباب ایدوب یمک و کوثر شرابی ایچمک و حور و غلمان ایله هم بزم اولوق طمعندن عبارتدر. حالبوکه بزم ایچون نتیجه نعمت، اصل «والیه ترجمون» دگلمیدر؟ حق تعالی ننگ نعمتی یالکز اخروی اولمادیغینه کائنات شاهددر. قرآنک ییگ یرده «.... فی الدنیا والآخره» کوررسکڑ. دقت ایدرکه دنیا تقدیم اولنیور. حدیث شریفده «.... علم الابدان ثم علم الادیان» یوریلوز. بونده گی تقدیمه دخی بر دقت ایدر. ارباب تعصب یالکز کندی بختیارقلری ایچون دوشونور خودکام و خود اندیشلردر. نه ایسه خلق اللهی تعلیم و تربیه یه چالشمق ایله ائک بیوک مکافاة الهیه دنیویه و اخروییه کسب استحقاق ایده چکسکڑ.

بزم بورالرده «ژون تورک» نامیله بر طاقم ملاعینک نصل ساعی بالتساد اولدقلرینی یلورسکڑ. بونلردن نهیلیست وسائر ناملر ایله بر طاقملرینگ دخی روسیهده بولندقلرینی ایشیوروز. بو خبیثلر کندی دائره افسادلرینی توسیع ایچون سزی ده اشتراکه دعوت ایدرلر. زنهار بونلری یانلریکزه اوغراآقا کر. یالکز نفسکزه دگل ملتکزه ده دخی خیانت ایتمش اولورسکڑ. چار حضرتلرینک و آنک حکومت حاضره سینک دشمنی اولان بو ملعونلری یانکزه یاقلاشدراچق اولور ایسه گر چار و حکومتی نزدنده گی امنیتکی سبب ایدرسکڑ. بو کون استانبولده ارمنی و سائره مفسدلری بزه نصل کورونیورلر ایسه سز دخی اوراده اوله کوریلورسکڑ. بو سوزیه یک بیوک اهمیت ویره رک آگا کوره حرکت ایتمایسکڑ.

اوت روسیهده گی مسلمانلرک احوالنی متهادیا اوگر نمک پک مراقددر. واقعا یه

سزلردن بر چوق معلومات آلمش ايسه مده معلومات مذکورہ بي یتہ نہ قدر توسیع ایلر ايسه او قدر مستفید اولورم . بوگا دائر یازده چغتر مکتوبلری دفعاتله و کمال لذتله او قومقدن اوشنم .

باقی بقای عافیتگر متمنادر . اسماعیل غصیرینسکی بک افندی حضر تلیریله مخابره ایدیور ايسه کز سلامی و حق عالیبرنده گی احترامات فاتقه مگ تبلیغنی رجا ایدرم . او بیوک آدمک دین اسلامه ایتدیکی خدمت دیناده نامنی خیر ایلله تأیید ایده چگی کیی آخرتده دخی مکافات لائقه سیننی تأمین ایلمکده در . طاریسی باشکزه او علم .

٢٨ مارت ١٣١٤ سنه . احمد مدحت .

(بو مکتوب ١٨٩٦ نیچی یل مارتده یازلغان بولادر) .

III

محمد فاتح کریموف افندی به

فضیلتمندم افندم !

استانبولدن کچر ایکن بگا بر رساله براقش ایدکتر ، موسیو اسمیرنوفک احوال محمدیه بی انتقاد یولنده روسچه یازمش اولدیغی بر رساله ننگ ترجمه سی که بونده احوال محمدیه به دائر ایراد ایله مش اولدیغی لایق سز شیلر حقنده نظر دقتمی جلب ایتمش ایدکتر . بن بو ترجمه بی کمال دقتله او قودم . کوردم که احوال محمدیه حقنده گی مؤاخذاتی غایت سطحی شیدر . او قدر سطحی که بونلرک ردی اسلام ایچون هیچ بر کلفتی موجب اوله ماز . فقط بو کورکی دیگر جهتدن بنی پک زیاده متالم ایتمشدر . دوشوندیرمشدر که اسمیرنوفک مؤاخذاتی بو قدر عادی اولدیغی حالده فصل اولوبده روسیه مسلمانلری بوگا مقابله ایتامشدر ؟ میلیونرچه روس مسلمانلری میاتنده بو قدر عادی بر شیئه مقابله ایده چک هیچ بر آدم بولنه ماسون ! روسیه ده علما یوقیدر ؟ بو سؤالمه ویرله چک جوابی دها بورادن کشف ایده یلورم . دینله چک که روسیه ده مسلمان ، تعالم واردر اما آنلر بویله بر مدافعه ایچون لازم اولان حریت ،

مساعدہ قانونیہ نائل دگلدرلر دہ آنک ایچون یازہ مازلر . فقط بن بو جواب ایله ملزم اوله مام . بو جواب روسیه حکومت فخریمه سینک عدالت قانونیه سینه قارشو بر افترا در . تخطر ای دیورم که متوفی ارنست ره نانک اسلام حقنده گی بعض مؤاخذاته یترسبورغ امامی بایازیدوف افندی طرفندن روس لسانی ایله جواب ویرلمش ایدی . حتی بو جواب گلنار خانم یعنی مادام دوله به دف طرفندن عثمانجه به ترجمه واستانبولده طبع و نشر اولمش ایدی . او جوابک روسیه ده تالیفینه ، طبع و نشرینه کمانت ایتمیان روسیه حکومت محقه سی اسمیرنوفه ای دیله چک مقابله یی نه دن منع ایله سون ؟ ذاتا اسمیرنوفک بو رساله سی اسلامه بر هجوم ده دگلدر . باش طرفنده یازیلی که : دولت کلدییه ف نامنده بریسی طرفندن بعثت محمدیه حقنده روسچه بر کتاب یازلمش ده اسمیرنوف دخی او کتابه ردیه اولمق اوزره بو رساله یی تألیف ایتمشدر . بایازیدوف کبی دولت کلدییه فه دخی روسچه رساله لری ایچون مساعد اولان روسیه حکومتی بو رساله یه یازیله حق ردیه یی نشره نه دن مساعد اولماسون ؟ اگر بو رساله یی رد ایچون نصرائیتی تحقیره فلانه احتیاج کورلسه بلکه ده منع ایذر ایدی . زیرا روسیه دولتی خرستیانلغک حامیسی اولدیغندن آنی کیمسه به تحقیر ایتریمز . بونده حقلیدره فقط یازیله حق زدیه ده نصرائیتی تحقیر ایتمگه احتیاج ده یوق . حضرت رسول اکرم حقنده اسمیرنوفک سویله دیکی سوزلرک یا گلش و حقسنر اولدیغنی میدانه قویغندن عبارت بولنان بر ردیه یی منعه . روسیه حکومتینک هر مسئله ده کوریلن حقانیت پرورلگی مساعد اوله ماز . ذاتا دولت مشار الیها کندی مالکی داخنده اسلامیتی ده حمایه ایتمیورمی ؟ اذان اوقویان بر مؤذنی تحقیر ایده چک اولان بر خرستیانی روسیه قانونینک مجازات ایده چکنی محققا تندن اولمق اوزره ییلورم . روسیه حکومتی میلیونلر چه تبعه مسلمه سینی ، مسلم و غیر مسلم بالجمله تبعه سی حقنده احکامی مساوی بولنان قانون عدالتی ایله حمایه ای دییور . علم و ادب دائره سنده ای دیله چک بر مناظره یی روسیه ننگ منع ایده چکنی توهم ایتمک اوراده عدالت یوقدر دیک نوعندن بر افترا در . هر کس ییلور و تصدیق ایدر که روسیه ده عدالت مکلا موجوددر .

بني آكلاديغمه كوره روس مسلمانلري بو مثللو مباحثده وهملرينه تابع اوليورلر. مثلا قازانده كي «پروياغاند» جمعيت خريستيانه سيني گويا دولت طرفندن مؤسس بر شي ظن ايتملى عين توهمدر. يالكر روسيه ده دگل، هر دولت ممالكينده بويله جمعيتلر واردر. انگلتره وفرانسه و آمريقا كي الك سربست مملكتلرده ييله ! بونلر حيمتلى آدملرگ خدمت نيت خالصه سيله ياپدقلى اشلردر كه بويله بر حيمتگ اصل بزم اهل اسلامده بولنمه سيني كوكلم پك آرزو ايدر. قازانده «پروياغاند» جمعيتى اسلام عليهنده اون ييش يكرمي پارچه كتاب و رساله نشر ايتمش اولديغنى اسميرنوفك رساله سى ذيلينه يازمىسكز: نصل اوليور كه بو قدر هجوملره قارشو اسلام، بر ككه ييله يازميور. تكرار ايدرم: روسيه مسلمانلري ايچنده علما يوقميدر؟

تبهه يوقدر كه روسيه مسلمانلري ايچنده علمادن قطع نظر هيچ اولمازسه حيمتلى مسلمانلر بولنسه ايدى هيچ بر شي يايغنه مقتدر اوله مادقلى حلاله ييله هيچ اولمازسه پروياغاند جمعيتيگ بو كتابلرينى ترجمه ايدهر ك استانبوله كوندرلر ايدى ده استانبول علماسى بونلرگ رديه لريني يازهرق روسيه مسلمانلرينه ايصال اينزلر ايدى. حالبوكه ايلك دفعه اولمق اوزره اسميرنوفك رساله سى ترجمه سينه واقف اوله ييلدك. ديكر لر نندن خبر ييز ييله يوق. يوقسه روسيه مسلمانلري ايچنده حيمتلى آدم دخى يوقيدر؟

عزيزم كريعوف! روسيه مسلمانلري ايچنده حيمتلى آدملر يوقدر ديه قطعيا حكيمه كوكلم راضى اوله ماز. اوراده معارف اسلاميه يه خدمتكارلق ايدنلرگ جمله سى حيمتلى آدملر اولدقلى، اثر ليله ثابتدر. فقط بايازيدوف و ناصروف وعالجان كبي بر قاچ آدمدن باشقه روسيه ده علما بولنديغى حقتده بيوك شبهه م واردر. اوت قريمده، قازانده، هله مجمع علما شهرتيني اغتصاب ايتمش اولان قازانده باشى صارقلى پك چوق آدملر بولنديغنى هر كس كور ييور. اگر «ورثة الانبياء» عنوان جليلى ايله ميجل و «كانياء بنى اسرائيل» امتياز عاليسى ايله ممتاز اولمق ايچون باشينه ييش اون آرشون تولبند صارمق كافي ايسه ! . . .

اوت بونلر مدرسه لرده سوخته ليق دخى ايتمشلر ويلمه ديكلرى، اوگر نه مه چكلرى

بر لسانک، عریجه ننگ صرف و نحوینی، منطق و معانیسنی، بدیع و بیانیی اوگر-
 غمشلردر. عریجه بو قدر ایله عالم اولمق شویله طورسون هیچ اولماز ایسه عریجه
 ییلور دینه حکم اولته ییلورلرمی؟ واقعا بونلر عقائد دخی اوقومشلردر. علم کلامدن
 ییله بعض شیلر اوگر غمشلردر. اگرده بو کون بر معتزله چیقوب کلسه معتزله یه قارشو
 ییک سنه اول کتابلرده یازیلان شیلری تکرار ایدد ییلورلر. بر دهری کلسه ینه ییک
 سنه لک یازلمشاری اوقورلر. لکن بر پروپاغاندا جمعیتینگ تعرضاتنه قارشو نه یاپارلر؟
 حالبوکه اوکتب سالفه ننگ ییله بر چوق برلرنده تاریخ و سائره خطالری او قدر
 چوققدرکه بونلرله اسلامی مدافعه ایددیم دیر ایکن اسلامه اعتراض دعوت ایدمک
 احتماللری آپ آشکاردر.

بزم او «علما» دیدیکمز ذواتک هیچ خاطرلرندن کچرمی که بوندن سیگر یوز
 سنه. ییک سنه اول دگل آ اوچ یوز سنه اولگی دنیا ییله بو کون یوقدر؟ هر دشمنه
 آنک الندهگی سلاح کبی سلاح ایله حتی آنک سلاحینه فائق سلاح ایله مدافعه
 ایتمگه مأمور بولندیغمزد کوره بو کون دینمزه تعرض ایدنلره قارشو دورت بیش
 یوز سنه لک، سیگر طموز یوز سنه لک سلاحلر ایله مدافعه ممکن اولیه چغنی عجا
 لو ذوات کرام تخطر ایدد ییلورمی؟

حیفا که بیوک بر تالم ایله سویله رم که: بن بونلر ایچون بو قدر چق بر تخره
 ییله احتمال ویره مم. زیرا بونی تخطر ایسه لر کندیلرینگ علمی مدافعه اسلامه بو
 کون کافی اوله میه چغنی آ گلایه رق اسلام ایچون مدافعلر، مجاهدلر یتشدرمگه همت
 ایدرلر ایدی؛ بو کون علوم ریاضیه و طبیعیه و سائره ننگ تیاچندن عبارت اولان
 سلاحلر ایله مجهز و مسلح مجاهدلر یتشدرلر ایدی. آنلر بو اسلحه جدیده ایله
 هجوم ایدنلره ینه عین اسلحه ایله مدافعه ایدرلر ایدی. «بالرمز اوق ایله قلعج ایله
 مسلح ایدیلر» دیه بو کونکی مکرر آتشی اسلحه یی قبول ایتمیانلره سز «عسکر»
 دیه ییلور ایسه گر بن ده او باشی صارققی لره «عالم» دیه ییلورم. آنلر «ئه غویست»
 یعنی خودکام و خود اندیشدرلر.

عزيزم! آنلر يالگر كنديليرنى نار جعيمدين قورتاروب جنت اعلايه صوقت، اوراده حورو غلمان ايله ذوق و صفا ايتمك. جنت ما كولاتدن يوب جنت مشروب اتدن ايچمك ايچون يالوارلر طورلر، «مجاهده» دينلن شيشي هيچ ييامازلر. يلسه لر ايدى اسلامه ايديله چك خدمت مجاهده نك نه اولديغنى تقدير ايدرك شمدى بولندقلرى حالده بولمازلر ايدى. آنلرك اللرندن بر شى كله ييلور ايسه او دخى ارشادندن عاجز قالدقلرى آدملىرى تكفير ايدى ويرمكدن عبارتدر. هر كيم امور دينده آنلر كى دوشونمز ايسه او آدمى حاشا مسلمانلقدن چيقمش، كافر اولمش ديه تكفير ايدى ويرلر. عجا بونلره حق تكفيرى كيم ويرمش؟ عجا بونلرك آ گلايشلرى طوغرى اولوب ده باشقهلرينك آ گلايشلرى يا گش اولديغى نه ايله تحقق ايتمش؟ امام غزالى (١) ايله ابن رشد آراسنده قدم و ياخود حدوث عالمه و بنا عليه بقا و ياخود زوال عالمه، حشر جسمانى يه فلانه دائر اوزون بر مباحثه جريان ايتمش، «تهافت» آدى كتابلرنده بونلر دليلليرنى ايراد ايتمشلر. حالبوكه بونلرك هيچ بريسى حاشا كافر اوليوب ايكيسى ده آبروى اسلامدرلر. اگر بويله بر دعوى بو كونكى علما آراسنده تكون ايتسه نلر اولور ايدى؟ بونى سز يك اعلا آ گلايسكز كذلك علمى شرعيه ايله مشايخ باطني نك آ گلايشلرى آراسنده او قهر فرق واردركه درجه سينه واقف اولسه كز شاشارسكز. ابن عربينك «فصوص الحكم» وقاضى بدرالدينك (٢) «واردات» آدى كتابى نظر اهميتكزه شاياندر. بو فرق تفهم هيچ بر طرفك كفيرنى حكم ايتديره مادىكي حالده علمده بونلرنك كعبه يله وارم. مايانلرك تكفيرلرى اوقدر مبذولدركه، گويا «دين» كندى مالكانه لرى ايتش كى ايتسه ديكليرنى اورايه قبول و ايتسه مادىكليرنى آندن طرد ايتمك صلاحيتى كنديلرنده اولديغنى. زعم ايدرلر. اگر فى الحقيقة «دين» آنلرك مالكانه سى ايسه يورسونلر او

(١) غزالى، ابن رشد، ابن عربى حقتده مستقل رساله باصلىدى، هر بر كتايچيده ساتلورلر.

(٢) ترجمه حالى «شورا» ده يازدى. ١٩١٠ نچى يل «بدرالدين سىماوى» ماده سينه مراجعت اولنه.

مالکانه بی ایشته سزک « پروباغاند جمعیتی » و اسمیرنوف کبی ارباب تعرضه قارشو مدافعه ایتسونلر باقالم ! ..

هیئات ! بزم بو طرفلرده بو افندیلرک دوشوندلکری شی خزینۀ دولتدن ویاخود اوقافدن معین و مخصوص اولان معاشلر ایله و سزک او طرفلرده زواللی اهاننگ ویردکاری عشرلر ایله ، زکاتلر ایله خوشچه کیچنمکدن عبارتدر . مجرد بو منفعتلرینی محافظه ایچون خلق اوزرنده بر تحکم و تهکم محافظه ایتمک ایسترلر . یوقسه بونلرک ماهیت صحیحۀ علمیه لری حقیقۀ پت ناچیزدر عزیزم . بو عاجزلر بر پروباغاند جمعیتنه قارشو دگل آینه اهل اسلامدن بعض شبهات اربابنه قارشو بیله دینی مدافعه ایده مادیکلری بزم نزدمزده دفعاتله ثابت اولنشددر . بونلرک مدار تغلبلری تکفیردر افندم تکفیر ! حالبوکه رسول الله صلی الله علیه وسلم افندمز کفره بی بیله تکفیر و تحقیر ایله رد ایتازلر ایدی . آنلره حقی کوستروب حقی قبوله آنلری دعوت بیوررلر ایدی . محققین علمادن عارفین مشایخدن هیچ بریسی ارشاد ایچون کندیلرینه مراجعت ایدنلری رد ایتازلر ایدی . علملری عرفانلری کافی اولمغله ارشادلرینه همت بیوررلر ایدی . حمد اولسون بو کونکی کونده دخی علمای اسلام و مشایخ اعلام ایچنده بویله لری نادر دگلدر . حق تعالی بو جهتدن دخی بو امته نعمتینی دریغ ایتامشدر .

هاه پادشاهمز شوکتلو افندمز حضرتلرینک سایۀ عنایتلرنده بزده صنف علما دخی معارف دینیله رینی معارف دنیویه ایله ده تزیننه تقویه به باشلامشدر . شمسی ملا مرحومی البته طایم شسگردرکه بر فرانسز قدر فرانسزچه یلور بر طیب ایدی . «پارس» ده اکیال تحصیل ایدن مدرس خواجه کریم افندی و موالیدن دو قور نشئت بک و باخصوص خواجه تحسین افندی مرحوملر مشاهیر علماندنلرلر . ایوم مالیه حقوق مشاوری اسعد ملا افندی حضرتلری (۱) علوم طبعیه و ریاضیه دن ماعدا فرانسز و انگلیز لسانلرینه ده مکملا مالکدر . «شریعت اسلامیه» و «تاریخ اسلام» کبی اثرلری مفخر مؤلفیندرلر . دیوان استیفاف رئیس حیدر ملا حضرتلری ده

مکمل فرانسزچه سیه بر ابر علوم حقوقیه نگ کرک شرعینده و کرک آوروپائیسنده
 یندطولی صاحبیدر. جد بجد علما زاده اولان عریانی زاده حفیدی قاضیسکر جمیل بک
 افندی حضرتلری فرانسز لسانینه مالک و علوم شرعیه کبی علوم طبیعیه و سائرده
 دخی بهره مند بر عالم حقیقیدر. معارف نظارتی ارکاتندن شکری افندی اون ایکی
 لسانی بک گوزل اوگر نمش بر «پولیغلوٹ» درکه بر صارق اتنده سویله نن بو
 سانلر ایشیدنلره حیرت ویرر. ینه معارف ارکاتندن شمس الدین افندی دخی بویله
 «پولیغلوٹ» بر عالمدر. نه حاجت؟ مکتب حقوق ایله مکتب ضیه ملکیه نگ
 اکثر شاگردانی صارقلیلردن اولدیغینی البته استانبولده کندی کوزلیگر ایله کوردگر.
 بونلرنگ کافهسی ایچون فرانسز لسانی مجبوری التحصیلدر. طوغریدن طوغری
 مدارس علمیهده علوم شرعیه تحصیلی ایله مشغول اولان طلبه میاتنده دخی فرانسزچه بی
 و علوم ریاضیه و طبیعیه و تاریخیه و فلکیه بی تحصیل ایله مشغول یوزلرچه ارباب
 همت واردر. بونلرک جملهسی ده سزک روسیهده گی صارقلیلره قیاس قبول ایده میه چک
 قدر غیرتلی مسلمانلدر. بو مکتوبده عمامه پوش اولدقلری حالده تجدیدات علمیه
 اشتراک ایتمش اولانلرک حال ترقیلرینی تفصیل ایتک مقصودم اولسه ایدی صحیفلر
 طولیدیر ایدم. فقط مقصودم سزک اول طرفلرده «علما» نامنی اغتصاب ایتمش
 اولان بر چوق جهلانگ حالینی میدانه قویمقدر. ییلماز و ییلمادیکنی ده ییلماز
 اولان بو جهل مرکب اربابینگ ماهیتلرینی کندیلرینه ده آکلاتمق ایچون شو سوزلری
 یازمقدهیم. زیرا بونلر کندیلری دین اسلامه هیچ بر خدمت ایده میه چکلری کبی
 خدمت ایده ییله چک اولانلری دخی منع ایدرلر. مناع للخیر اولانلرک قرآن کریم
 نظرند نصل تاقی اولدقلرینی دخی دوشونمازلر. بونلرک اسلامه نفلرینه دائر
 همان هیچ بر اثر ابراز ایتک قابل اولیوب فقط زبانلرینه دائر بک چوق آثار
 ابرازی قابلدر (۱).

(۱) موگا ایسه مشهور «بوی» مدرسه سینک یابووی و حرمتلو مدرسلرینگ حبسخانه
 رده یاتولری؛ شاگردلرنگ تار اولرینی ده قوشارغه تیوشلی. اوشبوه الله اسمی اوگر تله و دین

از جمله سزده معارفک تجدیدی امرنده اسماعیل غصیرنسکی بک افندی حضرتاری کبی بر مقدم آدمک مساعیسینی دوچار مشکلات ایتمه نری او آثارک الگ مهملرندندر. یوقسه تکرار ایدرم که اسلامده «علما» عنوانی اتندده بولنانلر یالکز بو مناع للخیر ذوات اولمایوب علما عنواته بحق سزاور آدملر هر طرفده نادر دگلدرلر. هر طرفده اسلامه تعرض ایدنلر نادر اولمادیخی کبی بو تعرضلره مدافعه ایدنلر هیچ نادر اولمایوب مقابله سز قالان هجوملر یالکز روسیهده مسلمانانق علیینه ایدلن هجوملردر. اوراده مسلمانلر معارف جدیدیهی تحصیله هنوز باشلامادقلرنندن و حساب، هندسه، جغرافیا، تاریخ، هیئت، حکمت، کیمیا کبی علوم جدیدیهی یلمادیکلرنندن و باخصوص یهود و نصارانگ کتابلرینه. احوال و دقائق دنیه لرینه واقف اولمادقلری ایچون مهاجرلره قارشو آغز بیله آچه مازلر. سائر یرلرده ایسه اهل اسلام آوروپا لسانلرینی تحصیل ایتمشلر و فنون شتایه وقوف پیدا اینله مشاردر. گویا اسلامه تعرض غیرتندده بولنان نصارانگ کندیاری نه قدر آچنه حق بر حالده بولندقلرینی آکلادقلرنندن آنلرک تعرضلرنندن قورقق شویله طورسون ایتدیکاری تعرضلره یازدقلری مدافعه لر ایله آنلرک ماهیتلرینی کندی نظر انصافلرینه قویه رق اوتاندیرمقدله لدر. زیرا ادیاننی بر بریله مقایسه ایدهرک اسلامینگ بتون حقائق علمیه و حکمییه موافق اولدیغینی کوروب خرستیانلنک ایسه هیچ بر حقیقت علمیه و حکمییه ایله توفیق قبول ایتدیکینه واقف اولنچه و باخصوص آوروپا و آمریقادده کوزی و ینی انوار علوم ایله تویر ایدنلرک هیچ بریسی خرستیان قالد مادیفینی و دینسزلگی ترجیحه قدر واردیغینی کورنچه اسلامه تعرض ایدنلرک حالینی «بولندن آرتق عیب اولورمی بو جهانده بر کشی — کندی عیبی چوق ایکن آرار عیب دیکری» یتینه موافق بولوب کولمکده لدر.

هم شریعت علملری اوقولا طورغان علم یورتنی صرف «علما» و «ایشان» اسپنده یوروجی آدملرک سعیلری سبندن یابلوی رسمی کاغدلر ایله ثابتدر. بر وقت کیلوره انشاءالله بو کاغدلر طبع ایتولوب انظار عامه گه قویلرلر.

ایشته علما بویله اولور. «اطلبوا العلم ولو بالصین» بیورلمش. چیندن آله حق علم، عرب لسانیک صرف و نحوندن و یاخود علم حدیث و تفسیردن عبارت اوله یلورمی؟ چین کبی کفر مملکتنده اوشبو علوم اسلامیه ننگ وجودی تصویره سیغارمی؟ شبهه یوق که اورادن آله حق علوم آنحق علوم دنیویه در. حالبوکه علوم کفریه بی ییله علما اوگر نملیدر. تاکه کفردن توقیه و کفره قارشو تدافه مقتدر اولسونلر. بوقسه «پروپاغاند جمعیتی» ننگ هجومینه قارشو یالکز استعاذه ناک نه فائده سی اولور؟

اخیرا مصرده مقتدر بر ذات «الفاصل بین الحق والباطل» نامیله بر کتاب یازدی (۱). ینه اسمیرتوف کبی اسلامه تعرض ایدن بر خرستیانه قارشو گوزل بر مدافعه کوسزدی. کذلک ایکی سنه اول بغدادلی آلوسی زاده (۲) «الجواب الفسیخ لتقولات عبدالمسیح» نامنده قوجه مان بر کتاب یازمش ایدی. عبدالمسیح آدی بر نصرانی ننگ اسلامیته ایتدیکی تعرضاتی پک گوزل مدافعه ایتمش ایدی. هله هندستانده بو یولده گی مدافعه لر یوزلرچه تعداد اولتورلر. او قدرکه هندستانه، مسلمانلری تنصره دعوت ایچون کیدن میسیونرلر میاتنده بالعکس کندیلری اسلامی قبول ایتمش اولان انگلیز و آمریقانلر نوادردن دگلدردلر. بونلر کندیلرینی صیاد سانورلر ایکن صید ایده چکلری آدملره صید اولتمشلدردر. ظن ایدر ایسه م بو حاللردن سزک روسیه مسلمانلرینک خبرلری ییله یوقدر. حالبوکه بول بول حج شریفه کیدرلر، دگلمی؟ عودتلرنده یالکز حنا و سورمه و زمزم کتورمگی دوشونه چکلرینه هم بونلری دوشونوب هم بر آزده مصرده سوقاقلرده ساتیلان او کتب دینییه آلسلر، کتورسلر اولمازمی؟ «روسیه یه ادخال ممکن دگل» می دینه چک؟ دین کبی جانندن عزیز اولان بر خدمت اوغورنده بو قدرحق بر شیئک چاره سی بولنه میه حق. اوله می؟ وای کیدی حیت وای! بو کتابلردن بیگ دانه سینی روسیه یه صوقق ایچون اوراده

(۱) مطبوعدر.

(۲) نعمان خیرالدین. ۱۳۱۷ده وفات ایدی.

..... پیدا ایتمش اولدیغینی دوشونمک کافیدر.

عزیزم کریموف! بن سزه مختصر بر مکتوب یازمق ایچون قلمی اله آلمش اولدیغ حالده باقکر سوزی نره لره قدر واردیردم! اما نادم اولمادم. «الحق مر» دیرلر اما حق سوز نه قدر آچی اولور ایسه اولسون او مرارتی طادانلر ایچون موجب شفا اولور. علاجلرک ائک شافیسسی سولغات دوکینن کبی ائک آچیبیدر.

مقصودم اسمیرنوفک رساله سینه بر مقابله یازماغه باشلادیغیمی سزه اعلام ایتمک ایدی. اوت بو مقابله یازلمقددر. هم ده مندرجاتی شمدی به قدر یازلمش اولان مدافعلمی استساح و تکرار ایتمکدن عبارت اولمیه چقدر. فضل آلهی ثمراتیه تدقیقات جدیدمه مک محصولاتی بورایه کیره چکدر. شو قدرکه بو مقابله یی استانبولده طبع و نشر ایتیمه چکم. بو کبی آثار آرتق عثمانیلر نظرنده عادیلک درجه سنده آلتیقینلق پیدا ایلهدی. مقابله مذکوره سزه خطابا یازلمش بر قاچ مکتوب صورتده تحصیل ایده چکدر. بز بورادن بو مکتوبلرک بر قاچ نسخه سینی روس مسلمانلرینک ائک حیتیلیرینه دخی تبلیغ ایده چکر. قویا اومارم که سز دخی متصف اولدیغکر حیت اقتضاسینچه بونلرک حق شو برنجی مکتوبمک ییله نسخ لازمه سینی دوستلرکزه تبلیغ ایدرسکر. والسلام علی من اتبع الهدی.

۱۶ تموز ۱۸۹۹ سنه . احمد مدحت .

۹۰

بو مکتوبده اسمی ذکر ایدلگان موسیو اسمیرنوف بو مکتوب یازلغان تاریخلرده «غوری دارالمعلمین» یده ناظر ایدی، بو کونلرده تورکستان طرفنده بولغان اورتا مکتبلرک بررسنده مدیرک منصبنده بولسه کیرهک. «احوال محمدیه» نی انتقاد ایدلوب یازلغان اثری ایسه ۱۸۹۰ نجی یل ۱۴ نجی اوکتابرده «الیکساندروفسکی اوستینسکی دوخانونوی اوچیلشچه» ده سویله گان بر خطبه سینک مضمونینی بشط ایدلوب یازلغان بر رساله دن عبارتدر. بو رساله، برادرمز فاتح افندی طرفندن تورکیچه که ترجمه ایدلوب محمد شاکر افندی رامیث ایله آوروپا سیاحتدن قایتدقلرنده «استانبول» ده احمد مدحت افندی حضرتلرینک اوز قولینه بیرلوب جواب یازووی

رجا ایدلمشدر. احمد مدحت افندی، مذکور رساله‌گه قارشو جواب یازارغه باشلادیغن شوشی مکتوبنده بیان قیله هم‌ده مذکور مکتوبینی شوگا مقدمه اورتنده روسیه اسلاملرینک معتبرلری آراسینه تارالوونینی آرزو ایتددر. روسیه‌ده باصلوونینی امید قیلدیغندن احمد مدحت افندی اوشبو مکتوبنده شول وقتمدهغی حکومت‌گه مدارا و جمیله یاصارغه مجبور بولمشدر. فقط ایسکی حکومت وقتنده بو مکتوننی روسیه‌ده باصدرو ممکن بولمادی. احمد مدحت افندی مذکور رساله‌گه قارشو یازاچق جوائینی یازوب قام ایتدیغی؟ ایتهکان بولسه بعض بر کشیلر قولینه کردیغی؟ هر حالده شول اثر کیملر قولنده قالدی؟ بو اشلر بزگه معلوم بولمادی.

مکتوبلر، اوز طرفندن اهضا قیلنمش اصل نسیخه‌لردن کوچرلادی ایسه‌ده اوز قولی ایله یازلوب یازلمادق‌لرینی آچیق بله آلمادق. مقاله‌لرینی حتی اثرلرینی ده اوزینک کاتب‌لرینه املا ایتوب یازدرووی روایت قیلنددر. محمد ذاکر افندی‌دن: «۱۸۸۲نجی یل ایدی استانبولده «ترجمان حقیقت» اداره‌سینه تکرار باروب احمد مدحت افندی‌گه ملاقات ایتدم. قولندهغی کتابینه قاراغان حالده ایدنده یوروب املا قیلوونینی و کاتبی ده شوننی یازوب او طورونینی کوره‌در ایدم» دیب سویله گائینی ایشتم. موگا کوره احمد مدحت افندی اثرلرنده صرف ونحو خطالری بولسه بو اش که کاتب‌لرینک ده سبب بولولری احتمالدر.

بو کوره‌گه قدر باصلیمی طورغا نه بر مقاله‌سی

احمد مدحت افندی طرفندن یازلوب‌ده بو کون‌گه قدر باصلمی صاقلانوب طورلغان بر مقاله‌سی بو یرده عینا کوچرله‌در. مقاله، بتون تاباق کاغدننی، بویچه دورت که کیسلوب و هر بر کیساکنک برر یوزلرینه گنه قارنداش قلم ایله یازلغان مسوده‌دن عبارتدر. برنجی کیساک ۳۸ یول بولوب، بوزولغان سوزی ۶ عدددر. ایکنجی و اوچونجی کاغدلر هر بری قرق یول بولوب بوزولغان سوزلری ۷ و ۸در.

دورتمچی کاغذ طولوب یتمگان، بتونسی ۳۴ یول و بوزولغان سوزی ده ۳ در. موندن صوڭ «احمد مدحت» دیب ایکی سوزنی طوتاشدن و بورغالاب امضاسینی یازغان. کاغذ، یولسز و صزقسز بولسه ده یوللری منتظم و یازولری توزدر. بر طوتاشدن همده آشغوب یازغان بولوینه علامتر یوق توگل. مقاله نگ اوز قلمی ایله یازغان بولوینی ظن قیله مز.

تورکستانده بولغان «آلماتا» زلزله سنده فلاکت کوروچیلرگه (بو زلزله ۱۸۹۱ نجی یل برنجی یانوارده برلوب قضانگ اڭ آوری مسلمانلر وتورکلرگه بولغان ایدی) اعانت قصدی ایله «صراط مستقیم» مجله من (حاضرگی اسمی «سیل اترشاد») فوق العاده ایوب بر نسخه نشر قیلورغه قرار بیرلوب، ناشر، شول عددگه درج قیلور ایچون استانبولنک الوغ عالملرندن مقاله لر یازدروب آغان. احمد مدحت افندی مقاله سی ایسه شول وقتده «صراط مستقیم» نگ فوق العاده نسخه سینه درج قیلنق ایچون یازنوب هدیه قیلنمشدر. بر مانع ظاهر بولووی سبیلی فوق العاده نسخه حقیقی قالغان، احمد مدحت افدینگ اوز مساعده سی ایله مقاله، اداره ده یادکار قیلنوب صاقلانوب طور لغان. احمد مدحت افندی وفات بولدیغندن صوڭ مجله نگ صاحبی ح. اشرف ادیب افندی مذکور مقاله نی «شورا» اداره سینه هدیه ایدی و «شورا» اداره سینک مساعده سی ایله بزده بو یرده نقل ایتمز (عینا):

صوبست و نهاره

شو ایکی کله ناک مفهوم فلسفیلرینی بسط و تمهید ایچون او قدر مرکب صرف اولنمش، او قدر کاغذ قارالانمشدرکه مجموعن تصور قابل اولسه ده تصور ایده ییسه ک ذهنلر مزه حقیقه حیرت ویرر ایدی. بنا علیه شو بر قاچ سطر ایچنده بز بو مفهومی تفهیم ایده ییله جکر اعتقادینه دوشر ایسه ک کولنج اولورز. سویله یه ییله جکمز بر قاچ سوزه شو مبدادن کیریشه لم که:

«مدنیت» ک مفهوم فلسفیی بر مدینه ده ساکن اولمقدن عبارت بولنادیغی

اصرنده افکار مدققین عادتاً متفقد رلر. اویله اولوق لازم کسه ایدی ایکی همشهری آرسنده گی مناسبت مطلقاً «مدنی» اولوق لازم کلیر ایدی. حال بوکه ایکسی بر شهرده ساکن اولدقلری حالده ایکی ودها زیاده آدملر کوره ییلرزه آره لرنده گی مناسبت الڭ وحشیانه بر صورتده در. بوگا مقابل بزجه «وحشت» تعیر اولنان بر عالم غیر مدیده ایکی ویا دها زیاده آدملر کوره ییلرزه مناسبتلری تمامله «مدنی» در. بو حالده مدیتی مدینه دن زیاده تعاونده آرایه چغز. ارباب تبع و تدقیق اویله آراهلر، اویله بولملر در. بو حکمتک آب آشکاره تظاهرینی کورمک ایچون انسان اوغلنه تعین اولنان مبدأ معیشتی خیالمز اوڭنه کیرمه لی یز. دیورلرکه «او مبدأ وحشت مطلقه در». بو حکم بزجه مسلم دگل ایسه ده بوراده اعتراض علی الحکمده بر فائده اوله مایه چغنی ایچون اعتراضلری سزد ایشمه به چکم. بو حکمک مسلمیتی قبول ایده چکم. بو حکمی ویرنلرک ایضاحلرینه کوره بو مبدأ اوزماندرکه انسان اوغلنک مسکنی اوله رق بر «مدینه» بولوق دگل، انسان اوغلنده هنوز فکر جنسیت ییله یوق ایدی. انسان بو اقسام نرده یاتوب کیچه بی کیچره چکنی یلمز ایدی. افرادی آرسنده هیچ بر اجتماع یوق ایدی. زیرا فکر اجتماعک ظاهرده ایلک تجلیسی «ازدواج» اولوق لازم کلدیکی حالده انسان اوغلنده هنوز فکر ازدواج ییله یوق ایدی. بعض ملترده قانون ازدواجک هنوز موضوع اولمادیغی زمان تاریخ «تعین» دگل ایسه هیچ اولماز ایسه «تخیل» ایده رک چین، هند، مصر، یونان کبی الڭ قدیم ملل متمدنه نزدنده قانون ازدواجک واضعلری اولارق بعض اسملری درمیان ایدیور. ایلک مجتمع اولوق لازم کلن ارکک ایله دیشی ییله بو مبدأ معیشته مجتمع اولمایوب آره لرنده گی مناسبت بهایم سائره مناسبتلری کبی اولدیغی تخیل و تصور اولنیور.

ازدواجدن باشلا یه رق عائله، عشرت، ملت درجه لرینه قدر تکاملاتی کوردیکمز مدینتک یالڭر بر سائقه ایله بو تکاملاتی حاصل ایشم اولدیغنی تصور ایده ییلوروز. او سائقه ایسه «تعاون» دن بشقه بر شی دگلدر و اولماز. بو مشاهده مز او قدر

قوتلیدر، او قدر قطعیدرکه «مدنیت» ایله «تعاون» کڙ مترادف اولدقلرینی حکمده بيله تردد ایدمه بزه.

مبادیء مدنیتی ملل سائره مبادیسندن دها درستجه کوره بیلدی کمز یونان تاریخی بزه کوستره بیلورکه تعاون انسانلرکڙ بری برسینه یاردم ایتمه سندن باشلامایور. آندن اول بر زماندن؛ بر حالدن باشلامایور. «ترک تعرض» دن باشلامایور. تجاوز و تعرضک ترکی متعرض علیهی تدافع و تحافظ مجبوریتدن قورتاره چنی ایچون آز معاوتمیدر؟ او. ایکی اقوام مستقله نك «آمفیسیون» اتفاقدنه اساس اتفاقی بری برینه تعرض ایتمک تعهدی اوزرینه تأسیس ایتمه لری بو نقطه نظر دن غایت حکیمانانه کوریلور. اوت ایکیدن خارج متعرضلرده ال بر لکیه مدافعه تعهدی ایسه آرتق تعاوتکڙ اڭ مکمل صورتی عد اولتور.

بو نقطه: حکمتدن باقیلنچه «ملت» دیه بر «هیئت متعوانه» دن اولدیغی کندی کنديسته تظاهر ایدر. او هیئتی تشکیل ایدن عضولرکڙ هر بری دیگر لرینک محتاج اولدقلری خدمت لری درعهده ایتمه سی قوانین اساسیه مدنیه نك «اقتصاد» دینلن اڭ مهم بر باین تشکیل ایدرکه، بونک احکامی نه قدر بنط و تعهد ایدیلر ایسه مقاصد انسانیه و مدنیه یه او قدر بیوک خدمت ایدلش اولور. آتچق بو مقاله ده بنچه بو مقصد دخی خارجدر. بر هیئت متعوانه عضولرینک (افراد ملته) حوایج یکدیگر ی تعهد ایتمش اوله رق (تقسیم مساعیلری) عجز بشرک او قدر مبرم بر احتیاجی حکمنه تابعدرکه ینه بونی بشریت ایچون بر «فضیلت مدنیه» صاعقده ایسته مه یورم. قوندره چی اڭمکچی یه آباق قابی اعمال ایدیور ایسه اڭمکچینگ ده کنديسته اڭمک پشیره سنه مقابل اعمال ایدیور. دیمک که قوندره چی ده، اڭمکچی ده. کندی احتیاج لری ایچون چالیشمش اولیورلر. بوراده اقتصاد ایله تعاون وار ایسه ده مدنیة فضیلت بونک نره سنده؟

مناسبات بین الملل اوزرینه اجاله افکار ایدن متعقلر، ملت لری برر «شخص معنوی» فرض ایدیورلر. تامیله اصابت ایدیورلر. ملیت صورتده بشریت او قدر

تشخص اییدیورکه بو شخص معنونک - عادتاً شخص واحد کبی - آمالی، امراضی هر درلو امراض روحیه سی ده اولیور. ملل قدیمک کافه سن کوریورزکه کندی لسانلرنجه کندیلرینه «انسانلر» معناسنه دلالت ایدن کلهلر ایله اسم ویریورلر ایدی. بو اقدمین بزه طوغری براز تقرب ایدوبده «ملل قدیمه» نامی آلتده تعینه باشلادقلری زمان ایسه کافه سنگ اصل انسان کندیلری اولوب کندیلرندن بشقه لری بو انسانلرده داخل اولمادقلری اعتقادینی پیدا ایتمشلردر. کندیلرندن ماعدا خلقی «باربار» و «عجم» و «اجنبی» کبی کلهلر ایله یاد ایتمشلردر. حالا دخی ملل متمدنه نزدنده بو «اجنبی» لك حکم سورمکده و مباحث حقه قیه به قدر بو حکایه لر کوسترلمکده در. ایشته بو نقطه اوزرنده فکر تبعی تعمیق ایتمک لازمدر.

«انسان» دینان صنف مشرف اقسامی آراسنده بو آیریلق، غیر بلیق، بو یابانچیلیق او صنف ایچون خلقی وجبلی اولمق لزومه نائل اولدیغمز فضیلته موافق دوشرمی؟ قومیت، لسان، عقیده فرقاق او نوع مشرفی بر طاقم اقسامه منقسم کوسترمک و بو اقسامک بعضیلری بعضیلرینه یابانچی و بناء علیه دشمن، و او حالده بالطبع متعرض فرض اولتمق فضیلت مدنیه انسانیه به جیباندر دیه تصور اولنه یلرمی؟ تصور اولنه یلمه یلمیدر؟ «صوسیالیزم» و «حریت اندیشه» و «آنارشیزم» دیه اورته ده بر طاقم مسائل واردرکه آنلره اشتغال ایدنلرک غلاتی حد ذاتلرنده هیچ بر تهلهکسی اولمایان و بالعکس کالات بشریه به ایده به چک خدمتلی منکر اوله مایان بو مسئله لری مسائل مدهه و مهلسکه صورتته قومیشلردر. آنلردن قطع نظر اولتورده بو مسئله لرک مؤسس علیهای اولان مسئله اساسیه بی یشکاه بدقیقه چکدیکمز زمان کندی کندیسنه تظاهر ایدرکه بو کبی شیلرک کافه سی بتون انسانلرک الک مبیجل اولان انسانیتک مشترک خاصیتی اولدقلری حالده مجرد قومیتلرنجه، لسانلرنجه، عقیده لرنجه و سائرلرنجه و سائرلرنجه شوندن ملولایی اقسام متخالفه و متضاده به منقسم اولمشلرده بو تخالف و تضادلرینی بعض وسائل اوزرنیه مجادله و محاربه به قدر واردیرمقده بولتمشلردر. ایشته بونلرک نوعیت مبیجله لرینک الک یوک شانلی اولان بر توحده ارجاع غیرت انسانیه.

سیلہ درکہ مبدائری بر حکمت حقیقہ دن عبارت اولدیغی حالده غلاتنک افراط و تفریط بله مسائل مدہشہ و مہلکہ درجہ لرینہ قدر وار دیرلمش اولان شیر میدان آملر در. موندن یدی سکر ییگ سنه لک تکاملاتی هر بری بر قدر مستقل صورتده پراکنده اولان انسانک عائله، عشیره، قوم و قبیلہ، ملت، دین و سائرہ کبی ناملر ایله جمعیتلرہ ادخال و جمعیتلری بیوک بیوک اقسامک هر برینک موجودیتتی میلیونلرہ ابلاغ ایله مشدر. لکن اجتماعک بو درجہ سی انسانیت و مدنیتک بو کونکی صورتی ایچون کافی کورلمہ یور. مدنیت اقسام بشردن هر برینی بویله میلیونلرہ مقدار اولته ییله چک مقادیرہ واردیدینی زمانلر بر آیدہ قطع اولته ییلن مسافلر الیوم بو کون قطع اولته ییلورلر. بر آیدہ مکتوب ایصال اولته ییلن یرلرہ شمدی بر دقیقہ ده مکتوب... خیر! یالکر مکتوب دگل، سس ییله ایصال ایدیلہ ییلور. او زمانلر دکر لکر یالکر یوزی سیر و سفر بشر ایچون بر یول اولدیغی حالده شمدی آلتی ده یول اولہ ییلور. او زمانلر یالکر یر یوزی طرق و معابری تشکیل ایدہ بلدکاری حالده شمدی هوا دخی انسانلرہ یول و یرہ ییلور. او زمانلر اقسام انسانیه بری برینک دیلسزی اولدیغی حالده شمدی ملتلر بری برینک لسانلرینی سویلہ یولر، کتابلرینی اوقیورلر، فکرلرینک، کوکلرینک الک اینچه دوشونچہ لرینہ، طویغولرینہ قدر واقف اولہ ییلورلر. حتی «اسپہ راتو» کبی بر لسان عمومی احتیاجی ییله کنديسنی تمامیه میدانہ قویور. ایشته انسانلر ایستر ایستہ مز، دها طوغریسی بالطبع توحده ایله میہ طورر ایکان آرتق یک دیکرینہ «سن بنم سویلہ دیکم کبی سویلہ مه یورسک» یاخود «سن بنم اینان دیکم کبی ایناغا یورسک» دیہ بو مخالفی کیتدکچہ آرتدیرہ رق تخاصم درجہ سنہ واردیرمق روا کورلیورمی؟

احتمال کہ روا کورنلر چوقدر. پک چوقدر. «احتمال کہ» دگل، محققدرکہ پک چوقدر. فقط بیهودہ غیرت! انسانیت لایق اولدیغی توحده طوغری بولده دوام ایدیور. بر انقرہ قحطی اولیور، عالم مدنیت امدادہ قوشیور. بر «مورچیا» طوفانی اولیور، کذا. بر سچیلیا زلزله سی اولیور، کذا. شمدی ده بر آسیای وسطی زلزله سی قارشینسنده بولتیورزکہ بالطبع قیدسنز اولنه مایز. زیرا اورالزہ مصاب

اولانلر اولاً «انسان» درلرکه بالکڑ بو صفت شریفه لرله بتون نوع بشرک شفقتنه مستحقدرلر. ثانياً «مسلمان» درلرکه بو دائره نجات باهره ایچنده بولنانلرک شفقتلرینه دهها زیاده مستحقدرلر. ثالثاً «تورک» درلرکه بو صفت جلیله ایله دخی بتون تورکلرک شفقتلری کندیلرینه بر دین عزیز حکمینه کیرر. أقسام بشرده هر قسم کندیلرینه دوشن وظیفه بی نه صورتله ایفا ایده چکلردر؟ اونی بشقه چه دوشونوروز و کوروروز. شمیدیکی حالده عثمانیلر، کنه بزه دوشن وظیفه ده قصور ایتمز ایسه ک بک اصابت ایتمش اولوروز. احمد مدحت .

احمد مدحت افندی مقاله سی شوشی یرده تمام بولدی . موندن صولک دورتچی کاغدنک آچیق قالغان یرندن باشلاب «سیل الرشاد» مجله سینگ صاحب ومدیری ح . اشرف ادیب افندی قلمی ایله اوشبو عبارتلر یازلمشدر (عینا) :
 «اشبو مقاله ، آسیای وسطی زلزله سی ، فلاکتی زمامتده نشری تصور ایدیلن نسخه فوق العاده ایچون استاذ محترم مرحوم احمد مدحت افندی حضرتلری طرفندن رساله مزه هدیه ایدیلمشیدی . بعض موانع حیولتدن نسخه فوق العاده اتشار ایده مدیکی جهته ، صراط مستقیم - سیل الرشاد ، استاذ محترمک کندی ال یازسیله اولان بو مقاله بی او زماندن یری بر خاطره قیمتدار اولمق اوزره محافظه ایدیوردی . محترم مسلکداشمز فاتح کریموف افندی حضرتلرینک آرزوی عالیلری اوزرینه بو قیمتلی هدیه بی سیل الرشاد ، «شورا» رفیق محترمک سینه حقایق پناهنه تقدیم ایتمکله افتخار ایدر .

۱۱ ربیع الاخر ۱۳۳۱ سنه دار الخلافه العلیه .
 سیل الرشاد جریده اسلامیه سی صاحب ومدیری
 ح . اشرف .

فکرلرنده بعضی بر مخورلم

احمد مدحت افندی بیک آور سوزلرنی بیک ینگ قیلوب آکلاته آلووی قیلندن غریب فکرلرنی ده عادتی سوزلر توسینه کرتوب تاوشسز غاوغاسزغنه اوتکاروب یارمکده در. شونگ ایچون مونگ خصوصی فکرلری، یش عصردن بیرلی دوام قیلوب طوروجی عمومی فکرلر قیلندن اوقولا، خصوصی فکر بولووی ده کوب سیزلمیدر. موندن باشقه. بر کشینگ خصوصی فکرلرنی صایلاب آلور ایچون آنک اثرلرنی اوقورغه و دقت ایله تیکشروب چقارغه تیوشلی. بو کون، احمد مدحت افندی اثرلرندن کتبخانه مزده آنچق اوچ یش نسخه بولوب مونلرنی تیکشررگه ده فرصتمز یوق. شونگ ایچون تیکشررگه حاجت بولمی طورغان بعض بر محاکمه لرنی بو یرده عینا کوچرو ایله گنه قناعت قیله مز. « محاکمه » ایسه آدمشک خصوصی فکرلرنی گنه توگل، بلکه عقل ایله علمنی، ادب و اخلاقینی ده کورساتمکده در.

۹) دنیا یار اتلووی حقنده. احمد مدحت افندی، دنیا یار اتلووی حقنده اوشبو محاکمه نی بازادر: یغمبرلر، خلقلرغه شریعت تبلیغ قیلو طوغر و سنده آنلرنک فهملری، عقلاری ادراک قیلورلق روشده تبلیغ ایتو ایله یورلیدیلر. اوشبو سیدن فلرگه تعلقلی مسئله لرنی تبلیغ ایتو لازم بولدیفنده یغمبرلر شول نرسه لرنی فن یولی ایله توگل، بلکه بتونله نی ایکنچی بر یول ایله تبلیغ ایتارلر ایدی. اول وقتلرنک خلقلری فلرنی طوغریدن طوغری قبول ایتارلک درجه لرده توگل، بلکه الله تعالی حقنده بولغان بیک آچیق ماده لرنی ده ینگ گنه آکلامیلر، آکلاسه لر قبول ایتیمیلر و شول سببلی مشار الیه م حضرتلرینه اذیت یرهلر ایدی. شونک ایچون بعض برقی مسئله لرده یغمبرلرنک خبرلری بر تورلی بولوب ده شول فنک متخصصلری طرفندن بیرلگان خبرلرنک ایکنچی تورلی بولووندن ایکی آراده مخالفت بارلغنی و یا که فن

طریق، دین طریقہ باشقہ ایڈیکنی آ گلامق درست تو گلدنر. اول زمانلرده تو گل حتی بزنگ شوشی زمانغز دده یرنگ کره شکنده بولوونی آ گلاماغان کیشیل کورلدر. ایندی آنلرغه فن طریقتدن سوز آ گلاتو نیچوک ممکن بولور؛ سماوی کتابلرده «یوم» (کون) دیگان سوز بار. یوم ایسه مشهورگه کوره زمانتک یکرمی اوچ ساعت ایلملی یدی دقیقه و بر قدر ثانیهلردن عبارت بولغان بر کیساگندن عبارتدر. اوشبو مشهور معنای صاقلار ایچون دین کتابلری ایله فن کتابلری آراسنده حتی بر طرف ایکنچی طرفنی اکفار قیلورلوق درجده اختلاف بولوغه رضالق کورساتو یاخشی اشمیدر؛ بعض وقتلرده یک آجیق بر نرسه نی ظاهری معناسندن تأویل قیلوب بر قدر چیت گه چیقارغه مجبوریت کورلدر. ایندی شول اکفارغه باروب یتارک زور بولغان بو اختلافنی بتر ایچون سماوی کتابلرده بولغان «یوم» سوزینی مشهور معناسندن دوندروب غیر مشهور مضاسینه حمل قیلورغه (تأویل ایتارگه) هیچ یارامازمی؛ یاراسه. «الله تعالی دنیانی آلتی کونده (یومده) یاراتدی» دیگان خبرنی: «الله تعالی دنیانی آلتی دورده یاراتدی» دیب معنا بیرلورده فن اهللری دعوی ایتکان معنا چیقار. آرادغی اختلاف بتار، اکفار فلان بولماز (۱). (کاثات. ج ۱).

(۳) طوفان حقنده. احمد مدحت افندینگ «طوفان» حقنده محاکمه سی اوشبودر:

هالایا طاغلرینگ شرق طرفنده غی چینیلر اوزلرینگ تاریخلری و روایات متواترلری آراسنده طوفانغه دائر هیچ بر قید و اشارت طابا آماغانقلردن طوفانغی

(۱) احمد مدحت افندینگ بو مسئله حقنده، آدملرنی مامق بیینه باغلاب اوسدراو قیبتندن صاقلق ایله حرکت قیلوروی تعصب اهللرنی آچولاندرماز و قازلرنی شاولاتماز ایچوندنر. یوقسه قویاش یوق وقتده «الله الذی خلق السماوات والارض فی ستة ایام» ده گمی «یوم» سوزینی مشهور معنایه حل قیلو ممکن بولمادیقتن «فی ستة اوقات» کیمی نرسه لر ایله تفسیر ایتارگه مجبوریت بار. «یوم» سوزندن «وقت» نی اراده قیلو قرآن کریم استعمالنده بار اش. «ومن یولهم یومئذ دبره».

انکار ایتہرائش. بویک ضعیف اعتراضہ فارشی موندن بابتاقتہ قوتلی بولغان: ہالایا سلسلہ سنگ بیری طرفلرنده تا آمریقاغہ قدر بتون ملتارنگ روایت متوارثہ لری ایچندہ طوفان خاطر دسی بولغانلقدن آلا رنگ طوفانی اقرار ایتورینی جواب ایتوب ذکر ایتو کافی بولسده. مونگ بلن گنہ کفایہ لہا نیچہ بو اعتراض لری تو بندن کیسوب ناشلی طورغان براہین فنیہ و تجربیہ ذکر ایتہ چکمز. فنی دلیلر بزگہ، اوستدہ یاشادیغمز شوشی کرہ ارضنگ بر وقت، دہشتلی بر صدمہ و ضربہ غہ دوچار بولغان کورساتہ، طوفان دہ شول صدمہ سنگ کرہ ارض اوزرنده حاصل ایتکان توری اوزگار شلرنگ برسی بولوب قالا. یاسقال و نیوتون شیکلی حکمان باشلاب اون طوقرنچی عصرنگ اولندہ گی طبیعیون ریاضیون آراسندہ حقیقتا الگ زورلرندن سانالغان فرانسوز دولومیو، جنودلی دہلوق، باخصوص بولارنگ کشفیاتینی تحقیق و تصدیق ایتوجی کوربہ جنابلری موندن یش و یاخود آلتی مگ سنہ قدر اول کرہ ارضنگ شدتلی بر صدمہ غہ معروض قالغانلغنی و بو صدمہ نگ اولچہ دیگر بولغان یرلرنی، قرہ و طاولرنی یا ایلا حالینہ، اولچہ قرہ حالندہ بولغان یرلرنی بیک تیران دگرلر صورتہ ایلندیرلک درجہ دہ زور اوزگارشی گہ سبب بولغانلغنی بیان ایتہ لری. بو دعوالرینی اثبات ایچون توبندہ گی دلیلنی کیتورہ لری:

الیوم ۴۸ کیلومیترو قالینلغندہ تخمین ایتلگان قشر ارض یعنی یرنگ قابوخی و قاتقان قسمی کیردک داخلدہ گی تبخیر و تکاثفنگ دوامندن و کیردک خارجدہ گی یرنگ یارلو و چاتاوندن اری طورغان مواد داخلہ نگ سطح ارضدہ جابلوب طبقہ طبقہ یعنی قات قات بولوب انجماد ایتو بندن حاصل اولمشدر. بناء علیہ بو طبقہ لردن ہر یرینگ افقی بر وضعیتدہ بولولری بیک طبیعی بر حالدر و طبقات سفلیہ شولای افقی وضعیتدہ درلر. حال بویلہ ایکن سطح ارضغہ یاقین بولغان طبقہ لرننگ بو افقی وضعیتینی بولوب بر آز مائل حتی بعضاً عمودی بر وضعیت آلمش اولولری ہر حالدہ بر زمان ارضنگ بر صدمہ غہ معروض قالغانلغنہ الگ زور و قطعی بر دلیلدر. بو صدمہ نگ ارضمز اوزرنہ هجوم ایتکان بر قویرقلی بولہوز طرفدن ایقاع ایتلگانلکنندہ

ده شبهه یوقدر. نینه که زمانمزدهده وقت وقت بعض اهل هیئت بر قویروقلی یولدوزنک
ارضعه یاقینلاشدیغنی و کیلوب بهریلووی ده محتمل اولغانلغینی حساب ایتوب خبر بیرلر.
کره ارض اوزرنده تبدلات و تغیرات ایقاع ایتو ایچون بر قویروقلی یولدوزنک
کره مزگه قدر کیلوب بهریلووی ده شرط توکل. بلکه تبدل و تغیر بلهن گنه قوطلوب
کره مزنگ باقی قالووی ایچون بهرلماوی شرط. چونکه: اگر بهریلسه بو سچکنه
سیارهمزنگ پارچهلوب طوزان شیکلی طارالوب کیتووی محقق. بو قدرلیسینه حاجت
یوق، بر قویروقلی یولدوزنک جاذبه حدودینک ایچینه قدر کرووی ارض اوزرنده
یک زور تبدلارگه سبب بولا آلور. محور و محرکی اوزرنده ارض، تورلی. تیز حرکت
ایته طورغان بر جسم نیندی گنه بر مانع گه تصادف ایتوب حرکتینی ضایع ایتسه
ویا خود آزایتسه اول زمان اول جسمده حاصل اوله حق هرج و مرج هر تورلی حساب
و تخمینتک فوقنده قالور. موندی بر صدمه ننگ تأثیرینی خیالغه صیدرا بلور ایچون
بر پراخودنک بر زور طاشقه و یا خود ایکنچی بر پراخودقه بهریلسگانه گی حالینی
تصور ایتارگه کیرهک. ائیدی بر قویروقلی یولدوز بزم جاذبه ننگ حدودی داخلنه
کروب حرکت یومیه و یا خود سنویه مزنی بر آز تنقیص ایتسه سرعت بلهن بارا
طورغان بر شمدو فرنک حرکتینی بردن بر گه کیمتکان وقتنده وانون ایچنده گیلرنک
حس ایته چکلری تأثیر شیکلی زور بر تأثیر حس ایتدیره چکی حکمت طبیعه چه
مثبت و مسلم بولغان حقیقتلر جمله سندندر. بناء علیه ارضمز شوشندی بر حرکتی
کیمتورگه. مجبور ایتولدیکی زمان دخی دیگرده گی صولرنک قرملر اوزرینه هجوم ایتوب
بر طوفان حاصل ایتووی هیچ حکمنده قالور. ارضنک بو صدمه دن متأثر بولووی
سطحینه یاقین بولغان طبقه لرینک وضعیتیرینی آماشدیرو لرینه، بعض طاعلر نی باظیروب
اورلرینه تیران دیگرلر حاصل ایتوگه ده کانیدر. قطب جنوبی و شمالی آراستده گی
جریان مقتاضیسیدن استدلال اولوندیغه قاراغانده بو صدمه ننگ تأثیری بلهن ارضنک
محورینک ده بر آز تبدیل وضعیت ایتکانلگی آگلاشیله. مونه شوشی فنی و تجربی
دلیللر سیاره ارضنک بر وقت بر صدمه خارجه بلهن متأثر بولغانلغینی اثبات ایته.

ولهذا دنیائک بر قسمنی صولر استیلا ایتوب انسانلرنی غرق ایتوی بو تاثیرنک
 اڭ چکنه بر نتیجهسی اولمقلغنده شبهه ایتارگه هیچده اورن قالمادی .
 وقوعی فنا ثابت بولغان بو طوفاتک خصوصی یعنی کره ارضنک بعض نقطه لر -
 ندهغنه واقع اولدیغی ده کینه فنا ثابتدر. شویله که : بر یوزنده گی اڭ بیوک طاغلرنی ده
 بتولای غرق ایتارک صو، کره ارضده و کره نسیمیه (هوائیه) ده یوقدر. واقعا بو
 اڭ زور طاغلرنی غرق ایتارک صونک تیرانکی یدی مک میترو قدر بولورغه کیردک.
 حالبوکه زورلنی فنا تعین ایتلگان قشر ارض بلهن طبقه نسیمیه ده بو قدر قالین بر صو
 قشری تشکیل ایتارگه ایتارک مقدارده صو بولمق هیچده ممکن توگل . زیرا : طبقات
 الارض فنی ، قرق سکر مک میترو دیب تخمین ایتلگان قشر ارضنک هر طبقه سی
 اجسام صلبه (قاطی جسملر) دن مشکل ایکانلکنی ، یالکز اڭ یوغارغی طبقه لرندهغنه
 بیک آز بر مقدارده صو بولغانلغینی بیان ایته . بو صولرنکده یغموور طریقله بر ایچنه
 کرگانلکلرنی سوللی . تکونات نسیمیه فنی دخی ، قشر نسیمینک اون آتی مک
 میترو قالینغنده اولدیغنی تخمین ایته . بو اون آتی مک میترو ایچنده هیچده هوا بولمایچه
 همه سی ده صو بخارندن عبارت دیب فرض ایتسه ده تکاتف ایتکاج یدی مک میترو
 قالینغنده بر صو قشری حاصل ایته آوی هیچده ممکن توگل . بالخاصه طبقه نسیمیه نک
 یوغارغی باقلرندهغنی قالینلق توبان طرفنده غیرینه هیچده قیاس ایتارک توگل - بیک
 آزه بناء علیه کره ارضنک حاضرگی شکل و صورتینی یدی مک میترو قالینغنده
 بر صو قشرینک قاپلاوی فنی تخمینلردن هیچ برسنه طوغری کلمه گانلکدن کره ارض
 اوزرنده واقع بولغان طوفاتک عمومی اولمایچه خصوصی و محلی بولغانلغینه حکم ایتو
 گیئولوغیا و مه تاثیرولوغیا فلرننگ مقتضاسنددر .

طوفان حقندهغنی توراتک حکایه سی : « حضرت نوح اوز عائله سینی و اوچ
 اوغاینک عائله لرنی و هر جنس حیواندن کیردک قدر سنی آلوب سفینه گه منگاج یردن
 و کوکدن صولر بوشالماغه باشلادی و بر یوزنی بتولهی صو قاپلادی . اول درجه ده
 استیلا ایتدی که اڭ بیوک طاغلرنک اوستنده دخی اونیش آرشون قدر کوتاریلدی

و بتون دنیا سو آستنده قالدی. یوز ایلی کون قدر متصل سو تاشوب طوردی، بتون انسانلر و حیوانلر هلاک بولوب بدیلر. یالنکر سفینه ده گیلرگنه قالدیلر. آندن سوک طاغنده یوز ایلی کون ایچنده سولر کیمیدی. نهایت نوح علیه السلامک کیمه سی آرات (جودی) طاغینگ اوستینه اوطوردی. سولر تماما طارتیلوب بیتوب یر یوزی. بتونله ی قوربناچ نوح و اولادی ویرا برنده غی حیوانلر سفینه دن قره غه چیقدیلر.»

توراتنگ بو حکایه سندن طوفاتنگ عمومی بولغانغی آکلاشیلغانلقدن منکرلر ایچون اگ قوتلی بر اعتراض شوشی طوفان مسئله سی بولدی. یوقاریده ذکر ایتدیکنر فنی دلیلرگه مستند بولغانلقدن بو اعتراض او قدر قوتلیدرکه یهود و نصارا بو اعتراضه معقول بر جواب بیروب مقابله ایتودن عاجز قالدیلر.

بتون یهود و نصارانی مبهوت و متحیر ایتکان بو اعتراضنگ حکمت اسلامییه مقابنده هیچ بر قوتی یوقدر. چونکه طوفاتنگ بتون کره ارض ایچون عام بولوی قرآن کریمده اصلا مصرح توگلدنر. بعض بر منسرلر یوقاریده غی تورات حکایه سندن اقتباس ایتوب و بعض مؤرخلرده آلا رغه ایاروب طوفاتنگ عمومی بولویونی تفسیرلرینه و تاریخلرینه یازمشلر ایسه ده بو سوز آنلرنگ شخصلرینه منحصردر؛ محرف توراتدن منقول اولووندن باشقه هیچ بر قیمت نقلیه و عقلیه سی یوقدر. منسرلر مزدن بعضیلری طوفاتنگ بتون کره ارض ایچون عام اولما ینچه عصیان ایتوچی نوح قومنه و آنلرنگ طورغان یرلرینه مخصوص بولغانلغینی یازالر. هم ده قرآن کریمده طوفان حقتده ذکر ایتلگان اون ایکی قدرلی بیاندن ده شولای بولغانغی واضحاً آکلاشیلوب طوراً (۱).

(۳) نوح پیغمبر لسانی. بو طوغروده احمد مدحت افندیگ محاکمه سی اوشبودر؛ حضرت نوح نك عبرانی لسان ایله سویله دیکینه فرخیه لردن باشقه تحقیق

(۱) دارالنون درس لرنده احمد مدحت افندیگ اوزندن ایشتوب عالمان افندی الادر. یسی «شورا» ده درج ایتدگان مقاله در. ۱۹۱۲ نیچی ییل «شورا» ده «طوفان مسئله سی حقتده» اسلی مقاله گه مراجعت قیلنه. بو طوغروده احمد مدحت افندی «اسلام و علوم» اسلی اثر نده ده بر قدر بحث ایتددر.

بر دلیل یوقدر. حالبوکہ فرضیہ ایہہ سوز سویلہ مک یاراسہ آنک تورچہ سویلہ شکان بولوونی فرض قیلو ہر بر فرضیہ لرننگ یاقینیدر. چونکہ «تورک» اسمی یافتنگ اوزینہ یاکہ اوغلینہ و یاخود تورونینہ بیرلگان ایدی. ہر حالدہ بو آدم نوح پینمبرنگ اوزینہ بیک یاقیندر. تورک سوزی ایسہ البتہ شول اسم گہ مناسبتلی ہ شول اسمدن آئمشدر. بو فرضیہ نی مین معلم ناقس موللر گدہ سویلہ دم. اول ہم بو فرضیہ ننگ معقول ایدیکنی تصدیق قیلدی. (اسلام و علوم ج ۲).

۴) قرآن. قرآن کریم حقدہ سویلہ گان بر فکری اوشبودر: قرآن کریم، نزول ایٹکان وقتدہ غی انسانلر غہ غنہ توگل بلکہ زمان بتکان گہ قدر کیلہ چک انسانلر ایچون عامدر. شونگ ایچون ہر زمان اہلندہ بولغان قابلیت واقتدارلرغہ مناسبتہ صورتدہ قرآن کریمک حقیقتلری بانوب و آچلوب طورر. اوشبو سیدن علم ترقی ایٹکان زماندہ غی خلق ایچون معناسی بیک معلوم بولغان بر آیت، اولگی بر زمان خلقی ایچون حتی متشابہ درجہ سندہ طوروی دہ ممکن. مثلا: «اولم یروا الی الارض انا نتقصہا من اطرافہا» آیت کریمہ سی حقدہ غی تفسیرلرنک ہیچ بری عقل قناعت ایٹارلک درجہ دہ توگلدر. «وقیل» «وقیل» دیب یازغان نرسہ لرننگ ہر بری ضعیف سوزلر بولوب اصل معناسی متشابہ حکمندہ قالمشدر. بو کون علم اہلاری طرفدن قطبلرنک صو آستینہ قالا بازولری اثبات ایدلدیکندن آیتنگ درست تفسیری دہ اوشبو بولورغہ تیوشلی. (اسلام و علوم ج ۲).

۵) عشق. عشق حقدہ سویلہ گان بر فکری اوشبودر: عشق، انسانلرنی «ئہ غویست» (خودکام، خودبین) قیلور. عاشق، خودکام بولوب دنیادہ اوز نفسندن باشقہ نی قایغرتماز. آنک نظرندہ دنیا و مافیہا اوزینک جانانندن عبارت و کتدیسی دہ جانانینہ مفتون بولدیفندن ہر بر دنیا سویوچیلردن آرتق دنیا سویوچی بولور. کورگور، عاشقک بری:

کیچه لر عزم ایتدیکم اول یاره سایه خوفیدر
بر طریق ایله قبول ایتماز محبت، شرکته

دیب جانانی اوز کولگه سندن ده کونجیله ر. موندن ده آرتق خودکاملق بولورمی؟
عشق، شوندی بر خسته لکدرکه آگا مبتلا بولغان آدمده هیچ بر وظیفه قالماز.
عاشق، اوزینه اوچراغان کشی گه یا بختیارلینی و یا که بختسزلگینی سویله رده طور،
اوزندن باشقه هیچ بر نرسه سویله مک و طکلامقدن لذت تاجاز. بو سوزلرمدن
«عشق» نی تمام تزییف قیلووم آگللاشماسون. آنک یاخشی جهتلری ده بار.
انسانلر نی متحسس و متشوق ایتووی «عشق» نگ فائده لی اثرلرندندر. (مخابرات
و مخاورات).

(۶) تکامل قاعده سی و قرآن. بو طوغروده احمد مدحت افندی ظرفندن
سویله نگان بر فکر اوشبودر: طبیعات غه اساس ایتولگان «تکامل» قاعده سینه کوره
مخلوقلر نك بعضیلری ایکنچی بر بعضیلرینگ یاراتلورینه سبب و یاراتلورده تدریجی
صورتده بولورغه تیوشلی. اوشونگ ایچون قرآن کریمده بولغان: «اذا اراد شیئا ان
یقول له لکن فیکون» آیت، ظاهر نجه توگل بلکه سرعت ایجاددن کنایه بولور.
مقصود، اشیانگ «کن» امری ایله بولیچه بلکه تکوین، الله تعالانک اراده سی ایله
بولدیغی بیاندر. موندن مراد بتون کائناتنک بر آنده حادث بولدیغی توگل بلکه
شیلردن بر شینی آن واحده ایجاد قیلونی ایسته سه، حق تعالی شونی درحال ایجاد
قیلورغه مقتدر ایدیکنی اخباردر. (اسلام و علوم. ج ۴).

(۷) حوا و آدم علیه السلام. بو طوغروده غی فکری اوشبودر: حضرت
حوانگ حضرت آدم قابرغاسندن یاراتلوی حتی شول سیدن حضرت آدمنک بر
قابرغه سی کیم بولووی بنو اسرائیل طرفندن حکایت ایتولوب اهل اسلام آراسینه ده
کردی. لکن بو سوزنی تأیید ایته چک صورتده قرآن کریمده بر آیت تابمادق.

انسانلرنک هر ايکي طرفده غي قابرغهری سان جهتدن بر تيگر بولوب آرتق کيمي
 بوقدر (۱). (اسلام و علوم . ج ۲) .

۸) آوروپاذاڭ دینسزلنگی . بو طوغروده بر محاکمه سی اوشبودر: اصلی
 یهودیلکندن عبارت بولغان نصرانیلک ، یهودیلک دیناسنده مقبول بولمادیفی حالده
 افلاطون آلهی مسلکینه کرگان حکیملر قولینه توشدیکندن صوڭ بر طرفدن حق
 بولغان انجیل کبی سماوی (بو کونگی انجیللر توگل) بر کتابنگ ارشادی و ایکنچی
 طرفدن ده افلاطونیلر نك خدمتلی ایله، ایسکی پت پرستلک اوزرینه کامل درجهده ترجیح
 ایدلورلک بر «دین» روشینه کرگان ایدی . لکن روحانیلر اوزلرنک شخصی
 منفعتلرینی تأمین ایچون نادان خلقلر طرفندن خوش کورلورلک هر نرسه نی اوشبو
 دین گه قوشا قوشا پت پرستلکده نی قدر اصلسز و باطل نرسه لر بولسه هر برینی
 طولدردیلر . الوغ معبدلر بنا قیلوب ایچلرینه شهملر یاندیرمق ، مجسم و مسطح صورتلر
 قویق و بیک کوب دینی بایراملر احداث ایتمک ، یالکز حضرت عیسائی غنه توگل
 بلکه «کلیسه عزیزلی» اسمی ایله بر قدر آدملر نی الاهلق مرتبه لرینه کوتارمک کبی
 شیلر نی ده دینی عادت حکمینه کرتدیلر . دنیا ایله هیچ بر علاقه سی بولمازسزلفی لازم
 کیلگان نصرانیتنی دنیاوی بر سلطنت صفتینه قویدیلر . اوشبو نرسه لر، خریستیانلقنی
 اوزینک اصلی حالندن شول قدر چیقاردی که حتی لوتردن مقدمده بیک کوب آدملر
 مونک خلافتنه طوردیلر و صحیح بولغان نصرانیت توگل ایدیکنی دعوی ایتدیلر .
 خریستیان دینینی اصلاح ایتو خدمتینی لوترده تمام قیله آمادی ، چونکه پروتستانلقنک
 اوزنده دخی ده مختلف مسلک لرها ظاهر بولدی و هر بر مسلک صاحب لری اوز فکر لرنی
 آغه سوردیلر . نصرانیتنی اصلاح قیلور ایچون دین میدان غه چیقغان آدملر «دین»
 اسمینه لائق بولاجق نرسه لر نی میدان غه قویا آمادیلر ، انسان بالاسینک الاهلیغنه قناعت

(۱) بو مسئله حقیقه «شورا» ده اوزون بر بحث بار . مراجعت ایتوله در . ج ۵ ص

ایتو ماده سی همیشه ده اولگی حالچه قالدی . اوشبو سبیدن حقیقتی اوز فکرلری ایله تابارغه طریشوچی بر فرقه حکیملر ظاهر بولوب دیاتتی ، عبادت والوهیتی بتونلهی انکار قیلورغه کرشیلر . ایندی مونلر «دین» اسمنده بولغان نرسه نك هیچ برینی قبول ایتمزلر . چونکه «دین» بولدیه آدم بالاسینگ الاهقینی تصدیق قیلو قیلندن عقل غه ، حقیقت غه خلاف نرسه لر بولادر دیب بله لر . حالبوکه بو حکیملر اوز فکرلری و اوز اجتهادلری ایله کندی حکمتلریه اساس قیلوب ییک کوب اسلام حکمتلرینی قبول ایتمشلدرد . شونک ایچون بو کونده آوروپانک دینسزلگینی مطلق دینلرینی انکار قیلولرینه حمل قیلورغه وجه یوق . چونکه الوهیت و دیاتدن قورقوب هر طرف غه قاجوچی بو حکیملر ، سلطان کائنت بولغان الله تعالی حضرتلریه قاجقان بولالر و اوشبو قاجولری ایله طوغروسی اسلام دینینه قاجمش بولورلر . چونکه مونلر نك دینسز انکاری اوز دینلریه قارشولقدن عبارت بولوب مونگ اسلام دینینه تمولی یوقدر . شونک ایچون بز لر ، کونلرنک برنده بو حکیملرنک محض حقیقت بولغان اسلام دینینه کیلوب طوتاشولرینی الله تعالی حضرتدن امید ایتمکده مز . (شو پنهورنک حکمت جدیده سیفی رد) .

۹) ازدواج . بو طوغروده سویله گان بر سوزی اوشبودر: ازدواج هم دقیق هم مهم بر مسئله . ایر ایچونده خاتون ایچونده ، بای قامیلیه لر ایچونده ، ققیرلر ایچونده ! مونک اهمیتی آنچه و مصرف ایچون گنه توگل ، عنف ایچون گنهده توگل بلکه کوگل جهتدن مهم . اگرده ازدواج بر قدر وقتلرغه برکه طورودن عبارت بولسه ایدی هیچ ده اهمیتی بولماز ایدی . آدم بالاسی بی قدر یاراتقاسهده ، کوگلی خوشلاغاسهده اوزی یاراتقان یرده بر آز طورو مشقینی التزام قیله آلدرد . لکن ازدواج ، عمر بارنچه برکه معیشت ایتودن عبارت بولدیغدن هر ایکی طرفنگ بر نندن کوگلری خوشلانوب خوشلاغا و مسئله سی اهمیت کسب ایتدرد . (تغف . ص ۹۹) .

(۹۰) رسم و صورت. بو مسئله حقنده احمد مدحت افندی اوشبو سوزلرنی سوبیلدر: اسلام قاشنده رسم (یا صاو و آنی استعمال قیلو، اویدده طوتو) ممنوعدر. لکن بو ممنوعلکنگ درجه سینی بلورگه تیوشلی. اسلام حکملرنده بولغان امرلر توری درجه لرگه آیرلو کبی نهیلرده مختلف درجه لرگه آیرلار. حراماق درجه سنده. ممنوع بولو ایله مکروهلق درجه سنده گی ممنوع آراسنده فرق اللوغ. رسملر مکروه و شونلرغه قارشو غماز او قوموق ده مکروه، لکن بو مکروهلق، غازی بوزارلق درجه ده توگل. مونگ درجه سی نماز ایچنده گی «کوب عمل» مرتبه سینه یمی بلکه «آز عمل» مرتبه سنده گنهدر. علمای کرام رسم و صورت حقنده ایسکین یرلی اختلاف قیشوب کیلدیلر. عالملرنک بر صنفی چانلی نرسلرنک رسملرینی ممنوع صانادقلری حالده آندن باشقلرنک رسملرنده ضرر کورمازار. رسم ممنوع بولونگ اصل عله سی و حکمتی اهل اسلامنک صنملرغه عبادت قیلو یوللرینی بیکار ایچوندر. موندی مسئله لرگه عوام فکری یتشما دیکندن آندر یاخشی آگلا سونلر ایچون: «صورت بولغان اوی گه فرشته کرماز» دیب ظاهری بر حکمت بیان قیلورغه موافق کورلمشدر. اسلام شریعتی، اوزندن مقدمگی شریعتلرنی خصوصاً پت پرستلکنی نسخ قیاور ایچون ییارلگان ایدی. بو طوغروده سوز سوبله ونک گنه کفایت ایتموینی یهودینک ایله خریستیانلقدده اجرا ایتمولگان تجربه لر کورساندی. یهودیلر، دینلری پت پرستلکدن عبارت بولغان مصریلر آراسنده همیشه ایتمولری سبیلی ابراهیم یغمبر یولی بولغان صاف دینی اونوتدیلر و مذهب طوغروسنده تمام مضر خلقلاری روشینه کردیلر. مصریلردن آیرلولری یالکیز قومیت جهتدن گنه بولوب قالدی. اگرده مصریلر مونلرنی اسیر صهفتده طوتوب ده قارا خدمتلرندن فائده لئو جهتینی اعتبارغه آماغان بولسلر ایدی، قومیت جهتندن ده فرقلری قالمایه چق ایدی. ییغمبرلک ایله مشرف بولدیغندن صوگ حضرت موسی، یهودیلرنی مصردن آلوب چیقدی و شریعت اساسلرینی اوگردنور ایچون ده بر قدر وقتلر یهودیلردن آیرلوب «طور» طابونه کیتکان ایدی. ایشته شول وقت یهودیلر اوزلرینه پت یا صاب تابورغه کرشدیلر.

هارون پيغمبر مونلرغه ياخشى سوز برله اوگت قىلدى . بو اشنگ ياراماغانغىنى خالص كو گلندن سويله دى ، لکن يهوديلر هميشه اوز اشلر نده بولديلر . حضرت موسى طور خاوندن قايتديغندن صوگ بو عمللرى ايچون يهوديلرنى قاينغ شلته له دى و جزا ر بيردى ايسه ده مونگ ايله گنه يهوديلردن پت پرستلك محبتى تام بتوب يتا دى . يهوديلر بر حق پيغمبر ننگ دعوتى برله الله غه عبادت قىلورغه و دين حكملرينى يورتورگه باشلاسه نرده شول پيغمبر ننگ وقاتى ايله ينه دن پت پرستلك گه قايتور لر ايدى . يهوديلكده گى تجربه اوشبودر . حضرت عيسا غه نسوب بولغان نصرانيت ، پت پرستلكدن بتونله ي يراق بولغان بر مذهب ايدى ، لکن اتباعارى ، يونانلور و روملر كى پت پرستلك گه الفت ايتكان خلقلرغه آزالشورلى سببلى توحيد عقيدة سینه كوره تشريكى تر جيح ايتديلر و عبادت خانه لر تى صنملر ايله طولدرديلر . گرچه بر وقتلرده نصرانيلردن الوغ بر فرقه : « نصرانيلر ننگ عبادت خانه لر نده صنملر ، صورتلر بولمازغه تيوشنى » ديب كليسه لرده گى رسملرنى بتررگه كرشديلر ايسه ده عوام غلبه تابوى سيندن مذكور مه ادرينه يته آلماديلر . الك آخرده پروتستانلر ظاهر بولوب مونلر صورت و صنملر حقتده بولغان افراطلرنى بتررگه ، كليسه لرده گى رسم و هيكللرنى چيقاررغه موفق بولديلر ايسه ده خريستيانلر ننگ كوبره ك قسمى هميشه اولگى فكرلر نده قالديلر . مونسى نصرانيتدگى تجربه ايدى .

فيخر كاتبات افندمز مبعوث بولديغندن صوگ صنملرغه ، صورتلر گه عبادت قىلودن منع ايتارگه كرشدى ، بو طوغروده هر كيم قناعته نورلك دليللر كيتوردى ، صنملر ننگ ضرر بيررگه ، فائده كيتوررگه قدرتلرى بولماغان تاش كيسا كلرى ايتكانلگىنى مشركلر ننگ و صنملر ننگ يوزلر ينه قارشو سويله دى ، الك صوگ فرصت كىلو ايله عربلر ننگ « لات » ، « عزي » هم « منات » نى وما به الافتخار لرى بولغان « هبل » و باشقه لر نى بتونله ي بوزدروب ، واتدروب بتردى . مسلمانلر اوشبو اشلردن عبرت آلوب عربلر ننگ ايسكى دينلرى بولغان صابئيلكدن نيندى گنه اثر بولسه ده هر بر نى محو قىلديلر . هجرتدن ايسكنچى عصرلرده صنملرغه عبادت قىلو نوگل حتى

اسلامدرك شونارغه آرغنه حرمت ایتو احتمالی ده قالمغان ایدی. شولای بولسه ده اسلام عالماری یراق بر احتمالدن احتیاط ایچون مسلمانلرننگ اولرنده صورت طوتوننگ مکروهلفی ایله حکم قیلدیلر. اگرده اوشبو عصر عالماری مسلمانلرننگ صنمراغه عبادت قیلو احتمالی یاقین بر احتمال کورگان بولسه لر ایدی اول وقتده آنلرننگ اجتهدلری اولرده صورت طوتو حرام بولو طرفینه میل ایتکان بولور و نیندی گنه یرده بر رسم کورسه آنی محو قیلو لازم ایکانلگی ایله حکم ایتارگه مجبور بولورلر ایدی. لکن بو درجه ده تشدید قیلورغه لزوم کورلمادی. جانسز نرسه لرنگ رسماری مباح و جانلیرنگ رسماری مکروه صانالمق اوشنداق مجسم صورتلر زیانی و مسطحلری (تیگر و کوله گه سزلی) زیانسز کورلمک کبی اختلافلر بو مسئله حقنده تهلکه و خوفی قالمادیغینه دلیلدر. اسلام دینیه کوره قطعی صورتده حرام بولغان نرسه معبودلک تخیل ایتلوب ده شوگا عرض عبودیت قیلنه چق صورتلر و شول صورتلرنی استعمال ایتمکدر. اوشبو نقطه دن صورتلرننگ مجسماری ایله مسطحلری و جانلیری ایله جانسزلی آراسنده فرق یوقدر. زیرا یت پرستلرننگ مسطح و مجسم، جانلی و جانسز (مثلا: قویاش، طاو، یلقه صورتلر نده) پتاری بار ایدی. اسلاملر آراسنده معبود حقیقیدن باشقهرغه عبادت قیلتمق احتمالی قالمادیغندن صورتی منع ایتمک طوغروسنده مجتهدلرننگ فکدرلی مکروهلق طرفینه میل ایدی. حتی آقچلرده بولغان صورتلرنی مباح سانادیلر. اولگی عصر مسلمانلری اوزلری ده حتی انسانلر صورتلری توشروب آقچه صوقدیلر. بو آقچه لرنگ بعضیلری بو کونده ده سلامت بولوب موزه خانه لرده صاقلانادر. مسلمان حکومتلرننگ بیک کوبلری حتی یتون حکومتلرننگ بایراقلر نده قویاش رسماری، قویاش ایچنده قز چهره سینه اوخشانان صورتلر، آرسالن رسماری بولور ایدی (۱). اوشبونارغه کوره ایدی بو عصرلرده

(۱) وكان في قصر في مدينة الزهراء بركة تجري إليها المياه من شاذروان من افواه طيور وزرافات واسبود. وكان في مدينة الزهراء حوض وفيه نقوش وتماميل وصور على صورة الانسان وليس له قيمة. وكان في البركة العظيمة صورة اسد عظيمة بديع الصنعة شديد الروعة

مسطح صورتلر توگک حتی مجسم صورتلرنگ اوبلرده بولولرندن خوف و وسوسه له نورگه اورن يوق . (تعفف . ص ۲۵۷-۲۷۰) .

۹۹) تاريخ اديان . بو مسئلهگه دائر احمد مدحت افندی اوشبو معلوماتی بيره در: علملرنگ بعضيلری ايکنجی بعضيلری ايچون آچقچ اورنده بولديغندن آچقچ اورنده بولغانلرینی بلمی طوروب مقصود بولغان علملرگه کرشمک محر و ملکدن باشقه نرسه کورلماز . تاريخ اديان اوقورغه آرزو قلوچی شاگردلر الک الک مرتبه ده حکمتلری ايله برلکده اوز دینارینی بلورگه تيوشيلدر . موندن ايسه دینلر حقتده نی طرفلق لزومینه خلل کيلماز . موندن باشقه ، جغرافيا ايله تاريخ علملرینی بلورگه ده لزوم بار . «تاريخ اديان» فنی اسلاملرده توگک حتی آوروپادده مدون بر فن توگکدر . مونگ بخلری هنوز لازم درجه ده ترتيب ايتولمادی . اسلام عالملری ايسکی دینلر ايله بيک آزشغلندیلر . شونک ايچون اسلام مملکتلرنده بو طوغروده منبع يوق کيندر . «ملل و نحل» مثالنده بعض بر تألیقلر بولسه ده مونلر کفایت ايتارلک درجه ده بولمادقلری اوستينه تاريخی دليلرگه استناد ايتولگان اتقادلرغه مقاومت قيلورلق درجه لرده توگکدر . تاريخ اديان حقتده آوروپا لسانلرنده مأخذلر بيک کوب . آلمانلر ايله انگلزلر طرفندن غنه يازغان نرسه لرني اوقوب بتررگه بزنگ عمرمز وفا قيلماز . لکن مونلرنگ هر بری سماوی دینلرگه دشمنلق طرزنده يازمشلردر . تاريخ اديان درلرندن چيقاچق نتيجه لرده تهلهکلر بارلغی معلوم . فقط بو تهلهکلر مسلمانلق ايچون توگک بلکه يهوديلک و خرستيانلق ايچوندر . تاريخ اديان طرفندن يهوديلرگه قارشى قيلنغان تحقظه لرنگ کوبسى ، مسلمانلر طرفندن ده «اسرائيليات» ديب جرح ايتولمکده در . اساسی علوم طبيعیه گه عائد بولغان خطالردن اسلام سلامتدر . علوم طبيعیه

لم يشاهد ابى منه فيما صور الملوك في غابر الدهر مطلى بذهب ابريز وعيناه جوهر تان لها ويص
شديد يجوز هذا الماء الى مجز هذا الاسد فيمجه في تلك البركة من فيه . نفع الطيب . ج ۱ .
وكانت في سكة بخارا تصاور وهى من ضرب الاسلام . معجم البلدان . ج ۲ ص ۸۳ .

طرفندن دینلرگه بولغان هجوملرنک هیچ بری اسلام دینینه متوجه توگل . ما فوق طبیعت طرفندن هجوم بولسه مونی دفع قيلمق يوللری ده حاضر در . خلاصه : تاریخ ادیان طرفندن میدانغه قویولاچق حقیقتلر طرفندن اسلام دینی ایچون — معلم حاضر لکلی و مقتدر بولمق شرطی ایله — هیچ بر خوف یوق . تاریخ ادیان . دینلرنک ضررینه توگل بلکه دینلرنی برد برر اوگره نوب ده آرالرنده میزان و قیاس یورتور ایچون تأسیس قیلنمشدر . اوشبو فن واسطه سی ایله یهودیلک و نصرانیلقنی عالیکنک نهاییه سنده کوررگه آرزو ایتوچیلر ، عالیک یرنده تدنی و تکامل اورتده قصورلق کوروب استغراب قيلمقده لردر . ایشته آوروپالولر طرفندن ترتیب ایتولگان تاریخ ادیانده ، سماوی دینلرگه دشمنلق کورلووینگ سیمی اوشبودر . (تاریخ ادیان) .

(۹۲) تاریخ بشر . بشر تاریخی حقتده احمد مدحت افندی اوشبو مضمونده بر فکر بیان قیله در : تورات ، آدم علیه السلامک هبوطینه سیکز مک یل ایله تقدیر ایتکان بولسه ده تاریخ عمومی قاشنده مونگ هیچ بر حکمی یوقدر . بزنگ هم اوشبو تورات خبرینه اعتمادز یوق . حتی تورات طرفندن حضرت آدمسک انسانلرنک ابتداسی بولو ایله بیرگن خبری ده بز اهل اسلام ایچون قناعت ایتدره آماز . مفسرلر آراسنده آدم علیه السلامک «جان» اسمنده بر قومگه مبعوث بولوونینی سویله وچیلر بار . برهمنلر ، «مانو» اسمی بیردیکلری حضرت آدمک یدنجی مانو (یدنجی آدم) ایکانلیگینی سویله مکده لردر . اوشبو خبرلرنی بتونه ی اعتبارسز قالدرمازغه تیوشلی . حضرت آدم دیانت و فیض الاهی مبدای بولووندن بشریتک نمبدا ی بولووی لازم کیلماز . حضرت آدم ایله حوا و آنلرنک اوغللری هایل ایله قایل مدینت دائره سینه کیرگان انسانلردر . موگا قدر ایسه انسانلر بیک کوب دورلر اوزدرغان بولوولری ممکن . حتی ربلرنی توگل . اوزلرنی بلمه گان انسانلر بولغانلغی تصور قیلنهدر . «جان» اسمنده بولغان قوملرنک شول وحشی انسانلر بولوولری ممکن . قرآن کریم ، حضرت آدمنی «خلف» جوهرندن مأخوذ بولغان «خلیفه» دیب تعیر ایتدیکندن آنک

مقابلى بولغان «سلف» ى بللكە «اسلاف» ى بولمق لازم كيلور. بو «سلف» نى «جان» ايله تفسير قىلوجيلر بار (۱). تصوف اهللىرى حضرت آدمنىڭ بيشىچى آدم ايكانلىكىنى اشارت قىلورلر. اوشبو نظريه لرگە كوره بو مسئله حقتىدە اسلام دىنى ايله فن آراسىدە نزاع قالماز. (تارىخ ادبان. اسلام و علوم. ج ۲).

(۱۳) قرآن كريم ترجمەسى. قرآن كريم ترجمەسى حقتىدە احمد مدحت افندى اوشبو روشدە فكر يان قىلەدر: مسلمانلر قاشىدە قرآن كريمنى ترجمە قىلمق مسئلهسى اهمىتىلى بر مسئلهدر. بو طوغرۇدە بو كونگە قدر بر قرار بىرلمادى. قرآن كريمنىڭ معجزلىكى فصاحت و بلاغىتى جەھتتەن بولغانى ايچون عينا ترجمەسى قابل توگل. ايكىنچىدىن، ترجمە قىلنە چق تىلدە بىك كۆب سوزلرنىڭ مقابلى يوق. شونىڭ ايچون موندى سوزلرنى ترجمە قىلغاندە تىجرىف قىلنو احتمالى بار. شولاي بولسەدە اهللىرى بولغان كشىلر ايچون قرآن كريمنى تفسىر و تاويل ايتو حقتىدە رخصت باردى. فارسلىر بر يول قرآن آستىنە بر يول فارسىچە يازو اصولىنى اختراع قىلدىلر. لىكن متن عربىنى قالدروب صاف ترجمەگنە قىلو و بو ترجمەنى دە كىتاب الله حكمندە يورتو درستلىگىنە فتوى بىروجى آدم مسلمانلر ايچىدە بولغانى ايشتمولىدەر. مەن اوزم ترجمە طرفىدە توگل بللكە بو كونگى نظريات علمىيە و حكىمىيە اوزرىنە بنا ايتولگان مختصر و مفيد بر تفسىر طرفدارىمەن (بشائر صدق نبوت محمدىيە. ص ۹۷-۱۰۰ و «شورا». ج ۵ ص ۳۶۰. استرخان اماملر ندىن عبدالرحمن نىزى افندىگە يازغان مکتوبى).

(۱۴) تعدد زوجات. اسلام دىنىنىڭ تعدد زوجاتگە مساعدهلى بولۇپتەن طەن قىلوجىلرغە قارشى جواب ايتوب احمد مدحت افندىنىڭ سويىلەگان سوزلىرى (۱) بو سوزلر درست بولسە حضرت آدم بالالىرى بر برلىرى ايله توگل بللكە اولىگى آدملرنىڭ بالالىرى ايله نىكاح قىلغان بولۇپتەن يول آچىلادىر.

اوشبودر: اسلامده دورت خاتونتی بر وقتده چیارغه مساعده بولسه، بو اش تکشیر طریقچه توگل بلکه تقلیل طریقچه در. یعنی عربلر قاشنده برگنه خاتون آلق عادت بولدینی حالده اسلام دینی کیلوبده مونی دورت که قدر کویابتدی توگل، بلکه چیکسز کوب خاتون آلوغه مساعده لی بولغان حالتی چیکه دی حتی دورت که گنه توشروب قالدردی. اگرده طعن قیلوچیلر سوزینه موافق اسلام دینی حیوانلق شهوتینه بنا قیلغان بولسه ایدی، اولگی چیکسزلکنی چیکه ماز بلکه همیشه اولگی حالده طوقتان بولورایدی. اسلامده بولغان تعدد زوجاتغه اعتراض قیلوچیلر، اوز آرالرنده تعدد زوجات بولماغان بر انسانلر جمعیتی کورساته آلاچقلر میدر؟.. سماوی دینلر که تابع بولماغان قوملرنگ وحشیلرندن باشلاب الگ مدیتیلیرینه قدر تعدد زوجات درست ایدی. سماوی دین که تابع بولغان یهودیلر قاشنده کوب خاتون آلو مشروع ایدی. یهود شریعتی بوزارغه توگل بلکه اکمال قیلور ایچون وشریعتینگ بر حرفیده قیامت که قدر بوزولمایه چغنی سویله وی روایت ایتولگان حضرت عیسانده تعدد زوجاتدن منع ایتکانلگی قوللرده بولغان «انجیل» ده یوقدر. اولگی عصرلرده بولغان خریستیانلرده ده تعدد زوجات بار ایدی. صوکره بعض مجتهدلر یالکر پاپاسلرنگ غنه بر خاتون ایله قناعت قیلولرینی تیوشلی کورر که باشلادیلر. برگنه خاتونغه خاصلانو نظامی خریستیانلقغه جیتدن کرگان بر قاعده در. رومالولر، برگنه خاتون آلو حقنده قانون توزوگا ئلر ایدی. صوکره کلیسا آدملری شول قاعدهنی خریستیانلقغه کرتدیلر. لکن بو اش طبیعت که موافق بولماوندن بولسه کیرک لازم درجه ده عمل که قویولا آلمادی. رومالولر برگنه خاتون نکاحله نونی قاعده ایتسه لرده غیر مشروع صورته ده استفراشلردن منع قیلمیلر ایدی. ایشه مونلرنگ اوشبو قاعده و عادتلرینگ هر ایکسی برلکده خریستیانلق دنیاسینه ده کردی. اوزینگ سویه رکه سی خاطر ایچون «روما» شهرینی اوت ایله یاندر وچی بت پرست ایپراطورلر کورلوی قیلندن مجرد بر سویه رکه سینک کیفی ایچون صوغش چیقاروبده آوروپانی قان دریاسی قیلغان خریستیان قراللرده کورلیدی. بنو بشرنی طبیعتی اشلردن منع ایتو ممکن بولمادیغندن خاتون آلق ممنوع بولغان آدملرده بو

«ممنوع» لك نظامینی یرینه کیتوره آسه لرده نظامسز روشده خاتونلر ایله قاتشودن سلامت بولا آنادیلر. بر ملتنگ الوغاری شوشی حالده بولسه کچوکلرینی نیکشروب طورغه کوب حاجت یوق. آوروپالور: «مسلمانلر دنیاده خاتونلر دن طویماولری سبیدن آخرتده حورلر دن غنه طویاچقلر» مضمونده سوزلر سویله ب «حور» لرمسئاهسی ایله ده طمنلر قیلورلر. اوشبو سبیدن «محمد او جهاخی» دیب آوروپالور ننگ باللرینی تصویر ایتمس لدر. آوروپاده بو قدر محقق عالمر و مدقق حکیملر بولا طوروب شوشی مسئاه لرنی یاخشی توشماولری عجب قیلورغه لایقدر. معلومدرکه دنیاده گی از دو اجدن اصل مقصود. ذوق و صفا توکل بلکه بنو بشر نوعسینی محافظه قیلماق، نسل و نسب کویا تمکدر. آخرت عالمنده ایسه نوعنی حفظ قیلو حکمتی بتولاه یوق. اگرده آنده حورلر بولسه آندرده غنی مقصود دنیا خاتونلر ندن بولغان مقصود لردن باشقه نرسه بولور. جنات نعمتلری حقنده ابن عباس حضرتلر ندن: «آنلر ننگ اسملری گنه دنیاده بولغان نعمتلر ننگ اسملرینه اوخشار» مضمونده بر سوز منقولدر (۱). اوشبو سوز یاخشی فهم ایولسه آخرت و جتتده بولاچق نرسه لر آدم بالالری توهم ایکان صورتلردن باشقه و عالی روشده بولاچنی لازم کیلور.

(۱۵) تستر و حجاب. تستر و حجاب حقنده مسلمانلرغه اعتراض قیلو چیلر یغه احمد مدحت افندی اوشبو مضمونده جواب بیره در: کیره نك اسلام دینی و کیره نك

(۱) قال ابن عباس: «لا یشبه شیء مما فی الجنة ما فی الدنيا الا الاسماء» (تفسیر جامع البیان. ج ۱ ص ۱۳۵). و هذا سند فی غاية الصحة وهو اول حدیث فی قطعة و کعب المشهور. (الفصل فی الملل و الالهواء و النحل. ج ۲ ص ۱۰۸). (فلسفة القاضي ابن رشد. ص ۱۰۱). مطاعم الجنة و مناكحها و سائر احوالها اما تشارك نظائرها الدنیویة فی بعض الصفات و الاعتبارات و تسمى باسمائها علی سبیل الاستعارة و التمثیل و لا تشاركها فی تمام حقیقتها حتی تستلزم جمیع ما یلزمها و تفید عن فائدتها. (انوار التنزیل. ج ۱ ص ۲۳). ابن عربینك «الفتوحات» (ج ۳ ص ۳۶۹) ده سویله گان سوزلرینه حقیقت توسی بیرمازگه تیوشلی. شعراء نوده «الیواقیت» (ج ۲ ص ۱۹۱) ده سویله گان سوزلرینی نارمالنی وقتنده سویله گان دیب بولمی.

باشتمه بولسون بر دین و مذهب گه یا که بر قوم و ملت که بر نرسه اسناد ایدلنه چک و قدده، شول اسناد قیلنه چق نرسه ننگ معلوم ملت و دیننگ خصوصیاتدن بولوب بولماوینی یاخشی توشنورگه تیوشلی. اوشبو اشئی توشوغی طوروب فکر بیان قیلوچیلر سوزلرینک تصویب قیلنه چغی یرده استهزاغه دوچار بولورلر. تستر و حجاب، مسلمان خاتونلرغه خاص بولمی بلکه باشقه لرده باردر. مثلاً تورکیاده ارمن. روم و یهودی خاتونلری ده کوبدن توگل بر زمانلرده غنه حجابلی ایدیلر. دیار بکر و بغداد اطرافدهغی خرستیان خاتونلری مسلمان خاتونلری قیلندن حجاب ایله یورمکده لردر. اگرده تستر و حجاب اسلام دینینه خاص بولسه ایدی اوشبو یرلرده بولغان خرستیان و یهودی خاتونلری حجاب ایله یورمازلر ایدی. حجابنی شرق خلقینه خاص بلو یا گلشدر. چونکه آمریکا و آوروپادهغی راهبه لرده مستوره لردر؛ آنلر هم، باشلرینه یاولقلر صالوب ساچلرینی یاشروب یورتورلر. اسلامده بولغان تسترده کوکرده ایله موین، بالتر ایله ساچ کبی اورنلرنی پرده لمکدن عبارتدر. اما عورتی ستر قیلیمق مدینتلی ملتارنگ هر برنده قانون حکمنی آلمشدر. حتی وحشیلرده تیری و یاپراق کیساکلری ایله عورتلرینی پرده لوب یوررلر. حضرت مریم ننگ رسمی، هر بر کلیساده باره مونگ رسمی هم باش اورتولی و عادتا مستوره روشنده یصالور. شوشی حالی اعتبارغه آلورغه تیوشلی. خاتونلرنگ تستراری اوی ایچنده هم اوی طشنده بولو اعتباری ایله ایکی گه آیرلادر. اوی طشینه چیغانده اسلام خاتونلری غنه توگل بلکه موگا باشقه قوملرنگ خاتونلری ده اشتراک ایتمکده لردر. اگرده خاتونلرنگ ایرلر ایله قاتشولاری تسترگه منافی صانالسه مسلمانلرنگ کوبره کلرنده موندی تستر یوقدر. مثلاً بوشاقلر، آرناولر، چرکسلر، کردلر، عربلر و بعض بز تورکلر الحاصل بر قدر بدویلمکده یاشاوچی مسلمانلرنگ قزلری، ایرلرگه قاتشوب یوررلر، خاتونلری ده یالکر موینلرینی پرده له و ویا که باشلرینه یاولق صالو ایله اکتفا قیلورلر. مونلر، ایرلر ایله قاتشوب یورودن ممنوع توگل لردر. اوشبو روشده معامه دن عادت موجبچه ممنوع بولمادقلری کبی شریعت جهتدن ده ممنوع توگل لردر. شریعت، خاتونلرغه سودا قیلو

حقیقی پیره در. خاتونلر نڭ یوزلری نامحرم توڭل. ساچلرینی، موئلرینی پرده له و شرطی ایله بازارغه بارلر و هر تورلی معاملهلر قیلورلر. بر خاتوننگ فائده سینه یا که ضررینه شهادت بیروچی ایرنڭ شول خاتونتی تانوی شرط. بو ایسه اولدن آنی کوروب بلوگه توقف ایته در. شوشی ماده لر نڭ هر برندن تستر و ستره سزلکننگ مسلمانلر غنه خاص و باشقه لرده یوق بر اش بولوی لازم توڭلدر. آورو یا خاتونلر نڭ تام ایرلر روشنده کون کیچرولری دین نظر نده ده، قانون نظر نده ده مذموم بر اشدر. حتی آوروپانگ اخلاق ظلملری ده بو حاللر نی مکروه کوره لر. خاتونلر نڭ اوی ایچلر نده و اوی طشلر نده بولغان تسترلری هر قومنڭ اجتماعی حاللری ایله متناسبدر. مثلا: بدویلر اڭ آز مستور بولقلری حالده آنلر غه کوره بر آز مدنی بولغان قریه خاتونلری بر آز آرتق، آنلر غه کوره ده مدنی بولغان شهر خاتونلری آرتغراق مستور بولورلر. کبار عائلهلر، توبان خلقلر غه کوره دخی زیاده مستور بولورلر. اوللر ده کتو کوتوب یوروچی قز برله پایتخت شهر نده طور وچی کناگینه نڭ تسترلری بر درجه ده بولماز. کناگینه نڭ بولمسه هر کیم کره آماز. اورام غه چیقدیغنده ده یوزندن باشقه یرلری مستور بولور حتی یوزی ده پرده لی بولور. یوزگه قویلغان پرده اگر ده قویاشدن صاقلانو ایچون بولسه ایدی، شول خدمتی ایته آماز درجه ده سیراڭ بولماز ایدی. شونڭ ایچون بو پرده نڭ تستر اورتمده استعمال قیلنورنده شبهه یوق. فقط اطرافنی کورودن، هوا آلدن مانع بولماسون ایچون شول روشده سیراڭ اشله نو طبیعی بولمشدر. شونڭ ایچون تستر و حجاب مسئله لر نده اسلام دینیته اعتراض قیلوچیلر نڭ اعتراضلری حقسزدر. زیرا تستر و حجاب حقنده اسلام ایله باشقه لر نڭ خاتونلری آراستده فرق آذر. آوروپالی بر خاتون اگر ده اورام غه چیقدیغنده باشینی، ساچینی پرده له، تینڭ روشینی یا شرر نڭ روشده جیلان یا که پالتو کیسه تام اسلام قوشقان روشده مستوره بولادر. اوشبو قیافتده بولغان مسلمان خاتونینڭ بازارلر ده معامله قیلوندن مانع یوقدر (۱). (استبشار).

(۱۶) سیاحت، سیر و سیاحت حقیقده احمد مدحت افندی اوشبو مثالده بر سوز سویلدر: بز (عثمانی تورکری) باشقه لرغه کوره سیاحت که بیک آراهیت بیروچی بر خلقمز. آروپا سیاحلری دینانک هر طرفینی یوروب مکمل سیاحت نامه لر نشر قیلدقلری حالده بزنگ آرازمده حتی اوز مملکتمزده یوروجیلرده بیک آزدر. آروپانک غقلرنی حیران ایته طورغان مدینینی کوروب عبرت آلو و اوزمزدن توبان خلقلر آراسنده یوروب فکرلرینی آچو، بزنگ وظیفه مز ایدی. بزنگ آرازمده آروپاغه سیاحت ایتوجیلر بولسه ده آنلر یالکر کیف و صفا اورنلرینی غنه کوروب یوردیکارندن، آنلر بزنگ بحث ایته طورغان «سیاحت» مزدن خارجدرلر. بز، سودا گرلک طوغر و سنده ده بیک توبان بر حالده قالدق. سودا گرلکده گی تدیمز سیاحت که هوسمز یوقاغندغی یاکه سیاحت که هوسمز یوقاغی سودا گرلکده توبانلکمزدغی؟ فاس، الجزائر، قفقاس، ایران، عربستان کبی اسلام مملکتلری ایله مناسبتمز فوق العاده بولا ضرور بزلر شوشی قطعه لرده ده سیاحت ایته آلیمز. مونک سببی فقیرلکمزه توگل. بر شری یاندر و سببی ایکی ساعتده تمام یانوب بته چک اویلرمز، داچه لرمز ایچون حتی که مجرد کیف و صفا ایچون توگلگان آچهرمز حسابسزدر. سیاحت زحمت توگل، بلکه هیچ نرسده تابولمی طورغان بر لذتدر. (استانبولدن آسیای وسطی به سیاحت اسملی اثرنگ مقدمه سنی).

(۱۷) تورک قومی، تورک قومی حقیقده احمد مدحت افندی اوشبو روشده بر فقره یازادر: تورک قومی بیک ایسکی و بیک عالی بر قومدر. دولت عباسیه میدانغه چیقغان و قتلرده مونلر عسکرلک خدمتی قیلور ایچون اسلام مملکتینه کلدیلر و اسلام دولتی اوشبو تورکار صاقلاب، حمایت ایتوب طوردیلر. تورکر اسلامدن

یلر مقدم سویله ب نشر قیلنمشدر. آندن صوگ بو مسئله ایله بیک کوب آدملر شخالندیلر، عربچه و تورکجه لسانرده کوب اثرلر نشر قیلدیلر. اگ صوگغه قلوب سویله وچیلری دو قنور صدق افندی بولسه کیرهک. حجاب حقیقده بولغان مونک مقاله لری «المنار» ده نشر ایتولدیلر.

اولده الوغ ملتردن ایدی. حاضرگی تورکستانده «سیتیا» اسمی ایله معروف بولغان قوملر «تورکلر» ایدی. هر بر ملتر الوغ اسکندر حضورنده مغلوب بولدقلری حالده تورکلر مغلوب بولمادیلر. موندن اوج دورت مگ یلر مقدم، آناطولی ایله مصرنی فتح قیلوب بر چوق یلر اداره قیلوب طوروجیلرده تورکلر ایدی. تورکلردن صافلانو ایچون قاققازده سد بنا قیلدینی کبی «چین» تملکتهده سد بنا ایتولگان ایدی. اڭ الڭ «تورک» اسمی آلوچی ذات نوح (علیه السلام) نڭ طورونی بولدیغندن، بز تورکلر نڭ یراق باباز نوح یغمبردر. چین مدنیتی تاسیس قیلوچیلرده تورکلر ایدی. میلادی ایله ۹۹۹ نچی یلرده تورکلر اسلام دینی قبول قیلورغه باشلادیلر. اسلامدن مقدم، تورکلرده اوزلرینه «تورکن» (مین تورکن) دیمک عادتی بار ایدی. اوشبو «من» آداتی هند و جرمن تلتزینهده کروب «آلمان»، «جرمن» (مین، شوندي آدم معناسنده) استعمال قیلنمقدمدر. (احمد متین و شیرزاد).

(۱۸) خاتونلر. خاتونلر حقوق حقنده یازغان بر جملهسی اوشبودر: اگرده آوروپالورنڭ شرق خلق حقنده هیچ بر معلوماتی بولماسه ایدی نمون بولور ایدک. فقط بویه توگل، بلکه هر اشڭ کیرسی ایله معلوماتی بار. آوروپالور شرق خاتونلری حقنده شول قدر کیری معلومات آلملردزکه بو کونگی مستشرقلر اسلام دینی حقنده درست نرسه بلورگه موفق بولدقلری حالده عمومناڭ ذهنلرینی اولگی خطا فکرلردن قورتولدر و هنوز مونلرغه نصیب بولمادی. مسلمان خاتونلری خصوصندهغی یالغان اعتقادلر محکم اورنلاشدیغندن مستشرقلر طرفندن نشر ایتولگان طوغری سوزلرنی یالغان دیب و اولگی یالغان خبرلرنی طوغری دیب بله لر. لکن بر کون کیلور، حقیقت معلوم بولور. آوروپاده وحدت زوجه و مسلمانلرده تعدد زوجه اصولی بار. آوروپالور اوزلرنده بولغان اصولنی مدح ایتدیکلری حالده مسلمانلرده بولغان اصولنی تمیح ایتمکده لردر. اشرنڭ ظاهرینی کورو و حقیقتلرنی تیکشرمو برله مبتلا آدملر احتمال که بو طوغروده آوروپالورنی تصویب قیلورلر. فقط اوشبو

اصوللرنک ظاهرلری بر تورلی بولسه باطنلری بتونهی ایکنچی روشدهدر. مسلمانلرنک تعدد زوجهلری بر خاتونغه قناعت ایتمک و آروپالولرنک وحدت زوجهلری ده کوب خاتون ایله معیشت قیلورغه مجبور بولمق دیمکدر. مسلمانلردهغی «طلاق»، آروپادهغی طلاقسزلق اصولینه نسبت ایله مناکهده دوام دیمک بولوب آروپادهغی طلاقسزلق ایسه مناکهده دوامسزلق دیمکدر. مسلمان خاتونک حقلری آروپا عالملری ظنلرنک خلاقیچه تمام حفظ ایتمک بولدیغی حالده آروپا خاتونلرنک حقلری مسلمان خاتونینه نسبت ایله لاشی دیرگه لایقدر. چونکه مسلمانلرنک یوزده توقسان یشی، بلکه آندندم آرتغی بر ایر و بر خاتون بولدقلری حالده عمر سورره ایکی خاتون ایله طوروچی ایرلر نادر و آندن آرتق ایله طوروچی قلمیلر اندردر. بر آدمنگ ولو دورت خاتونی بولسون مونلرنک هربری مشروع خاتون سانالور. آروپاده یوز مکلر ایله یاش خاتونلرنک خاتونلی و خاتونسز بولغان یوز مکلردن عبارت ایرلر ایله معامله قیلولری ضانسز خاتونلر ایله چفتهله شو دیمکدر. مسلمانلرده بر خاتون مشروع سبب ایله ایرندن طلاق ایتمکده باشقه برینه نکاح قیلنوب بارمق ممکن و مشروع بولدیغندن اوشبو «طلاق» ننگ معناسی «نکاح» ده دوام دیمکدر. اما آروپاده. طلاق ایتمکده خاتونک ایکنچی ایرگه نکاح قیلنوی ممکن و مشروع بولمادیغندن مناکهده دوامسزلقدر. یک کوب خاتونلر، طلاق ایتمکده بیکلری حالده ایرلشوب یاشاولری اگ بوزوق «طلاق» لردندر. ایرگه باروچی آروپالی خاتونک حتی اوز اسمینی یورتو حتی قالمادیغی، ایری نیندی ایرگه چاقرسه شونده باروغه مجبور بولدیغی حالده مسلمان خاتون ایچون موندی مجبوریتلر هیچ یوقدر. حتی مسلمان خاتون شرع شریف طرفندن تعیین ایتمکده وظیفه لر استنا قیلنمادیغندن صوگ تمام مستقل و حر بر آدمدر. اوشبو سببلر ایچون مسلمانلرنک خاتونلری آروپالولرنک خاتونلردن آرتق حقلرغه مالکدرلر. آروپالولرنک عائله حیاتلری انسانلرنک سعادتلری و رفاه حاللری ایچون کفایت ایتمکده درجهده توگل. (احمد متین و شیرزاد).

(۱۹) قزلوغه چیت تللر اوقوتوو. بو حقدہ احمد مدحت افندی اوشبو سوزلرنی یازادر: قزلرمزغه چیت تللر اوقوتو کیره کیمی توگلمی؟ بو مسئله هنوز حل ایتولمادی (مونی ۱۳۱۱ نیچی یل باصلغان اثرنده سویلدر). بو اشنگ لازم ایکانلگینه تسلیم ایتوجیلر، تسلیم ایتاوجیلرگه کوره آزر اقدر. ایرلرمز ایچون فرانسز، انگلیز، آلمان و روس لسانلرندن برینی بلو تیوشلی ایکانلگی ایندی آکلانلدی. حتی بو تللر مکتبلرمزنگ پروگراملرینه ده کیردیلر. حالبوکه اوتوز یلدر مقدم بوده ییک نزاعلی بر مسئله ایندی. آکلی و دور اندیش صنفمز، بالالرینه فرانسز چه ده بلدرو تیوش ایکانلگی حقدہ آتار و ویلیرگه کوب نصیحتلر قیلدیلر، شونگ سیندن ییک کوب آتار و ویلیر اوز مرادلرینگ خلافتچه اوله رق بالالرینه فرانسز چه اوقورغه مساعده قیلدیلر. انسانلرنی تریه ایتوجی و عقلغه کوندروچی نرسه «زمان» در. «زمان»، اشلرنی ییک آقرون اشلی، اما ثبات و ممانت ایله اشلی. باشقهلر قیلندن دیناده یا شومز آنیچق آروپا لسانلری ایله آشانلتمز سیندن گنه میسر بولاچمن «زمان» بزگه اثبات ایتدی. قزلرمزنگ ده چیت تللر بلوگه محتاج ایکانلکلرینی ده اوزاق طورماز «زمان» اثبات قیلور. لکن موگا قارشو طور وچیلر فکرلرنی اوزگارتورلر دیب امیدمز یوق. شولای بولسه ده بر صنف خلقمز، قزلریته چیت تللر اوقوتورغه مجبور بولورلر و اوقوتورلر. (فاطمه علیہ خانم).

(۲۰) بشرنگ یاراتلویونده آیروملق بارمی؟ بو مسئله حقدہ احمد مدحت افندی اوشبو سوزنی سویلدر: قیافت عالملری میلیونلر ایله انسانلر آراسنده تمام بر برینه اوخشاغان ایکی انسان تابلمی دیرلر. انسانلرنگ یوزلرنده نی قدر آیروملق بولسه، قوللرنده ده شول درجه ده آیروملق بولور. تمام بر برینه اوخشاغان ایکی یوز بولمسه، تمام بر برینه اوخشاغان ایکی قول ده یوقدر. الله تعالی ننگ عظمت و جلالینه حیران قالورغه تیوشلیدرکه میلیونلر، میلیاردلر ایله قوللر باصارده بر برینه تمام اوخشامالزق روشده اوستاق اثری کورساتور. انسانلرنگ قوللری، آیقلری،

قولاق و بورنلری، کوزلری بر برشه تمام اوخشاماز ایسه میلری، یورهك و اوپکه لری
 تمام اوخشارمی؟ ظاهری اعضالردن استدلال قیلوب بو سؤال گه نفی ایله جواب یزو
 لازم کیلور. حقیقت حالده، ایچکی اعضالرنگ ده بر برینه تمام اوخشامادقلرینی تشریح
 عالملری سویله لرلر. منافع روح فنی نقطه سندن ده انسانلر آرابنده مساوات یوقدر.
 بر محبوبه ایچون بتون دنیانی قدا قیلورغه حاضر طورغان انسان بولدییی حالده
 «حبت» ننگ «ح» سندن ده خبری بولماغان و بتون دنیانگ جمالینی، جاذبه سینی
 بر کشی گه جیوب آلدینه کیتورسه لرده کوکلی توزان قدر یومشامازلر انسانده بولور.
 انسان بار «لب» دیب ایتوب بتورگانگی کوتمی «لب» دیوله چکنی بلور، انسان
 بارکه «لب» نی بورینه کیتوروب قوسه لرده همیشه بی خبر طورر. انسان کورلورکه
 قولنده فی قلیچی ایله بر بولک عسکرنی تارمار قیلور، انسان کورلورکه اوزلری بر
 بولک بولدقلری حالده بر آدم گه قارشو طورودن عاجز بولوب قاجارلر. اوشبو
 آبروملقلر جسمانی جهندن توگل، بلکه روحانی بر قوت سییدن بولغانی ایچون
 انسانلر، احوال روحیه دده مساوی توگللدر. (الهامات و تقلیطات).

۴۹) بالالرنی تربیه قیلو. احمد مدحت افندی اوز بالالرنی تربیه قیلوی
 حقنده فی حاللرنی اوشبو روشده حکایت ایتددر (۹): «بالالرنگ اولگی مکتبلی آنالرنگ
 شفقتلی قوجاقلریدر» دیلر، موندن مقصود ایسه سیلرنک اولگی اوچ باشلری اوتکاندن
 صوگنی وقتلر بولسه کیرهك. چونکه بالالرغه اصل تعلیم و تربیه بیرله چک وقت،
 شوندن صوگنی وقتدر. بیشکده، قوجاقدده وقتلرنده بالالر محتاج بولا طورغان شفقتلر،
 طبیعی شفقت بولوب فتیر ایله بای، عالم ایله جاهل بولغان آنالر اوشبو شفقتنی بالالرندن
 هیچ قزغاغازلر. اوشبو شفقتدن محروم بولغان آنالرغه «آنا» دیمک جائز توگلدر.

(۱) اوشبو بحثنک اوزنی بو بر توگل بلکه ۲۲ نچی بیتده گی: «احمد مدحت
 ترفینه کوره احمد مدحت افندی» دیب باشلانان باب ایدی. لکن بز مونی شول کاغدلر
 باصلغان صوگننه کوردک. کورگنرگه ییک مرغوب کورگان سبیلی، اثرمزی شوندی بر
 بحثدن محروم ایتسمز کیلمگانن، از مناسبینی رعایت قیلوب شوشی بر گه الحاق ایتدک.

بالارنك اولگى مکتبلىرى بولغان شفقت ، بو شفقت گه باشقه بر نرسه بولورغه تيوشلى . اوچ ياش گه قدر بولغان وقتلر نده غى بالارينه آنالرينك آز نرسه گنه اوگره ته آلورلر . اما اوچ ياشدن سوگى وظيفه لر موگا بتونلاي باشقه بولاچقدر . شوشى اوزلرينه لازم بولغان وظيفه نرنى يرينه کيتورلنك آنالر ، بزنگ مملکت مزده يک آزدر . بزنگ اوزمزننگ اون بالامز و آنلرنگ ده ايکي آنالرى بار . بالارينگ اوچار ياشلرينه يتکانلرينه قدر ، اوز وظيفه لريني يرينه يتکرو حقنده بو آنالر ، ایرلرينگ (الحمد مدحت اقدى اوزى بولادر) ياردمينه محتاج بولماقدلرى حالده اوچار ياشلرندن سوگى وقتلرينه کوره بو آنالرينك شفقت قوچاقلرى مکتبلك وظيفه سيني ايما قيلورلق درجه ده بولمادى . مونگ ايچون آنالرينى عيله ميم ، عيله رگه حقمده يوق ، هر ايکيسندن بردن کولگه قدر راضى و ممنوعن . هر ايکيسى ده اوى خاتونلريدن ، کوچلرى يتگان وقتلر نده بالالرينى يک ياخشى تربيه ايتلر . ايکيسندن ديناغه کيلگان اونر بالامدن بارى برى گنه وفات ايتدى . قالغان اون دانه اوز بالالرم ايله اوچ تورونم و آنلردن باشقه اوزمزن گه متناق بر قاچ بالالر هر برى قضاى اوله رق يتشديلر . جمله سى سلامتار و هر اعضالرى درست و کيمچيلکسز بالالردن (بو سوزلرينى ، خاتونلرينك بالا تربيه له و طوضه وسنده يک اعتبارلى و دقتلى بولورلرينى بلدرر ايچون سويليدر) . ايشته آنالرينك ياخشى خدمتلى سببندن اولگى اوچ ياشلرينه قدر ياخشى تربيه ايتلوب کيلگان بالالرمه ، آنالرينك شفقت قوچاقلرى اورينه مين اوزم شفقت قوچاشمى آچدم (موندن سوگى تربيه لرگه . آنالرينك کوچلرى يتارلک بولمادى ، ديمکنى قصد قيله در) . آنلرنگ تعليم و تربيه خدمتلىرى اوز اوستومه آلدن . بو کونده ، خاتونلوق و آنالوق دورلرينه کرگان برنجى صنف بالالرمنى تربيه قیلوومه کوره سوگى صنف بالالرمنى تربيه قیلووم بتونلاي باشقه روشده در . تجربه م آرتووى سببندن تعليم و تربيه نظاملرينى بلوومده آرتدى . حاضر نده سوگى صنف بالالرم طوقزار ياشلر نده بولغان ايکي اوغل بولوب آنلردن يوقارغى صنف اون ايله اون ايکي ياشلر آراسنده بولغان ايکي قزم و بر تورومدن عبارتدر . شوشى بالالرمه - حکيم اسپنسر تارلماسون - صرفى ونحو قاعده لرى ايله

بر لکده تور کيچه ني تمام او گره ته آلدنم. عربي و فارسي لغت لريني ده ياخشى غنه او گره نديلر. ييك كوب عربي و فارسي عبارت لره مضاير بيرد بله لر. ديني عقيدهلر ني ييك ياخشى بلديلر. اسلام دينده بولغان حکمتلر دن خبردار بولولري سيبلي اوزلرينك دينلريني ييك عالي کوره لر وييك سويلر. بر آز حساب، جزئي گنه هندسه ده کورديلر. تور کيا دولتيگ جغرافياسيني تفصيل ايله زعمومي جغرافيانی مختصر صورتده او گره نديلر، تاريخدن ده خبردار بولديلر. رسول اکرم حضرتلرينگ سير شريفلري الك محبت قويغان نرسهلر يدر (بالالرنك اسلام دينيني سويلولري، سير شريفگه محبت باغلاولري ايچون بلهکه احمد مدحت آوزي ايله سويله و تعليم يرو کيرک بولا طورغاندر). رومچه سويله شديکلري سيندن، فرانسزچه لرينه او گنايسزلق قيلماسون ايچون رومچه اوقوتوب يازدرمادم، اما تيز کوندن بو درس لرني ده باشلا ياچتمن. اولدن بلگان تللري بولغان ايچون مونگ يازويني ده اوقورلق و يازارلق درجه ده بلسونلر. فرانسزچه لريني بلدرو طوغر و سنده لازم درجه ده موفق بولدنم. ايکي يل ياروم قدر مدت لر اوقوتووم سيندن فرانسزچه ني درست سويليلر، سويله گاتي آکلير، قسقه جمله لرني فرانسزچه دن تور کيچه گه و يگره ک يينگ نرسهلرني تور کيچه دن فرانسزچه غه ترجمه قيله آلار. «وزيقه ني ياخشى غنه اوئيلر. تورکلرنك ايسكي کويلر ندن کوبلريني او گره تدم. بو سوزلر مدن مقصودم ماقتانو توگل بلهکه آتا بولغان قارنداشلر مزگه مثال کورساتودر. بالالرنك تعليم و تربيه لري هنوز تمام توگل، ينه دن بر قاچ يللر طرشمق لازم بولاچغنده شيهه يوق (۱). شونک ايله برابر اوز ياشلرينه نسبت ايله مينم بالالرنك معلوماتلري، آروپا يانسيونلر نده تربيه ايتوله طورغان بالالردن اوستوندر. احتمال که: «بالالر کتي بو روشده تربيه و تعليم قياورغه نيچوگ ايتوب وقت تاباسون؟» ديويچيلر بولور. آدم بالاسي اگرده اعتبارلي و دقتلي، اجتهاد و اقتصادلي بولسه وقت ييك برکاتلي نرسه در. ييك كوب اش اشله رنك وقت تابارغه ممکن. ييك يالقوتا طورغان رسمي خدمت لرم بار. مونگ اوستينه ده کوب اوقورغه و کوب يازارغه مجبور لکم ده بار. شونک

(۱) احمد مدحت افندی بو سوزلرني ۱۳۱۱ نچي يلده باصلغان بر کتابنده يازمشدر.

اوستينده بالارنى تريبه قيلورغه، اوقوتورغده وقت تابدم و هميشه تابام. وقتار منگ اڭ طاديليرى، راحتلى بالارم برله اوتكارگان زمانم ايكانلىگىنى الله تعالى حضرتينه شكرلر، حمدلر ايله ذكر قيلورغه مجبورمن. هر كون كيچ اوى كه قايتوب كرووم ايله آش حاضر بولو آراسنده بر ساعت بوش وقت بار. شوشى وقتى نيندى نرسه ايله كيچريم؟ ايسته مك ايله مى ياكه اوى ايچنده گى اشلر كه قاتشوب آنى موني شلته قيلوبى. برسى ايله ده توگل، بلكه بالارم ايله شغلنوب كيچرم. بالارم دن، مين كيتكاندن صوڭ نيلر اشله گانلكلر نى صوراشام، فرانسزچه لغتلر نى يادلر نيه آلوب آلمادقلىر نى تيكشرم. شوشى وقتده بتون سويله شوومز فرانسزچه بولادر. آشدن صوڭ دخى ايكي ساعت قدر بوش وقت بار. بو وقتى ده بالارم ايچون باغشليم. اوقولاچق نرسه لر نى ياتور آلدنده اوقورغده اولگورم. ايرته طورغانم صوڭنده پاراخود يورى باشلانغده قدر ايكي ساعت قدر وقت بار. بو زمانم ده بالارم ايچون خاصلانغشدر. يازاسى نرسه بولسه آنى پاراخودده يازام. اويدن چيقوب خدمته بارغانغده قدر يش چاريك و قايتقاندخه دخى شوشى قدر وقت بار. اوشبو ايكي ياروم ساعت عمر، اجتهادلى محرر لر ايچون اوقورغده و يازارغده يتارلكدر. هر حالده تاولكده دورت ساعت قدر وقتى بالارم ايچون صرف ايتهم. آنلر نك اويقوغه ياتو، طورو، اويماو و استراحت قيله چق ساعتلى هر برى تعين قياشغان، درس پروغراملىر ده مضبوط. اوزمنك بر ياقىم آنلر نى فرانسزچه سويله شدره، طوتالرى موزيقه لر نى اوگره تهر، توركى تلى سويله تو ايچونده آبروم بر خاتون بار. شوشى اوچ ياردمچى مينم بيك كوب خدمتلر نى ينگلشدرم لر. شغللى كوب بولغان آدملر نك برسى بلكه مين بولورمن. شولاي بولا طوروبده بو قدر بالارنى تريبه قيلورغه يتشوب طورديغ حالده بزنگ قدر شغللى بولماغان آنالر نك اوز بالارنى تريبه قيلورغه وقت تابماو. لر نده غى عذرلى مقبول عذر بولماز. كيچلر نى قهوه خانلر، صرا خانلر هم رپستارانلرغده وقف ايكان آنالر، بالارنى تريبه قيلورغه وقت تابا اماولرى طوغر و سنده بلكه عذر لر كورساتوب شغلنور لر. لکن بو آنالر اوز بالارنى يانلر نده و آنلر نى تريبه

قیلوب عمر اوزدروورلنگ لذتینی تجربہ ایتوب کورسہ لر ایدی، عمر لرینی له چیت صاتوب اوتکاروگه و ایسروک بولوب یوروگه اصلا و قطعیا یاقین کیلمازلر ایدی. ایسروکلک، سفاھتک، آشاب ایچوب یورو سبلی عمر تلف ایتو توگل حتی قہوہ خانہ لردہ عمر اوتکاروگه کورہ دہ بالار یاتندہ و آنلرنی تریہ ایتوب عمر اوتکارووز قیاس قبول ایناز درجہ دہ صفالی و لذتیلدر. یاش بالارنک عقلری نیندی نرسہ لرگه یتشونیی، آنلرنک اوتکن ذھنری و استعدادلری نی قدر برلرینی احاطہ قیلورلی، تیکشروچیلر ایچون، اوزلرینک حتی انسانلرنک باشلانولرینی، حیات میدانلرینہ کورولرینی آکلارغہ یول آچادر. بز اوزمزنک بیشکدہ گی و قتلرمزنی توگل حتی یاگا سویلہ شہ باشلاغان و قتلرمزنی دہ ایسمزگہ کیتورہ آلیمز. خاطر مز، نی قدر یاش و قتلرمزغہ کروب کیتسہ دہ یش یاشمزدن دہ اولگی و قتلرمزغہ بارہ آلیدر. آنلرنک دہ کوبسی اوزمزدن یگرہ ک، اطرافز و محیطمزمغہ عائد بولادر. شونک ایچون اوزمزنک بیٹک یاش و قتلرمزنی بلو، آنچق بالالرمزنک حاللرینی اوگرہ نو سیندن گنہ ممکن بولور. دنیادہ ات سویوچی و آنک برلہ شغلنوجی آدمز بار. صومکہ لرینی یا کہ تابقلرینی اتلرندن کوتارتوب یورو ایلہ افتخار قیلرلر. باشقہ لرغہ زیانی بولماغان اشلرگہ اعتراض قیلورغہ حق بولمادیفی ایچون اتلر و اتلر ایلہ کیف و صفا قوروب یوروچیلرگہ بر سوز ایتوب بولمی. اتلر و اتلرنی اوگرہ توب دہ یا کہ اولدن اوگرہ نگان اتلر و اتلر ایلہ لذتلہ نو حقنی بولسہ بالارنی اوگرہ توب لذتلہ نو بیگرہ کدہ حقلی بر نرسہ در. اوزلری اوظورتوب و تریہ لہب اوسدرگان آغاچلرینک یمش بیرہ باشلاوینی کورگان وقتندہ شادلانمغان کشی بولماسہ، اوزی تریہ قیلوب و اوزی اوگرہ توب اوسدرگان بالاسینک عرفان یمشلی بیرہ باشلاوینی کورمک، نی قدر شادلق ایکانلگی اوز اوزندن معلوم بولور. زیراک و انصافی شاگردلرینی نی قدر سویولری اوزلری معلم بولماغان و مونی تجربہ ایتوب کورمگان کشیلرگہ بلکہ معلوم توگدر. معلملر، اخلاقی، انصافی و زیراک شاگردینی آنا آنلرینہ کورہ دہ آرتق سویلرلر. مونک سببی نیندی نرسہ در؟ شاگردنک ذھنی طوغر یلانوونہ اوزینک خدمتی قاتشوو ی ایچون. ایندی

بر آنا، اوزيڭ بالارينه معلمده بولسه بالاريني ياراتووي دخي ده آرتق بولاچقدنر. آتالق لذي و محبتي ايله معلمك لذتي و محبتي بزگه جيولغان آتانك مسعودلگيني تعريف ايتوب كورساتو ممكـن بولماز. (آنا، بابا).

انتقادلر، طعنلر

احمد مدحت افندي توركيا مملكتنده ادبي و علمي جهتنن اڭ كوب خدمت ايتوچي، اجتماعي مسئله لرده اڭ كوب يازوچي آدم ايدى. مؤندى آدملرنڭ انتقاد و طعنلرغه غنه توكل مؤندن زورراق نرسه لرگه اوچر اوندوده غربت بولماز. بر مصنف سوزينه كوره لسان الدين بن الخطيب نى اوزيڭ شاگردلرى اولدرنكان ايدى. حالبوكه لسان الدين نڭ عيبي ايسه سوزگه اوستالق، فصاحت و بلاغت گه زمامتده پادشاهلىق ايتودن، زيرك و داهى، ادراك و احاطه لى بولودن باشقه نرسه توكل ايدى. اوشبو سيدين احمد مدحت افندي اڭ كوب انتقاد ايتولگان بله اڭ آچي طعنلرغه اوچراغان آدملردندر. توركيا نڭ الوغ و كچوك، عالم و جاهل آدملى، خصوصاً الوغ آدملر نى سوگو سببى شهرت كسب ايتو آرزوستده بولغان ييل قوارلرى بالاتفاق مونى سوكديلر. شفاهى صورته ده، يازو ايله ده، اشارت هم صراحت اوزرنده ده اذيت بېرديلر. احمد مدحت افندي عادتي انسانلردن بولغانلغي هم ده عمرى بارنچه اجتماعي اشلىر ايله شغلكانلگى ايچون خطالرى، سهو و زلتلرى، قصدى و غير قصدى يا گشلقلىرى، آياق تاپولرى، قلم دولولورى كوب بولورغه ممكـن. شونڭ ايله برابر آنڭ صواب اشلىرى، فائده لى خدمتلرى ده بولسه كيردك. بو روشده بولغان آدملرنڭ بيرگنه طرفينه كوز توشروبده ايكنچي طرفندن كوز يومو، تجاهل قىلو اوزى ده بيك ياخشى اشلردن بولمازغه تيوشلى. حسنا تارندن كوز يوموبده سيئاتلر نى گنه صاناوچي آدملر گه قارشى احمد مدحت افنديڭ :

اقلى اللوم عاذل و العتابين

فقولنى ان اعبت لقد اصابن

ديرگه حقى بولسه كبردك . حقيقت حالده احمد مدحت افدينگ زور عيبي اوزلرينگ سعادتلرى ايجون طرشوچيلرينگ هر بر اشلىرى جنائت حساب ايتوله طورغان بر ملت ايجنده ظاهر بولغوى ايدى . شونگ ايجون اوزينگ معاصرلرندن باشلاب ، اوزندن استفادده قىلوچى شاگردلرینه قدر بولغان جماعت آراسنده اوشبو «جنائت» ننگ جزاسىنى بروجيلر بولدى . الك انصافلى و ادبگه رعایت ايتولوب يازلغان انتقادلردن بربىنى نمونه ايتوب بو يرده كوچره مز :

بالا وقتمزده قرق آنبار، طعارجق ، ترجمان حقيقت نى اوقوب مونلرنگ صاحىنى ، دولقنلرى قايناب طوروجى بر عرفان دگرى حساب قىلور و شونگ ايجونده اسمىنى حرمت و تبريك ايله ذكر ايتار ايدك . بزنگ قشمزده بو ذات بر فياض معرفت ايدى . صوگ و قتلرده ادبى و سياسى ، علمى و اجتماعى فكلر ائغه كيتدى . خلفلر سائلرگه كوره يوقارى باسقچلرغه باصديلر وشول وقتده احمد مدحت افدى ايله برابر آننگ امثالينكده علمى احاطه لرى . فكلر جهتدن بولغان قدرتلرى ، ادبى و سياسى وقوفلرى كفايتسىز ايدىكى ، غرب خلقىنى ياخشى تانيماو و آنلر حقنده درست فكلر يوروته آلماو اوستينه آنلر درجه سنده سعى قىلورغه موفق بولا آلماد . قلىرى ده كورلورگه باشلادى . عصرنگ كالاتندن كوب آرتنده ايدىكلرى ده معلوم بولدى . هر وقتنگ بالالرى آنلرندن يوقارى بولمق لازم كىلديكىندن احمد مدحت افدى و امثالينك اوشبو قصورلقلرى معذور كورلور ، لکن قصورلقلنى انكار قىلماو شرطى برله . يوقسه خلفلر اغفال قىلمش ، تقيص و ترقيدن منع ايتولمىش بولورلر . احمد مدحت افدى آوروپا فضلاسىنى لازم درجه ده تقدير ايتايدىكى حالده آنلردن كوب استفادده ايتدى اما استفادده سى سطحى ايدى . آوروپا عالملىزىنك اثرلر نى ترجمه قىلديغى حالده اوزلر نى تانيماش ايدى . تانيمش بولسه ايدى زولا حقنده ياكلش نرسه يازماز ايدى . صوگ مؤلفلردن هيچ برينك اثر نى ده جدى روشده اوقومادى .

«كائنات» و «منصل» نى يازدىغى كېي قولىنه توشكان فرانسىزچە بر تارىخىي ترجمە قىلور اما الك عالى درجەدە بولغان غىسە وانگلىز مؤرخلرنىڭ اثرلرنىي تدقيق ايتماز حقى «قارلايل» نى دە لازم درجەدە تىبع قىلماز ايدى. شولاي بولسەدە «مؤرخ» بولوب عمر كىچردى، دارالفنوندە تارىخ درسى اوقوتدى، تارىخىدن يك كوب اثرلر يازدى. بو حاللردە احمد مدحت افندى اوزىگنە توگل امثاللردى دە شولايدىر.

احمد مدحت افندىڭ عبارتلىرى صرف و نحو خطالرنىڭ سلامت توگل. مونڭ ايله يك كوب عالملىر مبتلا بولسەلردە احمد مدحت افندى خطالىرى معروف درجەدن آرتق بولوب حتى معنالىرىنگل آكلاشمازلقدر (۱).

احمد مدحت افندىڭ الك قاتىغ انتقادلىر بلەك طعن و تشىعلىرگە اوچراغان، مخلصلىرىڭ دە اوپكەلەولرینه سبب بولغان ىرى «ابن الوقت» بولوويدىر. عالملىر، ادىبلر، اىچون موندى اشك مناسب بولماوى يك معلوم. ثباتلى و متاتلى آدملىر «ابن الوقت» بولماز اىچون جانلىرىنى پىرگانلىكلرى تارىخ ايله ثابتىر. احمد مدحت افندى كېي معتبر و مقتدر آدملىرىڭ «ابن الوقت» بولولرى سببلى فردلىر، شىخصلىر ضرر كورمىگان بولسەدە عموم ملتىڭ ضرر كورووندى شىبە يوق. موندى عاليحجاب و فىلسوف آدمىڭ «ابن الوقت» بولووى هىچ مناسب اش توگل ايدى. بو ذات مقاومت ايتە آلمازلق و وقت اوگىنايىنە پوررگە مجبور قىلورلق درجەدە نىندى سببلىر و نىندى كوچ و سرلر بولغانلىغىنى بلىمىز و بو حالگە حىران قانوب:

سندىر الهى ىنە بو مكر و بو فتنە

بو مكر و بو فتنە ىنە سندىر الهى! ..

يىتىنى لوقىمىز. لىكن احمد مدحت افندى موندى اش گە زمان و احوال، محىط و اقراڭ

(۱) علوم عربىه عالملىرى حقى مجتهدلىرىڭ كوسى لىن سويلە و اياه متهم بولغانلىرى ايدى. صوگرە توركىا محررلىرى دە توركى تلى بلماو، صرف و نحو خطالرنىڭ قوروتولا آما و اياه انتقاد قىلنورغە باشلايدىر.

سببیدن مجبور بولغان بولسه کیره ک .

آدم بالاسی اوزی تله گانچه حرکت ایته آمازلق ، کوکلینه توشکان الهاملرینی بوزمی و اشدن چیقارمی طوروب یازمازلق بر مملکتده یاشاسه آنک هر اشی حرکت مرتعش قیلندن اختیارسز بولور . زور بر عائله نی تریه قیلورغه مجبورلکننگ ده متاتسز بولورغه سبیلگی معلومدر . علم که بحق خدمت قیلور ایچون عائله و تعلقاتدن مجرد بولو ، «قایدہ بارسامده بر قویاش ، نیندی یزده وفات ایتسه مده بر اولم» دیرلک درجه ده دیناغه باغلانماغان حائده یاشاو لازمدر . شولای بولماغانده آدم بالاسی ، اوز اوستنده بولغان واجبلرینی بر برندن ترجیح ایتوده و وظیفه لرینه اهمیت بیروده ترددلر ایچنده قالوی ، عائله و اولاد خاطر ی ایچون بیک کوب عالی خدمتلردن محروم طوروی ممکن . «خلق ایله اختلاطگر شول روشده بولسون که : وفات ایتسه گر سزنگ ایچون آغلاسونلر ، ایسان طورسه گر سزنی سویسونلر» (خالطوا الناس مخالطة ان تم بکوا علیکم وان عشتم حنوا الیکم) سوزینه مصداق بولونی کیم آرزو ایتاز؟ لکن های قوشینگ کوله گه سی قیلندن بولغان آرزولر هر کیم ایچون میسر بولمیدر .

احمد مدحت افندی حکمدار و سرای غه منسوب آدملردن بولسه ده محبوب صفتی ایله توکل بلکه قلمندن صاقلانو ایچون منسوب ایتلوب طوتولدیغی و بیک کوب مقاله لرینی «بولدز» امرینه مجبور بولوب یازدیغی مرویدر . بو روایتک درستیگی نی قدر بولوی بزگه معلوم توکل ، لکن شونی بز استانبول مطبوعاتده اوقودق . «اهل الدار اداری بما فیها و رجال مکة اعرف بشعابها» . موگا کوره خلقلر احمد مدحت افندی «ابن الوقت» بولوی ایله انتقاد قیلغان وقتلرنده احمد مدحت افندینگ ده سرای آدملری اوستندن :

اضاعونی وای فتی اضاعوا

لیوم کرهیه و سداد ثغر (۱)

(۱) مضمونی : «قاره کونورده ، سرحدلرینی صاقلانوده بکیتنگی کامل کورله چک آدمنی ضایع ایتدیلر» دیمکدر . حضرت عثمان تورونی بولغان عرجی شعریدر .

بتي ايله شكايت قیلورغه حقی بار. چونکه احمد مدحت افندينگ قلمی سرای و حکمدارنی مدافعه قیلودن بیگه اسلام ملتنی مدافعه قیلورغه و دلیل بولوب یاشلرنی سعی و اجتهاد، علم و معرفت یوللرینه سوق ایدرگه تیوشل بر قلم ایدی.

احمد مدحت افندينگ موزیقه ايله شغالونینی، دین علمنده متخصص بولمادیغی حالده دینی مسئله لرده سوز سويله وینی، خصوصاً قرآن کریم گه تفسیر یازوینی، دارالفنون نلرنگ ایچلرنی کورمادیکی حالده «دارالفنون» ده درس یروزلرنی انتقاد قیلوچیلرده بولدی. انتقادلرغه قارشو جواب بیرونی التزام قیلماقدن ایسه ده سوز مناسبتی ايله بعض و جهنر بیان ایتوب کیتودن ضرر بولماز. «قبول قیلورلق بولسه اعتبارغه آلورلر، بولماسه اوز یرنده قالدور» دیب مونلرغه قارشو ده بولانده گی سوزلرنی یازامز:

موزیقه و کوی مسئله لرینگ حکملری شریعت قاشنده معلوم. عوارضدن مجرد قیلوب طوتولغانده موزیقه و کویلرنگ اوزلری ممنوع نرسه لر توکل. موزیقه و کویلرنگه کوکل قویوچی محدلر، فقیهلر، صوفی و مفسزلرنی صاناو لازم بولسه کوکب اسم نابارغه مکن. بو کون تورکیاده اوزلرینه «دین عالمی» اسمی بیره طورغان طائفه نگ احترامنده بولغان ابن الهمام (محمد بن عبدالواحد السیواسی) نی موزیقه هنرنده ماهر ایدی دیلر. «ماهر» بولور ایچون، عمر بوینده بر ایکی مرتبه گنه استعمال قیلو کفایت ایتاسه کیردک (۱). کویلر، موزیقه لر ايله شغالنورنگ حکملری مقصود و نتیجه لرگه کوره در. بعض کویلر ایچون منهی بولولری مکن کورلسه بعضیلری ایچون محبوب و تیوشلی کورلورگه مکن. «من لم یحرکه الربیع و ازهاره و العود و اوتارده فهو فاسد المزاج لیس له علاج» مشهور بر سوزدر.

(۱) فضال دین الرازی ايله تفتازانی نك برسینه «امام» و ایکنچیسینه ده «علامه» لقبی بیروچیلرگه قارشو: «اسمان فی غیر موضعها و عنوانان بغیر موقعهما» دییوچی بزننگ مرجانیمز اوشبو آدم حقتنده: «الاجتهاد بابن الهمام الیتی و هو به انسب و احق فانه فی المعرفة باحدیث الرسول و الاطاعة بها و الاطلاع علی مراتبها غواص بحرہ و فی المهاره فی الاصول و العربیة و سمة ادراک و اتقانه ملاک امره و انه فی تحقیق المعقول و المنقول لایساهم و مقامه فی التحریر (تحریر اسمی کتابینه اشارت قیله در) و التلخیص و التدریس لا یزاحم» دیه در.

هر مسئله، اوز فینک متخصصلری طرفندن حل قیلنوی لازم بولغانلقدن دینی مسئلهلرننگ ده دین علمنده متخصص آدملر طرفندن حل ایتلوی لازم بولوننده شبهه یوق. لکن دین علمنده متخصص بولو، ایندی نرسه لردن عبارت؟ «فاتح» مدرس لرنندن اجازت آلو، بخارا مدرسه لرنده کتاب دیباجه لری، خصوصا توفیق و حمد بختلری اوقوب حتم کتب قیلو و یا که مکّه و مدینه شیخلرندن «ثبت» لر و اسنادلر کیترو کچی نرسه لردغی، یوقسه دینی قاعده لرگه بنا ایتوب دینی مسئله لرنی حل قیلورغه مقتدر بولو و شوشی اقتدارنی عملگه قویوب کورساتودنمی؟ البته سوکغی معنادن عبارت بولسه کیرهک. شولای بولسه، اوزینک اقتدارنی عملیاتی ایله کورساتانکن کشی حقنده «متخصص» توگل دیب آیتوی ییک یوللی بولماز.

موندن باشقه، متخصص توگل آدملرنک بحث که قاتشولرینه کوب وقده، اصل سوز سویله رگه تیوشلی بولغان متخصصلرنک تیک طورولری سبب بولادر. امتنک احتیاجینی کوره طوروب اهلیتلی آدملرنک صالحون قان ایله سیرچی بولوب طورولرنی کوردیکلرنده اهلیتلری کامل بولماغان آدملر، شول حقده تفتیش و تبع یاصارغه اوزلرنده مجبوریت کوزهلر و تفتیشلرنک نتیجه لرنی ده عرض ایتلر. مثلا فوطوغراف ایله صورت چیقارتو و چیقارو و شول صورتلرنی اولیرده آصراو حقنده مصرده بولغان دین عالملرندن قوی صورالوینه ایندی یکریمی یلر بولوب کیله در. مسئله اونوتولماسون ایچون مونی مطبوعات واسطه سی ایله دین عالملرنک خاطرلرینه توشروب طوردیلمر بلکه همیشه ده تکرارلاب طوره طورغانلردر. لکن شوشی استفعاغه قارشو مصر عالملری، جامع الازهر مدرسلری طرفندن قطعی و آجیق جواب بیرلگانلگی هنوز ایشولمی. بزنگ روسیه مسلمانلرنک بانقه ایله معامله قیلولرینه ایلی آلمش یلر بار. شوشی مسئله ننگ شریعت نظرنده غی حکمینی بله سی کیلوچیلر یوق توگل. حتی جواب بیرو قولای بولسون ایچون بانقه معامله سینک روشلرنی سویله ب و بعض بر نظاملرنی ترجمه قیلوب ده کورساتدیلمر و: «ایندی مسئله شوشی روشده بولادر، شوندی معامله نی شریعت درست کوره می، یوقی؟ بانقه اشلی؛ حرام بولغان رباعه

کرده می، کرهیمی؟ الله رضالغی ایچون شریعتک حکمینی بزگه بیان قیلگن! . . .»
 دیب دین علمنده متخصص بولغان علمای کرامغه مطبوعات آرقلی عرض ایتدیلر
 و همیشه ده تکرارلاب طورالر. لکن دین علمنده متخصص بولغان علمای کرام، نی
 ایچوندر همیشه قوزغالمی، جواب بیرمیلر، اما جواب ایشوکه عادت طشنده احتیاج
 بار. شوگا کوره: «آخرسی متخصصلر موندی مسئله بزله شغالتوننی اوزلری ایچون
 توبانلک صانی طورغانلردر» دیب خلقلر (گرچه متخصص بولماسلرده) اوزلری
 تیکشررگه کرشالر، خطهای صوابی اوزلری آکلاغان نرسهلرینی سویلیر.

شوگ ایچون موندی مسئلهلرده اوزلری، تخصص بولمادقلری حالده سوز
 سویله وچیلر، نی قدر عییلی بولسالر، امتگ احتیاجی بولا طوروب سوز سویله می
 تیک طوروجی متخصصلرده شول درجهده عییلی بولسالر کیرهک.

تعدد زوجات و حجاب کبی مسئلهلر حقننده سوز چیققان وقتلرده دین علمنده
 متخصص بولغان ذهنی افندی عرب تالینک صرف نچولری، بیان بدیعاری، عرب
 شعرلری و شاعرلری ایله مشغول بولسه، باشقه بر متخصصلرده شول خدمتی،
 اوستلرینه آلماسلر یا که آلوبده آخزینه باروب چیقماسلر بالضرور احمد مدحت
 کبی آدملر مداخله قیلورلر. لکن احمد مدحت افندی طرفندن بحث ایتولگان دینی
 مسئلهلر (بزنگ اوز تفتیشمزگه کوره) اعتقادی و عملی نرسلر توگل بلکه اجتماعی
 جهتلری غالب بولغان مسئلهلردر. موندی مسئلهلرنی حل قیلو هم اجتماعی هم دینی
 علملرده متخصص بولغان کشیلرگه عائد وظیفهلردندر. اوشبو ایکی کمالاتی جامع
 آدملر بولماسلر یا که بولوبده آراغه کیلوب کرماسلر اول وقتده بو وظیفه، طبیعی
 بر طرفی یومشاق بولسهده اینجی طرفنده متخصص بولغانلر ذمه سینه توشار. هر
 حالده فاحش خطالرنی میدانغه قویازدن مقدم احمد مدحت افندینگ تفسیر یازولرینی.
 دینی مسئلهلرده سوز سویله وینی اتقاد قیلماق، یلغهغه یبازدن الک، حیثوکنی صالر
 قیلیدن وقتندن ایرتدرک بر اشدر. بو طوغوروده بزنگ خصوصی فکرمن اوشبو
 روشدهدر.

دارالفنونلرده معلم بولور ایچون دارالفنونده تحصیل ایتمک شرط ایتولسه ،
دینده اڭ برنجی آچلغان دارالفنون معلمسز قالغان بولور ایدی . دارالفنون شاگرد-
لرندن محبت قویدره آلو و آنلرنی قناعت ایتدرو ، دارالفنونلر و آقادیالردن آنغان
شهادت نامه لر دن اوستون بر شهادت نامه در . اوزینک علمی و اقتداری حقنده دارالفنون
کرسیسه چیقوب امتحان بیرو ، هر بر امتحانلرغه کورده دهشتلی ، حقلی هم
طوغری بولسه کیردک .

دارالفنون کورمادیکلری حالده دارالفنونلرده معلمک ایتوچیلرنی دیسته له ب
صانارغه ممکن . بزنگ حسین فیضخانیمز (۱) شونلرنگ بریسی بولوب پیتربورغ
دارالفنونده «تورک ادبیاتی» حقنده درس بیردر ایدی . مشهور مستشرق و دارالفنون
یرافیسوری بولغان کاظم بیکنکده دارالفنونلرده او قومغانلغی معلوم .

منتقدلر طرفندن (اوزم هم شونده داخل) ذکر ایتولگان قصورلرنگ دخیده
اون مثلی قدر قصورلی و آز فائده لی احمد مدحتلر بولسه ایدی البته ضرر ایتماز ایدی .
الله تعالی احمد مدحت که رحمت ایتسون . خطا و قصورلری بولسه عفو بیورسون ! .
مونک حقنده بولغان بزنگ وظیفه مز اوشبو روشده دعا قیلودن عبارتدر . قوملزدن
شوندن آرتق اش کیلمی . منتقدلرنگده کونلرنگ برنده :

عبت علی عمرو فلما ترکته

وجرت اقواما بکیت علی عمرو (۲)

ییتی ایله تمیل ایته چکلرنده و بر درجه ده آرتدروب یارولرینه ندامت قیله چقلرنده
شبهه مز یوق . هر حالده آدملرنگ کولکلرینی رضا قیلو و بتون دیناغه یار او ممکن
اشلردن توگل .

(۱) ترجمه حالی «آثار» ده یازلدی . ج ۲ ص ۴۳۲ .

(۲) مضمونی : «بعض خلقلرینی یار ایتاوم سببلی عمر (عمر) نی تاشلاغان ایدم . باشقه
کشیلرگه قاتشوب حاللرینی صاناغتم سوگنده ... عمر بیکنک یاخشی بولغان ایکان . قدرینی
یلمگانمن ... دیب عمردن آیرلورومه اوکنه یاشلادم .»

وما احد من السن الناس سالما
ولو انه ذاك النبي المظهر
فان كان مقداما يقولون اهو
وان كان مفضالا يقولون مبدر
وان كان سكيئا يقولون ابكم
وان كان منطيقا يقولون مهدر
وان كان صواما وبالليل قائما
يقولون زوار برائي و بيمكر
فلا تكثرت بالناس في المدح والثناء
ولا تخش غير الله والله اكبر

لكن بر آدمثك انتقاد قينووي چوكولگينه توگل، باكه ايوكلگينه دليل بولور. حقيقي دينلي بولور ايجون يمش دوست طرفندن ديسزلك ايله متهم بونق شرطدر. اوشبونلر ايجون بولسه كيرهك خطيب بغدادی طرفندن يازلغان «تاريخ» كتابنده اوز اسمينك ذكر قيلماديغني باگانندن صوك ابن البناء (حسن بن احمد): «يالغانچيلر آراسنده غنه بولسه ده مينم اسميني ده ذكر قيلغان بولسه چي!» ديوي مرويدر.

احمد مدحت افنديك مخلصارندن و خدمتيريني تقدير قيلوچيلردن ده بو يرده اوشبو بر ايكي اسمني ذكر قيلوني موافق كوردك:

(۱) محمود اسعد افندي. احمد مدحت افندي جميل ايله ذكر قيلوويني. وفاتي ايجون تأسف ايتوويني. و اوزينك فكرده شي ايكانلگيني بو ذاتك اوزندن تكرر ايشتك. (۲) فاطمه عليه خانم. مونك: «احمد مدحت افندي بر وقتلر ديسز قالغان ايندي (۱) لكن صوگره غايت مخلص و صادق ديندار بولدي، دنيا يمرلگانده ده بوزولمازلق درجه ده نق بر اعتقاد حاصل ايتدي، مين آنك بتون احوال روحيه سيني بله من» ديب سويله وي روايت ايتوله در (۲). بر ادرمز حليم ثابت افنديك: «فاطمه

(۱) بو اش، البته عقلي انقلابغه اوچراغان وقتنده بولغان بولورغه تيوشلي. متفكر لرده موندی حال بولادر. شوشندي حالگه اوچراغانليني امام غزالي حكايته ايتسه ده نيچوندر كوب آدمير باشرلر.

عليه خانم . مدحت افنديدن علمركڭ سانالا . چونكه آنڭ علوم عرييه ده گي مهارتي احمد مدحت افنديدن آرتق » ديگان سوزندن مقصودي اوشبو فاطمه عليه خانمدر (۱) .
 (۳) نكار خانم . بو ذات : « احمد مدحت افندی ايابه آز كورشدر ايدك . لکن اڭ ياقين كورگان كشيلىمدن ايدى . وفاتندن صوڭ باروب عائنه سينه تعزیه ايتدك و متأثر بولوب كون بويچه يغلادق . آنڭ بتون وجودى علم و فضلندن عبارت ايدى . آندن قايتووم ايابه اوزمنڭ تاثراتنى شعر ايابه سويلهدم » ديب تأسف قيلمشدر (۲) .

احمد صرھت و روسيه اسلامائىلىرى

توركياء عالملىرىڭ اثرلىرى روسيه اسلامائىلىرى آراسنده معلوم توگل عصرلردن بيرلى استعمال ايتوله در . بخارادن قايتقان مدرسلىڭ قولنده باچپورت اورتده يورگان و شاگردلر قاشنده عمل دفترى برابرنده طوتولغان . خيالى (۳) نڭ شرح عقائده بولغان حاشيه سى ، توركياء بلكه نفس استانبول عالملىرىڭ برى طرفندن يازلمشدر . توركيچه بولغان آلتى بارمق ، لغت اخترى (۴) ، انوارالعاشقين ، بيرگى . تفسير تبيان . محمديه ، مرآة الكائنات ، معرفت نامه كيبى توركياء عالملىرىڭ اثرلىرى حتى اوللرمزغه قدر معلومدر . بو توركيچه اثرلرڭ يىك كوبلىرى قازان شهرنده كوب دغملر باصاى و يىك كوب نسيخلرى تارالدى . حتى مملكتمزده توركياء اديبلىرىڭ اثرلردن يىك ايسكى زمانلرده قلم ايابه يازلغانلىرى ده كورله در . ايسكى وقتده يىك كوب يازو يازوچيلرمزدن عبدالسلام مفتى ، عبدالرحيم الاوترايمنى حتى سعيد خلفين و ابراهيم خلفين كيبى

(۱) استانبول مکتوبلىرى . ص ۳۳۵ .

(۲) شورا . ج ۶ ص ۱۶۷ .

(۳) احمد بن موسى الخيالى . ۸۶۰ تاريخندن صوڭ وقات ايتدى .

(۴) مصطفى بن شمس الدين اسملى كهدر . ۹۶۸ تاريخنده وقات بولدى .

آدملرنك اسلوب تحريرلىرى يوقارىده اسملىرى ذكر ايتولگان توركيچه اثرلرگه تقليد ايتلوب يازلمشدر.

فقط مذکور کتابلر اوزلىرى، نى قدر مشهور بولسه لرده كوب كشيلىر قاشنده مؤلفلىرى هيچ معلوم توگل ياكه يىك آز معلوم. هر حالده اورتالقدده معروف بولغان نرسه. اثرلرگنه بولوب مؤثرلىرى معروف توگلدر. يىك كوب ايسكى مدرسه لرده اخلاق درسى قينوب اوقولغان «طريقه محمديه» كتابينكده توركيه عالملىرى طرفندن ترتيب ايتولگان اثر ايدىكنى بلوچى آدملرمن كوب بولماسه كيردك. روسيه اسلاملىرى آراسنده، «طريقه محمديه» شارحى بولغان محمد الحادى اوغلندن اوقوب قايتقان اماملر بار ايدى. شولاي بولا طوروبده توركيانك اوشبو عالملىرنك اسملىرى لازم درجهده شهرت كسب ايتيه آلمادى.

توركياده بولغان، صوك عالملىردن روسيه اسلاملىرى آراسنده زور شهرت تابوچىلىرى احمد مدحت افندى ايله شمس الدين سامى بك بولسه كيردك. مونلرنك اوچونچىسى بارلغى بزگه معلوم توگل. ابوالضيا توفيق، معلم ناجى كپلرنك شهرتلىرى ايكنجى و اوچونجى درجهلرده بولورغه تيوشلى. شمس الدين سامى بك نك «قاموس توركى» و «قاموس الاعلام» اسملى اثرلىرى مثالسى نرسلردر. مطالعه و تدقيق ايله مشغول آدملر ايچون بو كتابلر صوايله هوا برابرنده لازملردر. «شيطان يادكارى» و باشقه شونك كپى رومانلىرى استنا ايتولسه شمس الدين سامى نك اثرلىرى جدى و قنى نرسلردر. لکن بزك خلقنك كوبسى حكايه اوقورغه و مشقتسىز آكلارغه ممكن بولغان نرسلر ايله شغللنورگه ياراتديغندن همده برمناسبت ياكه تاريخى نقطه دن گنه بولماسه شمس الدين سامى، دينى بختلرگه كوب كرمايكدن، شهرتىده احمد مدحت افندى شهرتدن توبانرەك بولور. احمد مدحت افندى اثرلرنده هر صنف ايچون لقمه و غذا بولديغندن همده يتون ادبياتلىرى دين بختلرندن چيتگه چيقا آلمانان روسيه مسلمانلىرى ايچون الوغ پر علم ميدانى كورلدى و شول سببدن آگا اقبال ايتديلر. دورتار ييشار قات باكلش ترجه ايتولوب ويىك كوب مسلكلر، تمام كيريسنجه

کورساتلوب یازلغان عربچه اثرلرنی اوقوبده: «حکما شولای آیته، آنلرغه قارشى بز بولای آیته مز، معتزله لر شولای سویلیر، آنلرنی بز، فلان روشده جرح قیله مز» ديب ماقنوب و اوز حاللرندن اوزلری ممنون بولوب یورگان شاگردلرنگ بر آز فکرگه قالوزینه «مدافعه» لرنگ تأییری کوردلی. «مدافعه» لرنی کوردیکندن صوگ مرجانی حضرتلرینگده تحسین قیلدیغنی قازانی محمد جار افندی کریمی دن ایشتدم. اوشنداق انوارالعاشقین، معرفت نامه و محمدیه لرده گی آور عبارتلر، اوزون جمله لر، چخشیز و آ گلارغه ممکن توگل قصه لر اورینه احمد مدحت افندینگ قسقه جمله لردن و آچیق بیانلردن عبارت بولغان رساله لرنی اوقولرده کولگی بولدی. احمد مدحت افندینگ روسیه مسلمانلری آراسنده شهرینه سبب بولغان نرسه لرنگ بعضیلری اوشبونلردر.

احمد مدحت افندی تورکیاده گی تورکلرگه اوقو محبتی سالورغه موفق بولووی قیلندن روسیه ده گی تورکلرگه ده اوقو محبتی سالووی انکار قیلنماز.

احمد مدحت افندی اثرلرینگ روسیه مسلمانلری آراسینه باشلاب کرگان تاریخدن خبرمز یوق. هر حالده آرامزغه اگ مقدم کره باشلاغان اثری «ترجمان حقیقت» غزته سی بولسه کیردک. محمدشا کر افندی رامیيف طرفدن استانبولده بولغان برادری محمد ذاکر افندی اسمینه ۱۸۸۱ نیچی یل ۱۶ نیچی مارتده یازلغان مکتوبده اوشبو جمله بار: «ترجمان حقیقت. بزلرگه کوبدن کیله باشلادی. اوقوب فوق الحد راحتله مز. اولگی خطمه آنک کیلگانینی یازارغه اونوتقانمن. نصیب بولسه آنی هان ده یارتکنز!».

شوشی تاریخدن مقدم روسیه ده برر مسلمان اسمینه «ترجمان حقیقت» کیله در ایدیمی؟ بزگه معلوم توگل. نعمت الله حاجی اسمینه کیلگان بولماسه باشقه بر کشی اسمینه استانبولدن نه «ترجمان حقیقت» و نه ده باشقه بر غزته کیلگان بولور ديب گمان قیلیمز. گمانلرنگ درستلری ده بولور خطالری ده. ظن و تخمین ایله سوز سوبله وده عیب یوق.

احمد مدحت افندینگ اثرلری عالمردن باشلاب شاگردلر حتی اوللرده بولغان خاتون قزقر آراسینه قدر تارالوب اوقولدی. اوشبو سبیدن استانبولغه باروچی یا که حج سفرلرنده یوروچی روسیه مسلمانلری ممکن بولدیغده احمد مدحت افندینی زیارت قیلورلر، علمندن استفاده ایتارلر ایدی. موندن طوروبده بعض بر علمی مسئلهلر حقنده فکرنینی صور اوچیلر بولووی معلوم. روسیه دن باروبده زیارت ایتوچیلرگه بعض بر وقت روسیه مسلمانلری آراندهغی عالملرنی تنویه ومدح قیلدیغی مرویدر. محمد شا کر افندینگ: «احمد مدحت افندی بزگه» «چواچک» شهرینگ بر امهانی مدح ایتدی. تاریخی معلوماتی کوبلگینی تحسین قیلوب سویلهدی «دیب حکایت ایتدیکنی تکرار ایشتم. موندن مراد ایسه امام قربان علی خالد اوغلی بولادر. (۱۹۱۲نجی یل ۱نجی مارتده وفات بولدی. مختصر ترجمه حالی اوشبو یلفی «شورا» نگ ۶نجی عددنده مذکوردر). قربان علی حاجی. «تواریخ حسه» اسملی کتابنده احمد مدحت افندی حقنده اوشبو فقره نی یازمشدر (ص ۵۷۵):

«خالص تورکدن، احباجزنگ بری ادبادن احمد مدحت افندی درکه: امور صحیه نگ رئیس ثانیسیدر، تل و قلم ایبه استانبول بلکه جمیع اهل اسلامنگ خادمی دیزگه لائق بر ذات فائق بولوب بونگله کوب کره مجالسه و مصاحبه و خیلی استفاده ایتدک. بو ادیب حضورنده: «اروم لایدخله المعصوم» حدیث شریفنده گی معصومدن مراد انبیا بولوب، انبیاالر روم مملکتینه کیلمادیلر دیمشدر و حالانکه حضرت یوشع موندنه ایش، بز زیارت ایتدک دیدم. احمد مدحت افندی: حضرت یوشع رومده توکل، بلکه آناتولی ساحلندهدر، بوغازنگ اول طرفینه روم دیمازلر، اما بو طرفینه ییغمر کیلدیکی نا معلوم، دیب جواب بوردی. موندن غیری ده یاقلی قصه لر، حکایتلر یان قیلدی و هر باردیغمزده بر ایکی معنا حل اولتور ایدی» (۱).

روسیه دن. تحصیل ایچون استانبولغه بارغان روسیه مسلمانلرینگ شاگردلرینه

(۱) قربان علی حاجینگ شوشندی سؤال و جوابلردن عبارت بولغان بر مجلسدن ممنون

بولوب یازووی ایچون تأسف ایتدک. چونکه سؤال ایبه جوابنگ هر ایکسی ده اصلسزدر.

احمد مدحت افندی هر وقت: «تحصيل قیلکز، لکن بو مملکتده قالماکز، بلکه اوز مملکتکزگه قایتوب اوز خلقکزنی اوقوتوکز، آنلر آراسنده علمی خدمتکر قیلکز!» دیب نصیحت ایتووی مرویدر.

بالا ایچون درس قیلوب اوقورغه بدوام، فضائل الشهور و آلمانا کتابلرندن باشقه اثرلر کورلمادیکی بر وقتده (تقریباً موندن ۴۵ یل مقدم) مونگ بر چوق اثرلرینی ترجمه ایتکان ایدم. باصار ایچون دیب کتابچیلرغه یاردیکمزدن صوگ یوغالوب بتدیلر. «تریهلی بالا» اسمنده گی اثرمز، مونگ «تریهلی چوچق» اسمنده بولقان رساله سندن اقتباس ایتولوب یازلمشدر. باشقه بعض بر حکایتلری ایکنیچی بر آدملر طرفندن ترجمه ایتولوب باصلدقلرینی ایشدک.

مکن قدر مونگ اثرلرینی تابوب اوقو و کشیلرگه بیروب اوقوتدرو، علمندن و ادبندن استفاده قیلو طوغر و سنده آیروم اعتنا ایتوچیلر آراسنده یزنه مز غلمان آخوند حضرتلری ایله محمد شاکر افندی رامیفنی صانارغه تیوشلی. مونلر هر ایکسی اوشبو ذاتی کوردیلر، صحبت ایتدیلر، قوللرینه توشکان اثرلرینی برگنه مرتبه توگل بر قاچ مرتبه لر اوقودیلر، کشیلرگه بیروب ده اوقوتدردیلر. بو ایکی اسمنی آیروب ذکر قیلوومز بو کون وفاتلر زمره سنده بولدقلری ایچوندر. سلامت کشیلر آراسنده امثاللری بولسه ده اسملرینی یازو حاضرگه موافق کورلمادی.

احمد مدحت افندینگ مطبوع اثرلرنده روسیه تبعه سندن ایکی اسم کوب مرتبه ذکر ایتوله در. مونلرنگ بری مشهور مستشرقلردن غوتوالدی و ایکنیچی ده گلتار خانم له بدوادر. قایسی اثرلری ایدیکی حاضرنده خاطرمدد یوق، محترم اسماعیل بک غصبرینسکی ایله آخوند عطاء الله بابازیدوف اسملرینی ده کوردیکم خاطرمدد قالمشدر. دوانی شرحینه، توضیح و عقائد نسفیه لرگه حاشیه لر شرحلر یازوچی مرجانی بولماسده «مستفاد الاخبار» یازوچی مرجانی نگ اسمی احمد مدحت و شمس الدین سامی اثرلرنده ذکر قیلنورغه تیوشلی ایدی، لازم ایدی، فقط ایسکی وقتده تورکیا عالملری اوزلرینگ چتنده بولغان دیتدش و نسلدش لرینی بلور و آنلرنگ حاللری

ایله آشنا بولور ایچون اهمیت بېرمادیکلرندن موندی جالدر بولمادی. توزکیانگ الوغ عالمردن، باشلاب روسیه گه کیلوجی و روسیه مسلمانلری ایله تانشوب آرالرنده سیاحت ایتوجی ذات. محمود اسعد افندی حضرتلریدر. مونگ ایسه مرجانینگ قبرینه زیارت ایتوب کیتدیکنی ایشتدک.

احمد مدحت افدینگ فوتی ایچون روسیه مسلمانلری قایغردیلر. غزتهلرنده، ژورنالرنده مقالهلر یازوب حسیاتلرینی عرض ایتدیلر، مرثیهلر سورلهب تأین قیلدیلر. بعض بر مکتبلرده شاگردلردن قرآن حتم ایتدروب روحینه باغشلاتدیلر. اوزینه ملاقات ایتسکان کسهلرمزده شول صحبتلرینگ خاطرهلرینی مطبوعاتغه درج ایتدردیلر، شول وقتده استانبولده بولغانلردن بعضیلری حتی عائلهسی حضورینه باروب ده تعزیه قیلدیلر. روسیه مسلمانلرینگ قوللردن کیله طورغان اشلرنگ ائک الوغسی شوشی قدر وظیفه ایدی. آنلر شونی ایضا قیلدیلر. وفاداراق، قدردانلق اوشبو روشده بولور.

بمضي الزمان وكل فان ذاهب
الا جمیل الذکر فهو الباقی
لم یبق من ابوان کسری بعد ذا
لک الحفل الا الذکر فی الاوراق

اوز غزتهلرمزده احمد مدحت افندی حقدنه یازلغان تعزیه و خاطرهلردن قولمزده صاقلانوب طورغان نومیرلردن اختصار ایله اوشبو اورنده غونهلر کوجره مز:

ایدل. (۱۹۱۲ نجی یل ۲۵ نجی دیکابر تاریخلی نومبر). احمد مدحت افدینگ اسلام و تورکک دنیاسینه ایتکان خدمتی بیک زور بولغانلقدن آنک. وفاتی اسلام عالمینک آکلی قسمی ایچون حسرت گه سیدر. احمد مدحت افندی انسانلر آراستنده گوزل خلق تاراتور ایچون طریشدی، آنک سوزلری هر کیم گه تأثیر ایتدر ایدی.

ترجمان. (۱۹۱۳ نجی یل ۳ نجی یانوار). احمد مدحت افندی یك نادر آدملردن ایدی. مکتبه تحصیلی رشديه پروغرامندن واسع اولمایوب بتون معلومات و کلائی عمر بونجه اوقو و اوقوتو سایه سنده کسب ایتکان اوز مالی ایدی. مطالعه و تفتیش سیندن دارالفنون کامل ایتوجیلرگه کورده ده آرتق معلومات حاصل اییدی. آنالساتندن باشقه رومچه، ارمنیچه سویله شور، عربی فارسینی گوزل آکلار. فرانسیزچه نی کامل بلور ایدی. یوک بر غزته چی و یوک بر ادیب و مترجم، معلومات فنیه ناشری و اسلام غه الوغ خدمت ایتوچی عالم، فکر و فلسفیات عالمنده حصه سی بار ایدی. غزته سی، فنی و ادبی اثرلری، مدافعه لری سایه سنده احمد مدحت افندی الوغ اورن طوتدی. عثمانلی تورکچه سینی ساده له شدرمک و هر کیم آکلارلق درجه گه کیتورمک حقنده زور خدمت اییدی. یازغان نرسلرینی خلق اوقور هم آکلار ایدی. تکلفلی لسان قوللاغدیگی کبی اول شیومسی ایله یازوغه ده التفات ایتادی.

سیبیرییا. (۱۹۱۳ نجی یل ۲۳ نجی یانوار) احمد مدحت افندی تیرهن فکری، علوم عربیه و فارسیه دن خبردار ایدی. مسلمان دنیاسینک علمسز لگندن، هنرسز لگندن و تورلی بلالرغه دوچار بولولرینه خصوصا تورک پادشاهلغینک ترقی ایتاونه قایغرا ایدی. «تورکلر هر نرسه نی جناب حق دن هم ده پادشاهلردن کوته لر، آنلرده تشبث شخصی یوق، هر کیم اوزی ایچون طریشماغانغه و صاتو اشلیر چیتلر قولنده بولغانغه کوره مملکت مزده عمومی بایلق بولمادی، تورکلرده وطن محبتی یك آز، چونکه مکتبلر مز، ادبیات مز موندی تربیه نی بیره آلمی، جنت کبی قرلرمزدن اول خلقی قائده ایته آلمیدر. یاکی اصول ایله ایگن ایگه بلمیلر. اوکغان آشقلر نی اوز اتورغه تیمور یوللر، پاراخودلر یوقدر. بیچاره اول خلقی. ایگن، یمش اوکسه ده بایمیدر. ایگن اولماز ایسه آچلقدن آبدریدر. تورک ضیالیلری کملر آرقاسنده یاشادقلرینی، ایکمک آشادقلرینی بلمیلر. عوام خلقنک نادان قالوونه برده قایغرمندقی. مین، ادبیات دنیاسه آیق باصقاچده عوام خلقنه مخصوص ایتوب عوام تلنده بایناق رساله لر یازدم.

مینم اثرلرمنی خلق بیک یاراتوب اوقیلر ایدی. ابتدائی مکتبلرده اوقولرنی ترتیبک قویارغه عذابلاندم. نمونه مکتبلری آچدم. تورک ادبیاتینی فائدهلی بر یولغه قویار ایچون تل مسئلهسی آچوب تورک تلنی توزه تو، کیگایتو، ساده له شدرو خصوصنده کوب غیرت ایتدم. فقط بو فکرمنی قبول ایتدره آلامدم. چونکه بو فکرکه قوشولوچی آز بولدی. شولای بولسه ده اوز فکرمده ثابت قالدیم، بتون اثرلرمنی خلق آکلارلق ایتوب یازدم هم یازاچم؛ مکتبلر مزده کچیلک زور؛ خلقنگ فکرینی آچاچق، حسنی - طویغوسنی اویاته چق ساده تلده یازلغان اثرلر بولماغانغه، خلقغه وطن. ملت محبتی نق اورنلاشمدادی. مطبوعاتده ایرکنچیلک بولماو، تلمزنگ عمومکه فائدهلی روشده حل ایتولماوینه سبب بولدی. سز تاتار قرداشلرمز، آنا تلکردن آیرلماکر، ممکن قدر ساده تلده یازکر، تلکرنی اصلاح ایتکانده نی قدر چرکین سوزلر بولسه ده قوللانکر. یازلغان اثرلرنی، غزته، ژورناللرنی هر کیم آگلاسون، بزنگ کبی یا گلش یولته کر مه کر، عرب صاچی کبی، تلکرنی قارما قارشق یاصاما کر. سزنگ کیله چککر بیک امیدلدر و سزنگ ترقی ایتوکرکه اوشانام. چونکه سزده تشبث شخصی بار» دیب سویلدر ایدی.

احمد مدحت افندی، بر وقته ساده تورک تلنده بیک اوزون تفسیر یازدیغنی سویله گان ایدی. فقط اوزم ٹولمینچه باصدرمیم دیدی. سینی صورانچاده: «تور- کیه ده مطبوعاتده ایرکنچیلک اولماو ایله برابر (قالون قنالی) چرگان میلر کوب بولغانغه. آلارنگ طاوشلری هجوملری قانمنی بوزاچقدر و بیک کوب اشدن طیاچقدر» دیدی.

محمد واعظ نوروزوف.

شوراء (۱۹۱۳) نیچی یل ۱۵ نیچی یانوار. احمد مدحت وفاتی ایله اسلام دیاسی اگ گزیده بر رکن عظیمی غائب ایدی. عالم و فاضل، وظیفه شناس، صمیم قلبی ایله اوز ملتینی سویوچی و بتون قوتینی اوز ملتینی ایچون صرف قیلوچی بو تورک محررینگ ضیاغدن بالکر اسلام عالمی گنه توگل بلکه بتون انسانلق عالمی

متحسر بولسه اورنى بار. تورك محيظى بو استاذنگ امثالنى صوگ زمانلرده مع التأسف يك آز يتشدردى. دارالفنون عثمانى كرسيسنده، دارالشفقه، مدرسة الوعظين، قز صنايع مكتبي، دارالمعلمات كبي بيوك مكاتبلرده تدريس ايتدى. لا يموت بولغان اثرلرندن موندن صوگده بتون اسلام دنياسى مستفيض بولاچقى شبهه سزدر.

عشان زاده محمود صطايف . «استانبول» .

قوياش . (۱۹۱۲ نچى يل ۲۳ نچى ديكابر). احمد مدحت افندی تورلى موضوعلرده يازغان اثرلى برله روسيه مسلمانلرينگ اهل علمينه معلومدر. احمد مدحت افندی متاسب اعضالى، مهابت قياقتلى، وقار و تواضعى بر ذات ايدى، مونگ وفاتى توركار ايچون ضياع عظيم بولووى كبي عموما مسلمانلر ايچونده بيوك قاينودر. زكريا .

وقت . (۱۹۱۲ نچى يل ۲۰ نچى ديكابر). مرحوم احمد مدحت افندی روسيه مسلمانلرينگ «اوبانو» باشلانو دورلرنده آنلرغه الك معلوم و الك سويكوملى بر اسلام عالمى ايدى. شول سببى . استانبولغه باررغه موفق بولغان، فكري قوزغالا توشكان روسيهلى مسلمان آنى كوررگه . صحبتى ايله فائده لانورغه طريشه ايدى . ۱۹۰۵ نچى يلدده تقدير ميني استانبولغه ايتوب ضاشلاغاچ مينده باشمده بو تلهك طودى، موفوقده بولدم . بر كون مدرس عبدالله بوبى، مين و حاضر «سيبيريا» غزه سى نگ محورى واعظ نوروزى افندی بر گه «صحيه» اداره سنه اوزى ايله كوريشو ايچون كيتدك . قارتوچك لرمزنى آغاچ قاينيتشه چاقردى . ميگا يك ياقن بولغان ايكي آدمى . برن كوروب و برن ايتوب و اثرلرن يك ياخشى طانديغنى و آنلرغه الوغ احترام ايله قاراديغنى بيان ايتكاج ادبيات واجتماعيات حقنده سوز آچلدى . طبيعى بز (باخصوص عبدالله افندی) سوز قوزغانا . مدحت افندی سويله ب كته ايدى . مين بونده مصاحبه مزنى تفصيلا بازارغه لزوم ظابميم . فقط دقتمنى جلب ايتكان بعض نقطه لرن ايتوب كته سم كيه :

۱) شمال توركلرينگ (تاتارلرينگ) كسابلرن اوقشدرغاليم. شيوه گز استانبولليرغە يات بولسە دە مېن كوب اوقو هم اجتهاد سايه سنده آگا توشونه من. اثرلر گزنى ياراتام. سز (روسيه مسلمانلرى) جدى مسئلەلر حقندە يازاسگر. توركى تل ييك بايدىر. قاي بر كشىلر تورك تلى فقير، عربلرنكى باي، ديلر. مېن هر ايكي تلتى چاغشدروب قاراب مونگ كيريسنچە قناعت حاصل ايتدم. بتون آساغە طارالقان تورك شيوهلرينگ همه سوزلرن جيوگر، كورسكركە مقدس تلمز عربلرنكندن مطلق آرتقدر. عربلردە اون معناغە بر سوز ياكە بر سوزگە اون معنا طابو يش اوچرار لکن تورك تاندە كوب سوزلر باردركە آنلرنى آكلاتو ايچون عربچە بتون بتون جملەلر تشكيل ايتو تيوشدر (*).

۲) عبدالله افندى «حقيقت» نام اثرىنى تقديم ايتوب: «مونده مېن منسوخ آياتلرنگ صانن ييك كيم كورسە توب منسوخ ديب. يودتلگان كوب آياتلرنگ منسوخ توگلايگن اثبات ايتدم» ديگان ايدى، مدحت افندى مونى بيك ياراتدى. بر برينه خلاف كوب آيتلر باردركە اورينه قاراب برسى ياكە خلافى ايله عمل ايتو تيوش بولادر. مثلاً زاقونلردە بر اش ايچون آنگ اورينه و آنى موجب بولغان سيبيلرگە قاراب بر برينه تمام خلاف حكملر اوچريدر، اما بولر بر برسن نسخ ايتمىلر يت، ديدى.

۳) مسلمانلرنگ ترقيسى مسئلەسنە كرشدى. آنى روسيه مسلمانلرندن كوتديكى، روسيه مسلمانلرنده غصپرينسكى وامثالى (بر نيچە كشىنى سانادى) كېي ييك الوغ جماعت خادملرى بارلقىنى، روسيه مسلمانلرينگ استقباليه اشانديغىنى بيان ايتدى. لکن سز كوبرەك روس مكتبلرينە كرگر. ملتچيلك، علم دە، بايلق دە، الحاصل هر نرسە سزگە شول طريقە آنور ديدى. روسيه زاقونلرينگ مسلمانلرنگ ترقيسينە

(*) اورنبورغ شهنده عبدالرحمن پروانچى (خوقند عسكرينه باشلق بولوب روسيه ايله صوغشوجى) مسافر بولوب طورغان اوينده محترم موسى جارائە افندى ايله - تورك تلى ايله عرب تلتينگ قايموسى قاعدەلى، مطرد. چيتلر ايچون بلورگە يينگل. بولووى حقندە بر مناظرە مز بولغان ايدى؛ موسى افندى عرب تلتينە طرفدار بولغانى خالده بز توركى تلى طرفندە قالغان ايدك. ر. ف.

مساعد بولديغيني و بو مساعده ايله فائده لانمي ياتو جنابت بولديغن بيان ايتدى .
 توركيه حاللري ، سياست مسئلهلري ، اوزينگ خصوصى معيشتى حقتده سويله گانلرنده
 بر مجبوريت و صافلق ايله سويله گانلك سيزيلوب طورا ايدى . الوغ و مهابت گاوهدلى ،
 قوتلى و يوگرك قلملى ، اوستا سوزلى بو اديبنگ صحيه اداره سنده ، استانبولده اورام
 طازارتو ، اتلرنى بترو ، حاجيلر ، قاراتين مسئلهلري حقتده غي كاغدلرگه قول قويوب
 اوطوررغه مجبوريتى كوكل گه نه قدر آيانچ طويولسه . آنگ التفاتى ايله مشرف
 بولو ايچون شول قدر شادلانوب چقدم . اگر آخشام يتوب . آگا ، سوگنى پاراخود
 ايله داچاسنه كيتهرگه مجبوريت بولماسه ، بو طاتلى خاطرهم دخى اوزونراق بولغان
 بولور ايدى .
 عبد الرحمن فخرالدينوف .

يولدز . (۱۹۱۲ نچى يل ۲۳ نچى ديكابر) . احمد مدحت افندى قارت بر
 كشى بولسه ده هنوز باشلر كى طريشمقده ايدى . بو ذات اهل اسلام آراسنده علم ،
 فكر و فلسفه جهتدن ايك عالي كشيلىدن و برنچى عالم اولمقنى ايله برابر توركلرنك
 برنچى ادبى و مسلمانلرنك برنچى فيلسوفى . توركيده ايك الك اخلاق و مى رومان
 يازوجى ايدى . ياوروبا تلرندن فى و فلسفى اثرلرنى ترجمه قيلودهده بو ، برنچى ايدى .
 بو ذاتك تاليف و ترجمه طريقتجه ترتيب ايتكان اثرلري يوزدن زيادهدر . ايك
 مشهورلري ، تاريخى «كائات» ايله دىنى «مدافعه» در . بو عالي محررنك روسيه
 مسلمانلرینه يكرمى يش سنه مقدم معلوم بولغان اثرى اوچ جلدلى «مدافعه» سيدر .
 مرجانى جنابلرى آخر حياتنده بو اثرنى كوروب مطالعه ايتكاج «بر مسلمان طرفندن
 موندى بر اثر يازلغان كورمى اولسه م ، اولم اوكنچلى بولاچق ايدى» ديمشدر .
 هيچ بر رسمى مكتب و مدرسه ده او قومىچى چن عالم بولوده اسلام عالمنده بو ذات
 برنچيدر (۱) . بو افندى علوم دينيه نى ده ، فنون دنياويه نى ده دنيا ده حياتى : كسب
 و معاشى آراسنده تحصيل ايتمشدر . فقط مطالعه توگل بلا توقف مكالمه ايددر
 (۱) بو سوزدن مراد نيندى نرسه ايكانلگىنى آكلاماق .

درجہ دہ فرانسوزچہ و انگلیزچہ نی دہ بو ذات معیشت مشاغلی ایلہ مشغول زمانندہ
تعلیم ایتمشدور.

احمد محمد افندی افندی ایلہ معارفہ و مصاحبہ سی بولغانلینینی بلگانم سیلی داملا

عالمجان حضرتلرینہ خصوصی خط یازوب . احمد مدحت افندی حقدہ ترتیب قیلہ چق
رسالہ مه بر قانچ جمله دن گنه عبارت بولسه ده بعض بر خاطر دلرینی هدیه ای تووینی
اوتنگان ایدم . مشار الیه حضرتلری اوشبو رجامه کوره ۱۳۳۲ هجری سنه ۲۳ محرم
تاریخی مکتوبی ایلہ بعض بر خاطر دلرینی کوندر دیلر . مکتوب آلتغان وقتده .
رساله ننگ موندہ قدر بولغان قسمی باصلغان ایدی . شونک ایچون مکتوبی اوشبو
یرده اورنلاشدرغہ مجبور بولوق . اگرده برر هفته مقدم کیلگان بولسه ایدی اول
وقت البته یوقنریده مناسبلرندگ اورنغہ درج ایتکان بولور ایڈک . مکتوب اوشبودر (عینا):

بسم الله الرحمن الرحيم

عالم فاضل داملا رضا حضرتلری ، حفظه الله . اما بعد السلام والتحية . مرحوم
احمد مدحت افندی خصوصندہ برر سوز یازماقنی مناسب کوردکگره بنا بر ایکی
یون یازماق بوندم . شویله که احمد مدحت افندی برله بایتاق زماندن بیروغایانه معارفه من
بولساده ملاقاتمز یالغوز ۱۳۲۵ سنه ه یازنده غده واقع بولدی . مذکور یازده استانبولده
ایکی آیدن آرتوغراق توردمدن مصاحبہ من تکرار و بنا علیه معارفه من خیلا یحشی
بولدی .

مشار الیه حضرتلری نوادر زماندن بر حمیتلی مسلمان بولغانغه فقیر آنک برله

مصاحبه و معارفه که الگدن اوک قزوغا ایدم . شونلقدن فرصتم بولغانده صحیهدده بولغان دائره سینه باروب بر ساعت مصاحبه سنده بولا ایدم . اولدهده — حسن اخلاق ره مسافر پرورلکندن و روسیه مسلمانلرینه آیورم حسن نظر و توجهی بولدقدن — فقیر حقنده فوق الاستحقاق زیاده چه احترام برله معامله قیلا ایدی .

مشارالیه حضرتلری — اوز تعبیرنجه — روس مؤزیگی کبی اوزون بویلی ، قناره توکلی و چاللانغان زور سقالی و میوقلی ، کوچک کوزلی ، صاغلام . چن اش آدمینه اوخشاب تورغان کشی ایدی . ملاقاتی و مسافرنی قبولی کورکام . آجیق ، یوزلی ، یومشاق و لکن توغری سوزلی ، هر کنگه نصوح و خیرخواه و بالخصوص بزنگ قزان و سیبیز تورکلرینه التفاتی و محبتلی ایدی . مصاحبه سی غالباً علمی و تعلیمی بولغانغه یالغوز علمی آدملر کوبردهک استفاده ایدرلک ایدی .

احمد مدحت افندیگ آثارینی ، میدانهه حقیقان معلوماتینی بیانغه احتیاج یوق . بعض ترک کبارندن آنک حقنده «بازی ماکینه سی دیرلردی» عنوانینی ایشتمش ایدم . طبیعی کوب یازغان آدم نگ یازوونده تورلیچه (گها سطحیراق نرسه لرده) بولور . خصوصاً غزته جیلق قیلغان کمنه لر آز مضمون برله عبارت اوزایتورغه اوگرنگانزهک بولالار . مدحت افندی آز اوقوب ذکاسی ، اجتهادی ، همتی برله فکرنی کیکایتکان ، معلوماتینی کوبایتکان ، اوزینی یوک تعلیم و تربیه کورگان مدرس و پرافیسورلر درجه سینه کوتارگان ایدی . علوم عربیه سی ضعیف و دینه سی ناقص ایدی . شونلقدن امثالی (علوم دینه دن یخشی خبری بولمای توروب ، مسائل دینه ده یالغوز اوز فکرنه اعتماداً حکم ایدوچیلر) کبی جرأتلری بار ایدی . سامحه الله . اوزنده بو بابده غی قصورلرنی سیزوب الگدن اوک عربیات ایچون استانبولنگ مترقی . عنادسز ، درست فکرنی علماسندن شیخ الاسلام اسبق مشهور موسی کاظم افندینی کوب زماندن بیرو اوزینه استاذ و مرجع التحان ایکن ایدی . طریقه مولویه درویشلرندن بر کمنه صحبتندن استفاده ایتمکینی ده سویلی ایدی .

احمد مدحت افندی روسیه مسلمانلری حقنده : حکومت مکتبلرنده اوقونبی ،

روسلا ایلہ برابر اش کورونی، وطنزرنده ثابت اولاراق دین و ملتیرنی ساقلاب
یشاونی تیوشلی کوره ایدی. «سزگه بزذن فائده یوق، بز اوزمزنی ساقلاودن
عاجزمز، اوزگزر کون ایتەرگه تروشگزر» دیور ایدی.

طالبه مز حقنده: علوم عربیه و دینیه ایچون استانبوله کلمکری تیوشمز بولسه
فنون جدیده ایچون جائز دیور ایدی. «مدرسه محمدیه» حقنده ظنی یک یوقاری ایدی.
مشار الیه نگ سیاست بابتده فکری۔ الکلرده شبان فکر نچه رک بولغان بولسه دد
معتدل، حتی استانبول بلادی ایچون مشروطیتدن الک اوک، فکر حمیدینی تعقیب
ایتہ ایدی. روسیه مسلمانلری حقنده مطلقا حکومت برله دوستانه حرکت ایتمک
تیوشلی، حکومتی اصلا شبهه گه تشورمای اوز صلاح وترقیگزر ایچون حکومت مساعده
سینی قزانورغه تروشوب بذل جهد ایتمک تیوش. حکومت سیاستینه قارشی بارودن
سزنگ ایچون مطلقا اجتناب لازم دیور ایدی.

مشارالیه حضرتلرینگ یادگار ایدرک جیب دفترمه اوز قلمیلہ یازمش بر بیتی ایلہ
مقاله مه حسن الختام ویردم:

جهلی قالدردک جهاندن نشر انوار ایلدک،
دین حق تعلیم ایدوب ویردک قلوبه سن صفا.
اولینک آخرینک علمن اجمال ایلدک،
مرحبا ای خواجه عالم محمد مصطفی.

تمقا روشنده گی امضاسی: احمد مدحت.

عالمجان.

ذیل

اوشبو صوگنی تاباق باصلورغه حاضرلنگان وقتده «الدین والادب» مجله سینک
احمد مدحت افندی حقنده مقاله لیر باصلغان صانلری آندی. احمد مدحت افندی
خصوصنده بولغان خبرلر بر یرگه جیولسون ایچون مذکور مقاله لرنی بر قدر قسقارتوب.

اوشبو اورنغه الحاق قیلونی موافق کوردک . مقاله اوشبودر :

استانبولغه باروب بر قدر وقت طوردیغمزدن صوڭ عبدالله حلمی ایله صحیه دائره سینه باروب احمد مدحت افندی که یولقدق . تکانسز ، ینگل مجلسی . سوزچان بر کشی ایکان . بزنی آچیق قبول ایتوب اوشبو روشده سوز باشلادی : تاتارلر عموما استعدادلی ، اجتهادلی ، الفتی آدملردر . مین آنلرنی سوهمن . آنلردن بر نیچهسی مینم کوز آلمده استانبولغه کیلوب گوزل اجتهاد و ثبات ایله تحصیل ایتدیلر . حاضر نده تاتارلر ایچون هر نئیدن زیاده علم ، معرفت آرتدررغه طرشمق لازم . استعدادلی ملت اگرده یولینی بلوب اجتهاد ایتسه بیک تیز ترقی ایتددر . خصوصاً روسیه تاتارلرینه بایتاق ایرکنک بار . حکومت ، حاضر که قدر آنلرنک مکتب و مدرسه لرینه کوب مداخه ایتمی . آرتق تفتیش و قسنقیق کورساعتی . اگرده حکومت که صداقت کورساتوب ، ایکی آزاده سو تقاهم بولورلق اشلردن صاقلانسه لر ، مکتب و مدرسه لرینی اصلاح ایتوب علم آرتدررغه طرشمه لر تاتارلر بیک تیز ترقی ایتارلر . حکومت ده آنلرغه یاردم بیرر . اشلرینه اورنسز مداخه ایتماز ، ترقیلرینه مانع بولماز . اما حکومت ایله یاخشی آکلاشوب بارماسه لر ترقی یولنده غی حرکتلری تورلی مانع لر که اوچرار ، مدنی ملت آراسینه کرولری صوڭغه قالور . تاتارلر ، اوز مکتب و مدرسه لرینی اصلاح قیلوب هر تورلی قدر اوقورغه و خلقنی معلوماتلی ایتار ایچون طرشمورغه هم ده حکومت مکتبلرینه کروب تحصیل ایتار که تیوشلی . بو کون که حکومت مکتبلرنده اوقوچی تاتارلرنک مسلمانلرغه یاقین بولورغه و اوز ملت لرینه خدمت ایتار که طرشماولری . بلکه روسلرغه اختلاط ایتوب آنلرنک عادت لرینه اییه روب کیتولری عیدر . لکن بو عیب ، روسچه اوقوچیلر اوستده گنه توگل بلکه بو عیبک بر قسمی تاتارلرنک اوزلرنده و علمالرنده در . مونلر اوزلری . روسچه اوقوچیلر نی اوز آرالرینه آلورغه تله مادیکلر نندن بلکه بوزولغان و قارالغان کشیلر حساب ایتوب آنلرغه اختلاط ایتادیکلر نندن روسچه اوقوچیلر ده مونلرغه اختلاطنی آرایتقانلردر . اگرده تاتارلر ، آنلرغه قاتشورغه طرشقان و آنلر نمرت ایتکان صایون اوزلرینه جلب ایتار که ، علم و فیکرلر نندن فائده .

نورگه اجتهاد ایتنان بولسه لر آنلرده قاتشورلر، دینی و ملی عادتلر طوغر وسنده استفاده قیلورلر ایدی :

اوشبو اشد تاتار علماسینک زور مساهله سی بولغان. پیغمبرلر، اوزلرینی سوگوچیلرینی دین گه دعوت ایتلر، مشرکارننگ آرتلرندن یوروب اوزلرینه جلب قیلورغه طرشه لر ایدی. شولای ایتوب خلقنی مسلمان ایتدیلر، اما پیغمبر وارثلری بولورغه تیوشلی کورلگان بو کونگی عالملر اسلام قبول ایتنان ذاتلرنک مسلمانقلرینی صاقلارغه طرشمیلر، آنلرینی اسلام دائره سنده طوتارغه. آنلرینی اوزلرینه جلب ایتوگه اهمیت یرمیلر. روسچه اوقوچیلرنگ دیاتلری، ملتیری ضعیف بولسه بو اش، روسچه اوقودن و حکومت مکتبلرنده تحصیل ایتودن توگل بلکه یاش وقتلرنده لازم درجه ده دینی و ملی تربیه یرلمگانلکدندر. یوقسه یاش وقتلرنده تیوشلی روشده دینی و ملی تربیه یرلمگان بالالرنک اجنبی مکتبلرینه کروب اوقولرندن ضرر یوقدر. بالالرنی تربیه وقتده هر توری طریقلر ایله الله و آنک رسولینه، اسلام دینینه محبتلرینی جلب ایتهرگه، اعتقادلرینی توزه توب محکم اورنلاشدررغه طرشمق لازم. اوشبو روشده تربیه یرلمگان بالالر هر توری آقتلرگه غالب کیلورلر. بو خصوصده یهودیلرندن عبرت آورغه ممکن. یکریمی اوتوزیل روس قازاننده قایناغان یهودی همیشه دینی و ملتیتی صاقلیدر. بو اش. یهودیلرنگ بالالرینی یاخشی تربیه ایتولرندن کبله در. تاتارلر استعدادلی، آرسز و بر آزده تعصبلی. اوزلرینه حسن ظنلی خلقلر بولدقلرندن مکتبلرینی اصلاح ایتوب اوقو یولینه کرسه لر، ضررلانمیچه همیشه مسلمان و تاتار بولوب ترقیلری امیدلیدر. عکس حالده انقراضلرینی کوتارگه تیوشلی.

خلقنک ترقیسی ایچون فائده لی کتابلر نشر ایتو، ممکن قدر آچیق تل ایله یازو لازم. چونکه علم لسانی آغر بولغان نسبتده خلق آراسینه علم و معرفت تارالوی ده آغر بولادر. بزنگ تورکلرمن بو کونگه قدر آچیق تل ایله یازوغه اهمیت یرماد. یکلرندن عوام خلقمز آراسینه لازم درجه ده علم تارالا. آمادی. کوب کتابلرینی آکلاو یوقاری صنفلرغه مخصوص بولوب قالدی.

عربچە تەلىمىنى تەسھىل ايتىمك عرب تىلىنى حاضرگى مەدىنى تىللىر روشىنە قويىمىق
 اهل اسلام اوستىنە لازىمدر. تاتارلارنىڭ عربچەگە اهمىيەت يىرولارى عثمانلىلاردىن آرتىغراق
 بولدىقىدىن ترقىلارى دە تىزىردەك بولوز و عربچە اصول تەلىمىنى باشلاب تاتارلار يولغە
 قويازلار. موندن سوڭك عربچە اصول تەلىمىنى تاتارلار بىزدىن توڭك بىلكە بىز اوزمىز
 قازانلىرىدىن اوڭرە نورگە محتاج بولورمىز.

احمد مدحت افندىنىڭ سوزى اوشبو يىرگە ايرشدىكىدە مساعىدەسىنى صوراب .
 التفاتلىرىنە تشكر قىلوب قايتوب كىتىدك .
 شەر شرف .

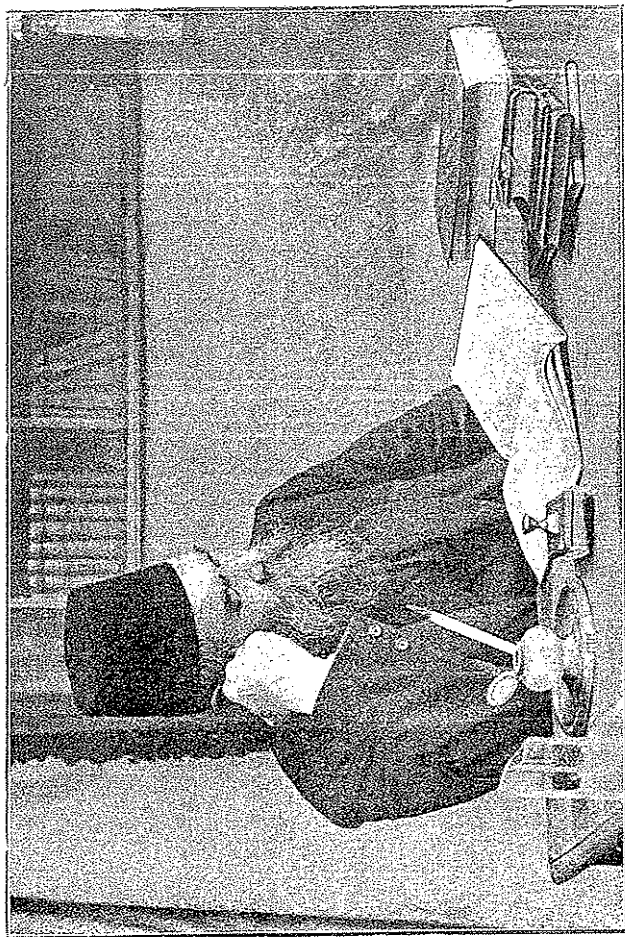
صوك كوني

احمد مدحت افندی جان بیرگان وقتده یاتده طوزوچیلردن بری مونگ صوگ کونینی و دنیاغه وداع قیلوینی اوشبو روشده حکایت ایته در:

احمد مدحت افندی «جمعیت تدریسئه اسلامیه» نگ «مجلس» تدریسی فخری رئیس بولدیغندن قیمتلی زمانلرینگ بر قسمینی «دارالشفقه» یتیملرینگ تعلیم و ترییه لری خدمتینه صرف ایثار و هر هفته بر کیچه سینی بو خیرلی اش ایچون «دارالشفقه» ده کیچرر ایدی.

۱۶نجی دیکابر کیچه سنده گی مجلس گه حاضر بولوب اولده گی عادت موجنبچه رئیسک ایتدی، اش آرالرنده لطیفه لر سویله ب مجلسده بولغان آدملرنگ کو گلرینی کوتاروب اوطوردی. خلقلر، «یاتور ایچون اورنلرینه تارالورغه بولقلرنده نکتته لی و ظرافتلی بر سوز سویله دی. صوگره هر کیم اوز اورنلرینه یاتوب یوقلادیلر. یاتده بولغان ایبدشلری تاوشغه اویانوب یوکروب یانینه باردقلرنده احمد مدحت افندی، صولشین ییک آور آلور، لکن سویله رگه حالتدن کیلور ایدی، شول ساعت ایله طیب چاقورغه یباروب ترزه لرنی آچسه لرده کوب فائده بیرمادی. یاتده اوقوچیلرغه امتثال ایتوب ایکی اوج دفعه شهادت کلمه سینی اوقودی، صوگره صولش آلوی بلناز بولدی. طیبیلر کیلدیلر و هر تورلی چاره لر قیلوب قارادیلر ایسه ده فائده کورلمادی. صوگره طیب قلبنی تگلاب طوردی ده: «انا لله وانا الیه راجعون» دیدی.

۱۶نجی دیکابر یکشنبه کون ایرته «دارالشفقه» ده غسل و تکفین ایتولدی، ساعت ۱۲ ده تابوتینی کوتاروب آلوب چیقیدیلر و شول یردن سلطان فاتح جامعینه قدر شاگردلر کوتاروب باردیلر. مصلاده جنازه نمازی اوقولدی. تخمینا ایکوز قدر آدم بار ایدی. استانبولده عادت موجنبچه هر میت حقنده اوقولا طورغان تزکیه دعاسی مونگ حقنده ده اوقولدی. تابوت، اوزینگ برینه قویلوب وداع قیلدی

احمد مەدەت ئاندىنىڭ سۈرئەت چىقارغان رەسىمى .

وشونگ ایله بو الوغ آدمی آخرت که اوزاتو رسملری تمام بولوب هرکیم برلورینه تارالدی .
 عجیب تصادفدرکه «مصور دائرة المعارف» ده ترجمه سی باصلمق مناسبتی
 ایله کورر ایچون دیب مطبعه دن اوزینه کاریکتور یبارگانلر ایدی . باتور آلدنده
 اوزینه : «ترجمه حالکرنی اوقومیسزمی؟» دیدیکلرنده : «ایرته گه اوقورمز»
 دیدی . بو ترجمه حالنی ایرته سنده بتون خلق اوقودی ، اوقوماوچی ایسه . یالکُر
 اوزی گنه بولدی (اوشبو ترجمه حال ، عینا اوله رق ۳ نچی «مقصد» ده کوچرلدی) .
 آتیوز یل دوام ایتمکان تورکیا حکومتمده یک آزیشکان عالمردن بری بولغان
 محرر وعالمنگ صوگ کونلری اوشبوروشده بولدی . مونگ قبر تاشینه «احمد مدحت»
 دیب توگل ، بلسکه «سعی و ثبات» دیب یازارغه تیوشلیدر .

•••

غریبخانه مزنی تشریف ایتدیکلرنده محمود اسعد افندی : مین ، احمد مدحت
 و فلان (بو اوچونچی آدمنگ اسمینی اونوتدم ، «اسماعیل حق مناسیرلی» دیگان
 کچی ده بولا) اوچاومزده بر مدرسه شاگردیمز (مسلمکمز بر ، دیکنی قصد قیله در) .
 بکفوزغه احمد مدحت افندی یاینه باروب اوزاق وقت اوطوردم ، آشادق و ایچدک
 و کوب نرسه لر حقنده سویله شدک . کیتکان وقتمده قوچاقلاشوب کورشدک ، شوشی
 مجلسمز آخرغی مجلس ایکان ، شوندن اونیش کون صوگ ، اول وفات ایتدی . شول
 آرادده بر برمزگه اوچراشا آلمادق» دیب سویله دی :

احمد مدحت افندی دنیادن کوچدی لکن حقیقی معناسی ایله عمر سوروب
 کوچدی . اوزینک دین و ملتینه ، قیله و وطنینه قارشو ادا قیلورغه تیوشلی بولغان
 وظیفه لرینی تمام یرینه کیتوردی . درس ناظر لغینی اوستینه یوکه گان علم و یتیملر
 یورتینگ علمی مذاکره سی اوستنده وفات ایتدی . موندی وظیفه لرنگ اوستنده وفات
 ایتوچیلر بختیاردرلر . اوشبو حاللری هم ده بتماز ، توکانمز اجتهادوسعی اورننگ بولورغه
 تیوشلیدر . بدنی ، دنیادن کوچدی ، انسانلردن آیرلدی ایسه ده انشاء الله اسمی
 ابد قالور . اونودلماز . الله تعالی غریق رحمت ایتسون !

خاتمه

احمد مدحت افندینی مشهور ایرلر دن صاناب ترجمه حالندن بعض نرسه لر یازوومز مونگ نظیری بولمادی و موندن صولگده بولماز دیگان فکر ایله توگل. بلکه اوز زمانده قومینه و وطندش لرینه هم ده دیندش لرینه کوچی یتکان قدر خدمت ایتوی و اوز ذمه سنده بولغان بورچینی توشروب کیتوی، نمونه طوتولورلق اجتهاد و غیرت کورساتوی ایچوندر. بز، احمد مدحت افندی گنه توگل حتی ابن رشد، ابوالعلاء المعری، غزالی، ابن عربی و ابن تیمیه ترجمه حاللرینی ده اوشبو قصد ایله ترتیب ایتکان ایدک. الله تعالی ننگ رحمت و فیض حزنه سی شول قدر مولدرکه کیله چک زمان مسلمانلری ایچنده احمد مدحت توگل بلکه ابن رشد و غزالی، حتی ابن جنبل، شافعی کبی ذاتلر ننگ ظاهر بولولری بیک نمکسندر. علم، کیره ک دینی و کیره ک دنیای بولسون بتون قسمی ایله صناعات جمله سنسندر. زمان اوتوی نسبتده صناعاتک یاخشیلانا باروینی انکار ایتماگان آدملر بزنک بو یرده سویله گانلر مزنی انکار ایته آمازلر.

احمد مدحت افندی حقنده، بر شاعر ننگ :

مازت تلویج بالتاریخ نکتبه
 حتی رأیناک فی التاریخ مکتوبا
 ارخت مونک فی ذکری و فی صفی
 لمن یؤرخنی اذ کنت محسوبا
 دیگان یتیری ایله تمثیل قیلوب اوشبو رساله نی تمام ایتدک .
 وما نحن الا مثلهم غیر اتنا
 اقنا قلیلا بعدهم ثم نرحل .

بو رسالده مذکور بولغان كيمسهلرنىڭ اسملىرى .

احمد توفيق پاشا ۴۹-۵۰	آدم (عليه السلام) ۸۸-۹۵-۹۶
احمد رضا ۵۱-۵۹	آلكساندر روما ۱۵
احمد عاصم ۳۴	آلوسى زاده ۷۲
ادهم بيك ۹-۳۹	ابراهيم (عليه السلام) ۹۱
اينسز ۱۰۶	ابراهيم باقرجان معطر ۵
اسماعيل بيك غصيرتسكى ۳۰-۶۴-۷۱-	ابراهيم خايفن ۱۱۹
۱۲۳-۱۲۸	ابن التباء ۱۱۸
اسماعيل حقى مناستيرلى ۱۹ - ۱۳۷	ابن تيميه ۳-۴۴
اسماعيل كاتبوى ۳۴	ابن حجر ۴۴
اسميرتوف ۶۴-۶۵-۶۶-۷۲-۷۳	ابن حزم ۴۴
اشرف اديب ۷۵-۸۰	ابن حنبل ۱۳۸
افلاطون ۸۹	ابن رشد ۶۸ - ۱۳۸
اوزباك ۳۸	ابن عباس ۹۸
بايازيدوف (عظا الله آخوند) ۶۵-۶۶-۱۲۳	ابن عربى ۳-۶۸-۹۸
بدرالدين سيف الملوك ۴	ابن القيم ۴۴
بدرالدين قاضى ۶۸	ابن كمال پاشا ۳۹
بهاءالدين عاملى ۱۵	ابن حمام ۱۱۴
پاسقال ۸۳	ابوالضياء توفيق ۴-۱۴-۳۴-۳۶-۴۸-۱۲۰
تحيين خواجه ۶۹	ابوالعلاء المعرى ۳
فتازانى ۱۱۴	احمد بيك آغايفوف ۲۲
توفيق فكدت ۳۵	احمد راسم ۲۲

راغب پاشا ١٥	تولستوى ١٠-٤٢-٤٥-٤٦
رجائى بيك ٩	جميل بيك ٧١
رحمت الله هندى ٤٤	جودت ٩-٢٤
ردنان ٣٥	چقناى ٣٨
زكريا ١٢٧	چنگيزخان ٣٨
زولا ١١١	چيريوانسكى ٣٧
ساسى ٣٥	حافظ آنا (حافظ پاشا) ٥-٨-١١
سامى بيك ٩	حسين جاهد ٢٢
سراج الدين بلقيني ٤٤	حسين فهمى پاشا ٤٠
سعيد پاشا ٥٥	حسين فيضخاني ١١٧
سعيد خلفين ١١٩	حقى خواجه ٤٨
سلیمان (قييب الاشراف) ١١	جليم ثابت ١١٨
سليمان ٥-٧	حمدى بيك ١٦
سيوطى ٤٢-٤٣-٤٤-٤٥	حوا ٨٨-٩٥
شافعى ١٣٨	حيدر ملا ٦٩
شينهوئر ٤٥	خادمى ١٢٠
شعرانى ٩٨	خالد ضيا ٣٥
شكرى افندى ٧٠	خطيب بغدادى ١١٨
شمس الدين سامى ١٣-٢٥-٣٤-٣٥-٧٠	خليل غانم ٥١
١٢٠-١٢٣	خياى ٣٩-١١٩
شمسى ملا ٦٩	دولتكلديف ٦٥
شناسى ١٢-١٣-٣٣-٣٤-٣٥	دولوميو ٨٣
شهاب الدين سليمان ٣٦	ده لوق ٨٣
شهر شرف ١٣٥	ذهنى ١١٦

صاحب ملا ۱۹	علی ۱۱
صدری مقصودی ۳۴	علی کامی ۴
صدقی افندی ۱۰۱	عیسی (علیہ السلام) ۸۹-۹۲-۹۷
ضیا پاشا ۵۳	غالب بیک ۳۹
عالمجان الادریسی ۸۶	غزالی ۳-۶۸-۱۱۸
عالمجان البارودی ۶۶ - ۱۳۰ - ۱۳۲	غلمان آخوند ۱۲۳
عبدالحق حامد ۳۵	غوتوال ۶۱-۱۲۳
عبدالحمید سلطان ۲۲-۳۴-۴۷-۴۹-۵۰	فاتح کریمی ۴-۹-۴۶-۶۰-۶۴-۶۶-۷۳
۵۵-۵۳	فاطمہ علیہ خاتم ۱۱۸-۱۱۹
عبدالرحمن پروانہ جی ۱۲۸	فخرالدین الرازی ۱۱۴
عبدالرحمن شرف ۴	فضولی ۳۳-۴۰
عبدالرحمن فخرالدینوف ۱۲۹	قایل ۹۵
عبدالرحمن نیازی ۱۹-۹۶	قارلایل ۱۱۲
عبدالرحیم الاوتز ایمانی ۱۱۹	قربان علی بن خالد ۱۲۲
عبدالسلام مفتی ۱۱۹	قصاب ۱۵
عبدالعزیز سلطان ۴۸-۵۳-۵۴-۵۶	کاظم بیک ۳۴-۱۱۷
عبدالقیوم الناصری ۶۶	کاظم نامی ۴
عبداللہ بوی ۱۲۷-۱۲۸	کمال بیک ۱۴-۱۵-۳۵-۳۶-۴۸-۴۹
عبداللہ حامی ۱۳۳	۵۳-۵۱
عبدالمسیح ۷۲	کریم خواجہ ۶۹
عثمان ۱۱۳	گلنار خانم ۶۵-۱۲۳
عسحی ۱۱۳	کوویہ ۸۳
عربانی زادہ ۷۰	لامارتین ۳۵
علی شیرنواپی ۳۸	لوتر ۸۹

مصطفیٰ ۱۹	لسان الدین بن الخطیب ۱۱۰
مورمسوف ۱۰	لوقا معموریان ۵
موسی (علیہ السلام) ۹۱-۹۲	لومونوسوف ۳۷
موسی جارالله ۱۲۸	ماقس مولدر ۸۷
موسی کاظم ۱۹-۱۳۱	مانو ۹۵
ناحی معلم ۱۹-۲۲-۳۶-۳۹-۴۱-۴۰	محمد امین ۳۵
نجیب عاصم ۳۵-۳۶	محمد بایرام ۱۲
نشت بیک ۶۹	محمد پاشا صدر اعظم ۸
نعمت اللہ حاجی ۱۲۱	محمدجان انگریزی ۱۲۱
نقیہ ۷	محمد ذاکر ۳۴-۷۴-۱۲۱
نکار خاںم ۱۱۹	محمد زہاوی ۵
نوح (علیہ السلام) ۸۵-۸۶-۱۰۲	محمد سعید زہاوی ۵
نوری بیک ۴۸	محمدشا کر ۳۴-۷۳-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۳
نیوتون ۸۳	محمد فیضی زہاوی ۵
ولد خلیبی ۳۶	محمد واعظ نوروزوف ۱۲۶-۱۲۷
ہایل ۹۵	محمد اسعد ۹-۶۹-۱۱۸-۱۲۴-۱۳۷
ہازون (علیہ السلام) ۹۶	محمد عثمان زادہ ۴-۱۲۷
یازجی اوغلی ۳۴	محمد ندیم پاشا ۴۸
یافت بن نوح ۸۷	مدحت پاشا ۵-۸-۱۴-۴۸-۴۹-۵۳
یاقوت حموی ۴۳	مدحت جمال ۴
یوسف آچورا ۴-۳۵-۳۶-۴۶-۴۷	مراد سلطان ۵-۴۹
۵۲-۵۵	مراد مؤرخ ۵۱
یوشع (علیہ السلام) ۱۲۲	مرجانی ۱۱۴-۱۲۱-۱۲۳-۱۲۴

فهرست

- ۳ - مدخل .
- ۵ - احمد مدحت افندينىڭ رسمى ترجمهء حالى .
- ۷ - ولادى . عائلەسى . وفاتى . جنازەسى .
- ۸ - عمر سوروى . احمد مدحت افندى « تونە » ولايتىدە مدحت پاشا ياتىدە . احمد مدحت افندى « بغداد » دە . احمد مدحت افندينىڭ محررك ايتە باشلاوى . اصول تقيط . احمد مدحتىڭ مطبعە آچوى . « بصيرت » دە محرر بولوى . « قرق آبار » مجموعهسى . حكايەت يازارغە باشلاوى . « ترجمان حقيقت » دە محررك ايتوى . تاريخ ادياندىن درس يىروى .
- ۱۸ - قيافتى . طبيعت و اخلاقى . غيرت و اجتهادى . « ردوس » دە معلمك ايتوى .
- ۲۲ - احمد مدحت تعريفنە كورە احمد مدحت افندى . عادتىڭ معيشت و حياتغە تاثيرى . احمد مدحت افندينىڭ خالقلار ايله قاتشو طوغروسندەغى فكرى . دىنا طوغروسندە يىك دقتلى ويىك دقتسىز بولوى .
- ۲۵ - تاليفلىرى ، اثرلىرى .
- ۵۷ - قلمينە اجمالى صورتنە كوز سالو . احمد مدحت افندينىڭ باشقىلار ايچون مثال طوتلورغە يازامى طورغان بىر عادتى .
- ۲۹ - سورگونلىكى و « سىليمانىيە » مەدرىسەسى .
- ۳۳ - تورك ادبىياتى و احمد مدحت . شناسى . كمال بك . فضولى . عاصم . « محمدىيە » كىتابى تورك ادبىلىرى نظرندىن مەھجور بولوى . يوسف افندى آقچورا ملاحظەسى . توركلك و تاتارلق . تىياتر شيوەسى .
- ۳۹ - شەھر و احمد مدحت افندى . شەردن فقرتى و شەرگە رغبىتى .

- ۴۲ - سيوطى . احمد مدحت . تولستوى .
- ۴۶ - روسيه مطبوعاتى و احمد مدحت . « ناووى وريعه » ايله « وقت »
مخبرلىك مصاحبه لرى .
- ۶۵ - مکتوبلرى .
- ۷۴ - بو كون گه قدر باصلاميچه طورغان بر مقاله سى .
- ۸۹ - فكورندن بعض بر نمونه لرى . دنيا ياراتلوى . طوفان . نوح يغمبر .
لسانى . قرآن . عشق . ازدواج . رسم و صورت . تاريخ اديان . تاريخ بشر .
قرآن كريم ترجمه سى . تعدد زوجات . كستر و حجاب . سياحت . تورك
قومى . حاتونلر . قزلرغه چيت تلر اوقوتو . بشرنگ ياراتلوند . آيروملق
بارمى ؟ . بالالرنى تريبه قىلو .
- ۹۱۵ - انتقادلر .
- ۹۹۹ - احمد مدحت افندى و روسيه مسلمانلرى . ايدل . ترجمان .
سييريا . شورا . وقت . يولدز .
- ۱۳۵ - داملا عالمجان حضرتلرينك مکتوبى . « الدين والادب » ده
شهر شرف افندى مقاله سى .
- ۱۳۶ - صولك كونى .
- ۱۳۸ - خاتمه .

SATINALMA

19 - 11 - 1993

F. BAŞARAN